

SRMKA

SERAMİK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ THE JOURNAL OF CERAMIC RESEARCH

SAYI/ ISSUE 3
2021

e-ISSN: 2687-5683

www.srmka.com

**SERAMİK
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**
THE JOURNAL
OF CERAMIC RESEARCH

Editörler / Editors

Doç. Dr. H. Ertuğ ERGÜRER
Dr. Öğr. Üyesi M. Ali YILMAZ

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt ÖZ
Mustafa YILDIZLI
Hüseyin DÜLGER
Serap YILMAZ
Umut BÜYÜME
Natalia ASTASHOVA

Yazım ve Dil Editörü

Spelling and Language Editor
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin AKSOY

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor

Melony Erin FRANCHINI

Redaktör / Redactor

Ayşe TATAR YILDIZ

Dizgi / Layout

Hüseyin DÜLGER

Dergimize gelen tüm makaleler, bilimsel etiğe uygunluk yönünden ön kontrol aşamasında İntihal programı ile denetlenmektedir.

**Yayın Kurulu/
Editorial Board**

Prof. Dr. Ayşe Tuba ÖKSE, Kocaeli Ü.
Prof. Dr. Aynur ÖZFIRAT, Artuklu Ü.
Prof. Dr. Bahadır DUMAN, Pamukkale Ü.
Prof. Dr. Billur TEKKÖK KARAÖZ, Başkent Ü.
Prof. Dr. Janoscha KREPPNER, Münster U.
Prof. Dr. Jeroen POBLOME, Ku Leuven U.
Prof. Dr. Ilia PALAGUTA, Stieglitz
State Academy of Art and Design
Prof. Dr. Kaan İREN, Muğla Sıtkı Koçman Ü.
Prof. Dr. Paul REYNOLDS, Barcelona U.
Prof. Dr. Şevket DÖNMEZ, İstanbul Ü.
Doç. Dr. Dirk Paul MIELKE, Freie U.
Dr. Pavol HNILA, Freie U.

**Bilimsel Danışma Kurulu /
Scientific Advisory Board**

Prof. Dr. Ayşegül AYKURT, Hacettepe Ü.
Prof. Dr. Beate BÖHLENDORF-ARSLAN, Philipps U.
Prof. Dr. Bilge HÜR MÜZLÜ, Süleyman Demirel Ü.
Prof. Dr. Dirk WICKE, Goethe U.
Prof. Dr. Gül İŞİN, Akdeniz Ü.

Prof. Dr. Ertekin M. DOKSANALTI, Selçuk Ü.
Prof. Dr. G. Gürketin DEMİR, Ege Ü.
Prof. Dr. Mehmet İŞIKLI, Atatürk Ü.
Prof. Dr. Mehmet KAŞKA, Süleyman Demirel Ü.
Prof. Dr. Mehmet TEKOKAK, Selçuk Ü.
Prof. Dr. Murat FIRAT, Süleyman Demirel Ü.
Prof. Dr. Mustafa BULBA, Akdeniz Ü.
Prof. Dr. Rainer M. CZICHON, Uşak Ü.
Prof. Dr. Y. Selçuk ŞENER, Ank. Hacı Bayram Veli Ü.
Doç. Dr. Ali Akın AKYOL, Ankara Hacı Bayram Veli Ü.
Doç. Dr. Atakan AKÇAY, Ankara Hacı Bayram Veli Ü.
Doç. Dr. Atila TÜRKER, Ondokuz Mayıs Ü.
Doç. Dr. Atilla BATMAZ, Ege Ü.
Doç. Dr. Cenker ATILA, Ahi Evran Ü.
Doç. Dr. Çiler ÇİLİNGİROĞLU ÜNLÜSOY, Ege Ü.
Doç. Dr. Deniz SARI, Bilecik Şeyh Edebali Ü.
Doç. Dr. Eda GÜNGÖR ALPER, Dokuz Eylül Ü.
Doç. Dr. Erkan KONYAR, İstanbul Ü.
Doç. Dr. Erkan ALKAÇ, Mersin Ü.
Doç. Dr. Erkan DÜNDAR, Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Doç. Dr. Fatma ŞAHİN, Çukurova Ü.
Doç. Dr. Gerwulf SCHNEIDER, Freie U.
Doç. Dr. Hasan UÇAR, Ege Ü.
Doç. Dr. H. Asena KIZILARSLANOĞLU, Kastamonu Ü.
Doç. Dr. Hatice KÖRSULU, Karamanoğlu Mehmetbey Ü.
Doç. Dr. İlkan HASDAĞLI, Trakya Ü.
Doç. Dr. Lale DOĞER, Ege Ü.
Doç. Dr. Mahmut AYDIN, Batman Ü.
Doç. Dr. Mehmet Nezih AYTAÇLAR, Ege Ü.
Doç. Dr. Murat BAYAZİT, Batman Ü.
Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKÇİOĞLU, Ege Ü.
Doç. Dr. Yasemin POLAT, Ege Ü.
Dr. Öğr. Üyesi B. S. Alptekin ORANSAY, Anadolu Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Gulan AYAZ, Van Yüzüncü Yıl Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Hatice ERGÜRER, Karamanoğlu
Mehmetbey Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Onur ZUNAL, Ege Ü.
Dr. Öğr. Üyesi Volkan YILDIZ, Manisa Celal Bayar Ü.
Dr. Berthold EINWAG, Ludwig-Maximilians-U.
Dr. Claudia GLATZ, Glasgow U.
Dr. G. Mustafa KİBAROĞLU, Tübingen U.
Dr. Kudret SEZGİN, Hitit Ü.
Dr. Kristina WINTER-JACOBSEN, Copenhagen U.
Dr. Krzysztof DOMZALSKI, Institute of Archaeology and
Ethnology Polish Academy of Sciences
Dr. Małgorzata DASZKIEWICZ, Freie U.
Dr. Philip BES, Leuven Ü.

Prof. Dr. Burhan VARKIVANÇ

Anısına...

1961 - 2021

SERAMİK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL
OF CERAMIC RESEARCH

Dergi Hakkında

Seramik Araştırmaları Dergisi [SRMKA], Neolitik Dönem’den, Osmanlı Dönemi sonuna kadar ithal ya da yerel üretim seramikleri ve bu seramikleri ile ilişkili analogik, arkeometrik, etnoarkeolojik vb. çalışmaların yayınlandığı bir dergidir. Her Aralık ayında, yılda bir sayı olarak yayımlanan dergimiz Açık Erişim Sistemi’nde uluslararası hakemli bir dergidir. Okuyucular dergideki makaleleri tam metin olarak okuyup indirebilme ve kaynak olarak gösterebilme hakkına sahip olacaklardır. Dergiye gönderilen makalelerdeki tüm seramikler www.srmka.com sitesinde de yayınlanacaktır. Dergimize gönderilen makalelerin değerlendirilmesinde ya da yayım sürecinde bir ücret talep edilmemektedir. Dergide yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazara aittir

Amaç

Seramik Araştırmaları Dergisi [SRMKA], yüzyıllardır insanoğlunun ihtiyaçlarına ve beğenilerine göre şekillenen ve arkeolojik çalışmalarda yoğun olarak bulunan seramik malzemenin değerlendirilmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Arkeoloji, Tarih, Arkeometri ya da Sanat Tarihi branşlarında sadece seramik üzerine bir derginin Türkiye’de bulunmaması ve bu dergiyle bu boşluğun doldurulması derginin temel amaçları arasındadır. Günümüzde seramik çalışmalarının teknolojik, analitik ve arkeolojik açıdan birlikte ilerlemesi arkeologlara fayda sağlamıştır. ‘Eski’ seramikler, Sosyal Bilimlerin, Fen Bilimleriyle buluşması açısından bir kavşak görevi görmektedir. Yapılan çalışmaları ve edinilen tecrübeleri bir arada tutabilmek arzusu Seramik Araştırmaları Dergisi’ni yayınlama kararında etkili olmuştur. DergiPark’ta açık erişim imkânı sunulan makalelerin dergi resmi internet siteleri olan www.srmka.com sitesinde de yayınlanması ve daha geniş kesime ulaştırılması amaçlanmaktadır.

Kapsam

Seramik Araştırmaları Dergisi [SRMKA] Neolitik Dönem’den Osmanlı Dönemi sonuna kadarki dönemin seramiklerini kapsayan bir yayın anlayışına sahiptir. Bu süreç içindeki seramiklerin üretim aşamaları, üretim teknolojisi ve üretim yerleri, kullanım amaçları ve bölgeler arası etkileşimlerinin arkeolojik, arkeometrik, etnoarkeolojik veya sanat tarihsel açıdan incelenmesi ise derginin konu kapsamındadır.

İletişim

E-posta: srmkarsder@gmail.com

Telefon: 0505 411 49 08

Adres 1: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Karaman/TÜRKİYE

Adres 2: Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Uşak/TÜRKİYE

www.srmka.com

E- Dizin

SERAMİK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL
OF CERAMIC RESEARCH

About to Journal

The Journal of Ceramic Research, a collection of studies on local and imported ceramics from the Neolithic Age to the end of the Ottoman period in combination with comparative archaeology, archaeometry and ethnoarchaeology i.a., was published first in 2019. The Journal of Ceramic Research, is an open access and internationally peer-reviewed journal which appears once a year, in December. The journal provides permanent access to its content, free of charge to read, download and cite for everybody. The submitted pottery is also available to everyone through www.srmka.com. There are no publication fees. All responsibilities for the published articles belong to the author

Aim

The objective of the Journal of Ceramic Research is to contribute to the evaluation of pottery which is found in huge numbers during archaeological investigations and which met the humans' need and taste for millennia. The second aim is to fill a gap in the archaeological literature by an interdisciplinary discourse on ceramics in archaeology, history, archaeometry and art history in Turkey. Today archaeologists working on pottery benefit from an interoperability in technological, analytical and archaeological terms. 'Old' ceramics are a junction point between social and physical sciences. The desire to keep the ceramic studies and experiences together affected our decision to publish the Journal of Ceramic Research. Last not least, the Journal of Ceramic Research aims to reach a wider audience with the help of DergiPark and the journal's official website, www.srmka.com, both of which offer open access opportunities..

Scope

The Journal of Ceramic Research deals with ceramics from its beginnings in the Neolithic Age until the end of the Ottoman period. Within that timespan developments in the production of pottery, different technologies, production centers, foreign influences as well as different possibilities of usage seen from archaeological, archaeometrical, ethnoarchaeological or art historical perspectives will be in the main focus of this journal.

Contact

E-mail: srmkarsder@gmail.com

Phone: 0505 411 49 08

Address 1: Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Literature, Department of Archaeology, Karaman/TURKEY

Address 2: Uşak University, Faculty of Art and Sciences, Department of Archaeology, Uşak/TURKEY

www.srmka.com

E- Index

SERAMİK
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
THE JOURNAL
OF CERAMIC RESEARCH

İÇİNDEKİLER
CONTENTS

Canan KARATAŞ YÜKSEL / Çiler ÇİLİNGİROĞLU

Çatalhöyük Sembolizminde Kabartma Bezekli Çanak Çömlekler

Relief Decorated Pottery in Çatalhöyük Symbolism
ss/pp: 1-26

Yalçın KAMIŞ

Nevşehir Çakıltepe Höyük Yüzey Araştırması Erken Tunç Çağı Seramikleri

The Early Bronze Pottery of Nevşehir Çakıltepe Höyük Survey
ss/pp: 27-57

Merve YEŞİL / Murat FIRAT

Seleukeia Sidera'da 2019 Yılında Ele Geçen Roma Dönemi Kandilleri

The Roman Lamps Found in 2019 at Seleuceia Sidera
ss/pp: 58-77

İlkay İVGİN

Sualtıdan Ele Geçirilen Pişmiş Toprak Kültür Varlıklarının Yüzey Temizliği Hakkında Bazı Düşünceler

Some Thoughts on The Surface Cleanings of Submerged Terracotta Cultural Assets
ss/pp: 77-98

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari-AynıLisansla Paylaş 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons AttributionNonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

SERAMİK
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
THE JOURNAL
OF CERAMIC RESEARCH

SRMKA Sayı/ Issue 3

Yıl/Year 2021, 1- 26

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 05.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 06.12.2021

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2021

Makale Künyesi / Citation: C. Karataş Yüksel.- Ç. Çilingiroğlu, “Çatalhöyük Sembolizmde Kabartma Bezekli Çanak Çömlekler”, SRMKA 3, 2021, 1- 26.

ÇATALHÖYÜK SEMBOLİZMİNDE KABARTMA BEZEKLİ ÇANAK ÇÖMLEKLER

RELIEF DECORATED POTTERY IN ÇATALHÖYÜK SYMBOLISM

Canan KARATAŞ YÜKSEL*
Çiler ÇİLİNGİROĞLU**

Özet

Anadolu’da MÖ 7. binyılın sonlarıyla MÖ 6. binyılın başlarına denk gelen ve konvansiyonel kronolojiye göre Geç Neolitikten Erken Kalkolitik Döneme geçişi yansıtan yüzyıllarda yaşamın birçok alanında değişim ve dönüşümler görülür. Orta ve Batı Anadolu Geç Neolitik Dönem yerleşmelerinde bu değişimler mimari, mekân organizasyonu, gömüt uygulamaları, geçim ekonomisi ve yontma taş endüstrisinde olduğu gibi, çanak çömlek teknolojisi ve kullanımında da karşımıza çıkar. Çatalhöyük, teknolojik, ekonomik, sosyal ve ideolojik dönüşümün doyurucu arkeolojik kanıtlarla takip edilebildiği ender yerleşimlerden biridir. Çanak çömlek üretiminde gözlenen teknolojik, stilistik ve morfolojik yenilikler bu kritik tarihsel sürece dair ipuçları vermesi bakımından önem kazanır. Bu makale, Çatalhöyük’ün geç tabakalarında bulunan kırmızı yüzey renkli ve kabartma bezekli çanak çömlekleri yeni bulgular aracılığıyla incelemektedir. Kabartma bezekli çanak çömlekler temelde yalın bir karaktere sahip çanak çömlek repertuarı içinde az sayıda ancak özenle üretilmiş parçalar olarak tanımlanabilir. Stilistik olarak Kapadokya ve Göller Yöresi çağdaş gelenekleriyle benzerlik sergileyen bu buluntular, bir yandan sembolik öğelerin taşınabilir materyal kültüre aktarımını gösterirken, diğer yandan, boğa kafası veya el gibi sembolik unsurlar sayesinde değişim yaşayan Çatalhöyük toplumundaki ideolojik sürekliliğe işaret eder.

Anahtar Kelimeler: Çatalhöyük, Çanak Çömlek, Geç Neolitik, Kabartma Bezek, Sembolizm, Boğa.

* Arş. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Antakya-TÜRKİYE, E-posta: canankaratas@gmail.com, Orcid ID: 0000-0003-3964-8333

** Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Bornova-İzmir, TÜRKİYE, E-posta: ciler.cilingiroglu@ege.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-2936-3732

Abstract

Late seventh and early sixth millennia BCE, the Late Neolithic-Early Chalcolithic transition according to the conventional chronology, shows profound changes in multiple aspects of daily life in Anatolia. These transformations are observed in architectural techniques, spatial organization, burial customs, subsistence economy and chipped stone industries as well as in pottery technology and function at Late Neolithic Central and Western Anatolian sites.

Çatalhöyük is one of the few sites which provide ample archaeological evidence for this transformation. The novelties and changes in the technological, stylistic and morphological features of pottery is thus significant as it provides solid evidence for change during this critical period. This article introduces red coloured and relief decorated pottery found recently at the site. This group constitutes a small portion of the typically undecorated and monochrome ceramic repertoire. Produced with labour-intensive techniques, these are stylistically very similar to the relief-decorated pottery from the contemporary Cappadocian and Lake District sites. Relief decorated pottery represents a transformation of symbolic features to mobile material culture on the one hand, but also demonstrate that ideologically Çatalhöyük community adhered to the old, familiar symbols in this period of intense change.

Keywords: Çatalhöyük, pottery, Late Neolithic, relief-decoration, symbolism, bull.

Giriş

Çatalhöyük, Türkiye'deki en çok araştırılmış ve hakkında en fazla yayın yapılmış alanların başında gelir. Uyarlanmış tarihlerle MÖ 7100-5950 yılları arasında kesintisiz olarak yerleşime sahne olmuş olan höyük, Çanak Çömlekli Neolitik Dönemin tüm aşamalarına dair iyi korunmuş arkeolojik dolgulara sahiptir¹. Ne var ki gerek Mellaart gerekse Hodder dönemi kazıları Doğu Höyük üzerinde özellikle Orta Evre olarak adlandırılan MÖ 6700-6400 yılları arasındaki tabakalara odaklanmış, höyüğün geç evreleriyle terk edilmeden hemen önceki aşamaları daha az araştırılmıştır. Güney Alanı'nda gerçekleştirilen Team Poznan (TP) ve Team Poznan Connection (TPC) kazıları özellikle höyüğün geç evrelerine odaklanarak bu araştırma eksiğini kapatmaya gayret etmiş, bu esnada önemli arkeolojik sonuçlara ulaşılmıştır². Kesintisiz olarak dört yüz yıllık bir yerleşimi belgeleyen bu bulgular, MÖ 6400'lerden sonra başlayan, zamanla belirginleşen ve sonunda yerleşmenin terk edilmesiyle sonuçlanan bir dizi toplumsal ve ekonomik değişime işaret eder³. Söz konusu değişim ve dönüşümlerin materyal kültürdeki izlerini araştırmak Konya Ovası Neolitik Dönem sürecini anlamayı kolaylaştırır. Bu nedenle, 2018-2019 yıllarında Doğu Alanı'nda kazılara başlanarak MÖ 7. binyılın sonlarıyla MÖ 6. binyılın başlarına tarihlenen iyi korunmuş, nitelikli arkeolojik mimari ve dolgulara rastlanmış olması önem taşımaktadır. Bu alandan elde edilen veriler, höyüğün yerleşme tarihi ve terk

¹ Cessford 2001.

² Marciniak-Czerniak 2007, 117; Hodder 2012a, 307-308; Hodder 2014a, 11-17.

³ Hodder 2014a, 1-9; Marciniak et al. 2015, 151; Özdöl - Kutlu vd. 2015, 191-192; Marciniak 2021, 33-34.

edilme süreçleriyle ilgili yeni bilgiler sağlarken, aynı zamanda dönemin materyal kültürüne ilişkin bilgilerimize yeni eklemeler yapmıştır.

Doğu Alanı'nda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında binlerce çanak çömlek parçası ortaya çıkmış, bunlar kazı birimlerine göre kaydedilmiş, daha sonra mal grubu ve morfolojik özelliklerine bakılarak makroskopik bir analize tabi tutulmuştur⁴. Doğu Alanı çanak çömlekleri, Doğu Catalhöyük'ün tipik olarak nitelenen mal grubu ve formlarına sahip olup bu repertuar içinde kabartma bezekli kaplara ait dört parçaya rastlanmıştır. Daha önceki yıllarda kabartma bezekli çanak çömleklerin Mellaart III-II, Güney PT, IST, Zirve, TP, TPC, Kuzey Alan (HJ) ve KOPAL alanlarında bulunduğu bildirilmektedir⁵. Özel bir grup olarak değerlendirilen bu tipi makale çerçevesinde ele almak ve son bulgular ışığında yeniden değerlendirmek istiyoruz.

Doğu Alanı Neolitik Dönem Çanak Çömleği

Doğu Alanı, Catalhöyük'ün Doğu höyüğü üzerindeki Doğu konisinde yer alır. Burada, 2018-2019 yıllarında Batı-Doğu yönlü 10x50 metre boyutlarında bir alanda kazı çalışmaları yapılmıştır⁶. Her biri 10x10 metrelik beş açmaya bölünerek gerçekleştirilen çalışmalarda, Geç Neolitik Döneme ait altı mimari yapı tanımlanmış olup bunlardan 175, 176 ve 177 neredeyse tamamen açığa çıkarılmıştır⁷. Oldukça iyi korunmuş durumda olan ve tümüyle kazısı gerçekleştirilen Bina 175, Doğu Alanı'nın merkez kuzey kısmında konumlanır. Bu alandaki binaların çevresinde ve onların kerpiç duvarlarına yaslanmış olarak bulunan atık dolguları da çanak çömlek bulguları açısından önem taşır (Fig.1).

Doğu Alanı kazılarında seksen kazı biriminden toplanan 13.874 adet çanak çömlek parçasının %94'ü Neolitik Döneme tarihlenir⁸. Çanak çömleklerin büyük çoğunluğu Doğu Alanı'nın genelinde olduğu gibi çoğunlukla atık alanları (U.40031, U.40074, U.40099, U.40112, U.40151, U.40170, U.40175); mekanlar (B.175, B.176, B.177) ve oda dolgularından ele geçmiştir (Fig. 2). Catalhöyük'ün Geç Neolitik tabakalarından iyi bilinen örneklerle yakın benzerlik içinde olan Doğu Alanı Neolitik çanak çömlekleri, Yalman'ın mal grupları temel alınarak ve karşılaştırma koleksiyonu kullanılarak sınıflandırılmıştır⁹. Buna göre Doğu Alanı

⁴ Çilingiroğlu vd. 2020; Çilingiroğlu-Karataş Yüksel 2020a, 2020b.

⁵ Özdöl - Kutlu vd. 2015, 182.

⁶ Çilingiroğlu vd. 2020; Çilingiroğlu vd. baskıda.

⁷ Çilingiroğlu-Karataş Yüksel 2020b.

⁸ Sözü edilen çalışmalara ilişkin detaylar için bkz. Çilingiroğlu-Karataş Yüksel 2020a, 2020b; Çilingiroğlu vd. 2020; Çilingiroğlu vd. baskıda.

⁹ Yalman vd. 2013.

çanak çömlek repertuarı üç ana mal grubundan oluşur: Koyu Mineral Mal, Krem Mineral Mal ve Kırmızı Mal.

Koyu Mineral Mal; koyu renkli, volkanik mineral katkılı (yerel olmayan hammadde), genellikle sıkı hamurlu ve iyi pişirilmiş çanak çömleklerdir. Bu grup, çoğunlukla daralan ağızlı, küresel gövdeli ve yemek pişirme amaçlı kullanılan formlardan oluşmaktadır. Bilindiği gibi, daralan ağızlı çömlek, Çatalhöyük'ün en yaygın çömlek formudur¹⁰. Krem Mineral Mal/Açık Renkli Mal; açık krem ve gri renkli, muhtemelen yerel hammaddeden yapılmış, nispeten gevşek ve hafif hamur dokusuna sahip çanak çömleklerden oluşur. Bu mal grubunda daha çok dik kenarlı, geniş ve daralan ağızlı kâseler, kısa boyunlu ve "S" profilli kâseler/çanaklar ve küçük boyutlu çömlekler görülmektedir. Koyu Mineral Mal ve Krem Mineral Mal Doğu Höyük çömlekçiliğindeki en baskın gruplardır¹¹. Kırmızı Mal diğer iki mal grubuna oranla daha az sayıdadır. Çoğunlukla mineral katkılı, nispeten daha ince cidarlı, kalın astarlı ve iyi pişirilmiş örneklerden oluşmaktadır. Bu mal grubunda dik kenarlı formlarla birlikte geniş ve daralan ağızlı kâseler, kısa boyunlu ve "S" profilli kâseler/çanaklar ile az sayıda omurgalı kâse yer almaktadır. Çok az sayıda olmakla birlikte, Doğu Alanı'nda Neolitik-Kalkolitik geçiş dönemi gruplarından biri olarak tanımlanan Kavkı İçerikli Mal¹² örnekleri de tespit edilmiştir.

Morfolojik özellikleri bakımından Doğu Alanı çanak çömlek repertuarı hâlihazırda tanınan Geç Neolitik çanak çömlekleriyle birebir uyumaktadır. Sözcüselimi, dikey delikli ve deliksiz kanca tutamaklı, memecik biçimli ve hilal biçimli eklentili örnekler bu dönem tipolojisinde ön plana çıkar (Fig. 3).

İncelenen Çanak Çömleklerin Arkeolojik Bağlımları ve Betimlemeleri

Makaleye konu olan parçalardan ikisi Birim 40075'ten, bir tanesi Birim 40062'den gelir. Her iki birim de 175 numaralı binanın terk edilmesinden hemen sonra bu alanda oluşan dolguya aittir ve içinde Neolitik karakterli buluntular barındırır¹³. İki kabartmalı parçanın yer aldığı Birim 40075'den Neolitik nitelikli toplam 964 parça, Erken Kalkolitik nitelikli (krem üzerine kırmızı boyalı) dokuz parça ve Kalkolitik sonrasına tarihli sadece beş parça bulunmuştur. Kabartma bezekli parçaların hiçbiri doğrudan mekân dolgularından veya taban üstlerinden gelmez. Bu özellikleriyle stratigrafik olarak mekânların terk edilmelerinden sonra alanın geçici olarak kullanıldığını düşündüğümüz bir kullanım evresine aittirler.

¹⁰ Özdöl 2014, 37.

¹¹ Yalman 2009, 2010; Czerniak-Pyzel 2017.

¹² Yalman 2009, 97.

¹³ Detaylar için bkz. Çilingiroğlu-Karataş Yüksel 2020b.

Söz konusu dolguların mutlak tarihi, U.40062 numaralı kazı biriminden alınan tohum kalıntılarıyla net olarak bilinmektedir. TÜBİTAK-832 numaralı örnek, MÖ 7102±30 konvansiyonel sonucunu vermiş ve %66,5 olasılıkla MÖ 6048-5968 tarih aralığına yerleşmiştir. Bu tarih aralığı, Doğu Höyük'teki terk edilme sürecinin sonuna denk gelir ve aynı zamanda kabartma bezekli çanak çömleği dolaylı olarak tarihler. Sonuç olarak, gerek mutlak tarihlendirme gerekse materyal kültürün özelliklerine bakarak, makale kapsamında değerlendirilen kabartma bezekli çanak çömlekleri MÖ kal. 6000-5900 aralığına tarihlemek uygun olacaktır.

Kabartma bezekli dört örnekten sonuncusu yüzey toprağının kaldırılması sırasında ortaya çıkmıştır ve tam da bu nedenle arkeolojik bağlam konusunda bize net bilgi vermemektedir.

40075 numaralı kazı biriminde bulunan parça Catalhöyük Geç Neolitik çanak çömlek repertuarında çok az rastlanılan hayvan kafası biçimli bir tutamağa aittir (Fig. 4; Fig. 8.1). Parça, ince kum ve mika katkılı, kahve hamurlu, kızıl-kahve yüzey renkli ve dışa dönük ağız kenarlı nitelikli bir kâseye aittir. Her iki yüzeyi açkılanmış olan kâsenin ağız çapı 9 cm, cidar kalınlığı 0,5 cm'dir. Tutamak eklentisi ağız kenarının hemen altında yüksek kabartma biçiminde, dış yüzeye applike edilmiş stilize bir boynuzlu hayvan tasvirinden oluşmaktadır. Boğa başını andıran bu eklenti yatay olarak iki yandan delinmiş (delikler aynı zamanda cepheden hayvanın gözlerini andırmaktadır) ve olası bir tutamak işlevi kazandırılmıştır.

Daha önce, Doğu Höyük'te, Mellaart stratigrafisine göre V. ve II. tabakalarda hayvan biçimli tutamak örneklerine rastlanmıştır¹⁴. Bununla birlikte bahsi geçen örnekler, burada değerlendirilenle bazı farklılıklar gösterir. V. tabaka örneği astarsız, açkısız, gri özlü bir parçadır ve nitelikli bir parça gibi görünmemektedir¹⁵. Ayrıca bu örnekte hayvan yüzüne dair herhangi bir ayrıntı verilmemiştir. II. tabaka örneği ise net olmamakla birlikte boğa başını andıran stilize bir kabartma bezektir. Bezek, bir çanağa ait sepet kulbun ağız eklentisinin devamı şeklindedir. Bu parça oldukça kalın astarlı (kırmızı tonlarda) ve açkılı oluşuyla niteliği bakımından Doğu Alanı örneğiyle daha sıkı bir benzerlik içindedir. Benzer bir uygulama TPC alanından ele geçen oval bir kapta da görülmektedir. Söz konusu örnek, sepet kulbun devamı niteliğindeki kabartma boğa boynuzu şeklindedir¹⁶.

¹⁴ Özdöl 2014, Fig. 23a-b, 24a-b.

¹⁵ Parçanın tanımı yayındaki fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla yapılmıştır.

¹⁶ Özdöl - Tarkan 2013, Fig. 14.5; Özdöl 2014, Fig. 21a-c.

Doğu Alanı kazılarında boğa betimlemesinin uygulandığı parçalardan biri de 2018 çalışmalarında yüzey toprağının kaldırılması sonrası Neolitik mimari unsurlarının görülmeye başladığı 40011 biriminden ele geçmiştir. Söz konusu parça mineral katkılı, kızıl-kahve astarlı ve açıklı bir gövde parçasıdır. Dış yüzeyde kabartma şeklinde ön yüzden tasvir edilmiş, boynuzları belirgin bir boğa başı uygulaması görülmektedir (Fig. 5, Fig. 8.2).

Üzerinde boğa kabartma bezek olan son örnek de bir gövde parçasına aittir. Yoğun kum ve mika katkılı kahverengi hamurlu, her iki yüzeyi astarlı, nitelikli bir gövde parçasıdır. Dış yüzeyi koyu kırmızıdır ve oldukça iyi şekilde açıklanmıştır. Dış yüzeyde kabartma şeklinde boğa kafası tasvir edilmiştir. Cepheden betimlenen boğa kafasının sağ kulağı ve tek sağ boynuzu korunmuştur (Fig. 6, Fig. 8.3).

Doğu Alanı'ndan gelen üç örnekte de daha önceki parçaların aksine, kabartma bezeklerin kulp işlevi olmaksızın gövde üzerine uygulanması dikkat çekicidir.

40075 numaralı birimde kabartma bezekli bir gövde parçası daha bulunur. Parça yoğun kum ve mika katkılı, kahverengi hamurlu, kızıl-kahve tonlarında astarlı ve açıklıdır. Dış yüzeyinde yer yer izleri görülmektedir. Kabartma bezekte, dört parmağı belirgin bir şekilde seçilen ve kolun alt kısmını da gösteren bir insan eli tasvir edilmiştir (Fig. 7, Fig. 8.4). Parçanın üzerindeki tasvir kırıktır ve kompozisyonun tümü hakkında bilgimiz eksiktir. Bahsi geçen parçanın en yakın örneği TP Alanı'nda düzleştirilmiş bir plak üzerine uygulanmış kabartma bezekten bilinir. Bezek, stilistik açıdan Fig. 7'e neredeyse birebir benzemektedir. TP Alanı'ndan gelen parçada sadece el ve kolun alt kısmı korunagelmıştır¹⁷.

Karşılaştırmalar

Neolitik Dönemin gelişim evresindeki zengin ve kendine özgü tasarımı olan tarih evleriyle bilinen Çatalhöyük'te, MÖ 6500'lerle birlikte (VI.-V. tabakalar) daha önceki seviyelerde görülen belirgin yapı sürekliliğinin değiştiği anlaşılmıştır. MÖ 7. binyılın sonlarına doğru bazı bölümleri terk edilen höyükte, dağınık ve parçalanmış yerleşim biçimine dönüşüm gerçekleşmiştir¹⁸. Yerleşimin sonlarına doğru evcilleştirilmiş bitki ve hayvanların daha yoğun kullanımına yönelik bir ekonomik kayma ve beraberinde yabani hayvanlara ve avcılığa olan bağımlılık azalmıştır. Ritüel ve sosyal ilişkiler ağının merkezinde olan daha bağımsız haneler üretim ve tüketim birimleri işlevselliği kazanmıştır¹⁹. Bazı yapıların bir grup haneye hizmet eden gömüt alanları olarak kullanıldığı, tabanaltı gömütlerin son bulunduğu ve en üst tabakalarda

¹⁷ Nakamura- Meskeel 2008, 194.

¹⁸ Düring 2001.

¹⁹ Hodder 2012a, 309.

bağımsız mezarlık alanlarının ortaya çıktığı bilinmektedir²⁰. Yerleşimin son evrelerinde görülen bu kademeli değişikliklerin Batı Höyük'teki Kalkolitik toplulukların ortaya çıkmasına belki de zemin hazırladığı düşünülmektedir²¹.

MÖ 6600-6500 tarihlerinde Çatalhöyük'ün yakın çevresinde, Beyşehir-Suğla Havzası'nda ve Göller Bölgesi'nde yeni yerleşimlerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Çatalhöyük'ün kültürel ve sanatsal olarak bölgesel gelişmelerin tetikleyicisi ve göç eden gruplar için de referans noktası bir merkez olduğunu, yeni kurulan bu yeni yerleşimlerin materyal kültüründe izlemek mümkündür²². Diğer yandan, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemden beri Neolitik sürecin yaşandığı Kapadokya Bölgesi, Konya Ovası toplumları için her daim iletişim ve etkileşim içinde olunan komşu bölge olma niteliğini korur. Nitekim, Çatalhöyük sembollerini andıran birçok unsur bu toplumların çanak çömlek üretiminde de kendine yer bulur.

Kapadokya Bölgesi yerleşimlerinden Köşk Höyük'ün III. ve II. tabakalarında ele geçen kabartma bezekli çanak çömlekler üzerinde boğa, geyik, ceylan, leopar ve keçi gibi çok sayıda hayvan betimlemeleri görülmektedir. Ayrıca insan kabartmaları, bitkisel motifler, iç içe zikzaklar ve hilal şekilli kabartmalar uygulanan diğer betimlerdir. Kabartmalı kapların birçoğu kırmızı astarlı ve açkılıdır. Ayrıca bir kısmına kırmızı-krem boya ve çizi bezek uygulanmıştır²³. Tepecik-Çiftlik yerleşiminde özellikle 4.-2. tabakalarında görülen kabartma bezekler kırmızı astarlı, omurgalı ve açkılıdır. Boğa kabartmaları burada da karşımıza çıkar. Ayrıca avcılık ve günlük hayatla ilgili sahneler betimlenmiştir. Tepecik-Çiftlik'in 2. tabaka çanak çömleklerinde görülen bazen içleri noktalarla doldurulmuş geometrik üçgenler ve dalgalı desenler gerek Köşk Höyük gerekse Çatalhöyük Doğu Alanı çanak çömleklerinde görülmekte, her iki bölgenin çağdaş çanak çömlek gelenekleri arasında benzerliklerin sadece kabartma bezeklerle sınırlı olmadığına işaret etmektedir²⁴.

Köşk Höyük ve Tepecik-Çiftlik kabartma bezekli çanak çömleklerin kırmızı astarlı ve açkılı özenli kapların üzerine uygulanan tasvirler stilistik olarak özellikle yukarıda tanıttığımız U.40062 numaralı kazı biriminden gelen örnekle birebir benzeşmektedir (Fig. 6). Bu stilistik benzerlik öylesine belirgindir ki, Çatalhöyük Doğu Alanı örneğinin Kapadokya'dan ithal bir

²⁰ Marciniak-Czerniak 2007, 118.

²¹ Marciniak-Czerniak 2007, 127.

²² Marciniak 2021, 37-43.

²³ Öztan 2002, 58 Resim 9-14; Öztan 2007a, 229, Fig. 13-18, 26; Öztan 2007b, 469; Katalog 319-325.

²⁴ Bıçakçı vd. 2007, 242-243; Doğu Alanı örneği için bkz. Çilingiroğlu-Karataş Yüksel 2020.

örnek olduğunu bile düşündürür. Ancak bu tahminimizi doğrulayacak kimyasal karakterizasyon analizleri elimizde yoktur.

Diğer yandan, el şekilli kabartmanın görüldüğü parça, Köşk Höyük'teki benzer nitelikli insan tasvirli veya antropomorfik kapları anımsatır²⁵. Daha önce vurguladığımız gibi, ne yazık ki, kırık olan gövde parçası üzerindeki kompozisyonun geri kalanına ilişkin bilginiz yoktur.

Beyşehir-Suğla Havzası'nda yer alan Erbaba ile Göller Bölgesi yerleşimleri Höyücek, Bademağacı, Hacılar ve Kuruçay çanak çömleklerinde çoğu zaman tekil figür olarak sadece boğa kafası ya da boynuzları (kimi zaman stilize bir biçimde) tasvir edilmiştir²⁶. Höyücek Kutsal Alanlar Dönemine tarihlenen bir çömlek üzerine boya bezek ile öyküsel bir anlatım yapılmıştır²⁷. Bununla birlikte Hacılar Erken Kalkolitik Dönem çanak çömleklerinden bazılarında görülen açık zemin üzerine uygulamış kırmızı el şeklinde bezekler de²⁸ yukarıda tarif ettiğimiz U.40075 numaralı kazı biriminden bulunan el kabartmalı gövde parçasıyla sembolik açıdan benzeşir.

Batı Anadolu Neolitik Dönem yerleşmelerinde bezekli çanak çömlek oranları oldukça düşüktür. Bunların içinde kabartma bezekli olanlar oldukça küçük bir yer bulur. Ulucak'ın IVa-Vb tabakaları arasında sadece dokuz kabartma bezekli parça bulunmuştur. Bunların içinde V. tabakadan gelen iki parça boğa boynuzu formunda bezeğe sahiptir²⁹. Kabartma bezekli çanak çömlekler grubuna ait başka örnekler Ege Gübre yerleşiminden bilinir. Burada kabartma olarak kırmızı astarlı ve açkılı kapların yüzeyine uygulanmış insan motiflerinin yanı sıra, stilize boğa boynuzu biçimli kabartmalara ait örnekler de ortaya çıkmıştır³⁰. Sonuç olarak, kabartma bezek her ne kadar kıyı Ege toplumlarında üretilen çanak çömleğin baskın bir unsuru olmasa da boğa boynuzu sembolünün kullanımı bakımından Orta Anadolu ve Göller Bölgesi ile imgelem dünyasının benzerliklerini tespit etmek mümkündür.

Kabartma Bezekli Çanak Çömleklerde Sembolizm

Sembol kullanma yetisi veya ihtiyacı insanın temel karakteristiklerinden biri olarak tanımlanabilir. Bir sembole atfedilen anlam her kültürde elbette biriciktir ve nesnenin formuna dayanarak sembolün ideolojik dünyadaki anlamını belirlemek neredeyse imkansızdır. Bu nedenle, arkeologların elindeki en önemli kanıt, bir sembolün kullanım gördüğü bağlamın ve

²⁵ Öztan 2012; 39, Fig.33, Fig. 36.

²⁶ Duru 2008, Res. 122a-b-124, Res. 137.

²⁷ Duru 2008, Res. 127.

²⁸ Duru 2008, Res. 135.

²⁹ Çilingiroğlu 2012.

³⁰ Sağlamtimur 2012.

bu bağlamda yer alan diğer şeylerin zamansal ve mekânsal ilişkilerinin tespitidir³¹. İnsan düşüncesi ve niyetinin ürünü olan, dolayısıyla insan bilişselliğinin karmaşıklığını yansıtan arkeolojik materyallerin münferit nesne olarak değil buluntu topluluğu ve bağlamıyla birlikte incelenmesi, insanın materyal kültürle olan ilişkisini analizinde çok yönlü bir bakış açısı sunar. Bu düşünceden hareketle kabartma bezekler üzerindeki tasvirleri Çatalhöyük'teki imgesel anlatılar çerçevesinde ele almak daha faydalı olacaktır.

Arkeolojik kayıtlarda karşımıza çıkan sembollerin kullanımlarına ilişkin farklı kuramsal yaklaşımlardan beslenen yorumlamalar yapılabilir³². Genel olarak toplumlarda sembollerin geleceği şekillendirmeye izin veren, insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen ve örgütleyen, ölümden sonraki dünyayla ilişkilerini yansıtan, insanları doğaüstü veya aşkın güçlere yakınlaştıran ve sanatsal temsille dünyanın kendisini tarif eden araçlar olarak kullanıldığı önerilir³³.

Boğa imgesi çağlar boyunca tanrı³⁴ ve tanrıça³⁵ ile ilişkilendirilen dini semboller olarak karşımıza çıkar. Boğa sembolünün kutsal ve aşkın olanla ilgili kullanımı Güneybatı Asya prehistorik ve protohistorik çağları boyunca devam eder. Gılgamış destanında Şamaş'ın boğa olarak tasvir edilmesi gibi birçok Mezopotamya ve Anadolu tanrısının bereket ve gücü simgeleyen boğa imgesiyle özdeşleştiği zaten bilinmektedir³⁶.

Cauvin, eril ve dişil karşıtlık üzerinden inşa edilen düalist Neolitik dindeki kadın ve boğayı Neolitikleşme sürecinin ideolojik dönüşümünü gösteren iki önemli sembol olarak tanımlar³⁷. Boğa boynuzlarıyla ilgili erken yerleştirme örnekleri Natuf ve Çanak Çömleksiz Neolitik A Dönemine (PPNA) kadar geri gitse de Çatalhöyük, Anadolu'da boğa tasvir ve yerleştirmelerinin en yoğun görüldüğü yerleşimlerden biridir³⁸. Yerleşimin orta tabakalarında (yaklaşık MÖ kal. 6700-6400), "tarih evi" veya "ata evi" olarak nitelenen evlerin birçoğunun tasarımında boğa kafatasları, iskelet parçaları veya boynuzları kullanılarak oluşturulan

³¹ Renfrew-Bahn 2017, 391-392.

³² Robb 1998.

³³ Renfrew-Bahn 2017, 400-401.

³⁴ Cauvin 2000, 33-36.

³⁵ Gimbutas 2001, 35.

³⁶ van Dijk-Coombes 2018, 9-11.

³⁷ Cauvin 2000, 31-36.

³⁸ Cauvin 2000, 31; Bogaard et al. 2009.

enstalasyonlar görülmektedir³⁹. Ayrıca duvar resimlerinde tasvir edilen yabancı hayvanların içinde dev boyutuyla dikkat çekici hayvanlardan biri yine boğadır⁴⁰.

Mellaart, yerleşmedeki zengin boğa imgelemine bir çeşit boğa kültürünün odağına koymaktadır. Bu durum Mellaart'ın Çatalhöyük evlerini “tapınak” olarak tanımlamasıyla doğrudan ilişkili görünmektedir⁴¹. Hodder ve Meskell ise dinsel imgelemden ziyade boğa enstalasyonlarını ve resimsel anlatımlarını şölenlerle ilişkilendirmiş, önemli olayların anımsatıcıları ve nesiller arasındaki bağlantıları simgeleyen somut nesnelere işlev gördüklerini düşünmüştür⁴². Hodder'ın bu düşüncesi çok sayıda yabancı büyük baş hayvan ile boğa kemikleri yoğunluğu arasındaki ilişkiye ve bu buluntuların arkeolojik bağlamlarına dayanmaktadır⁴³. Evlerin, özenle düzenlenmiş ve çoğunlukla gömütlerin yer aldığı Kuzey ve Kuzeydoğu köşelerindeki “temiz alanlar” boğaya ilişkin simgeselliğin en çok kullanıldığı ortamı oluşturur⁴⁴.

Hatırlamak gerekir ki, Çatalhöyük'teki sığırlar MÖ 6500'lere kadar evcilleşmemiş haldedir ve bölgede serbestçe gezen, morfolojik olarak yabancı türe, yani *Bos primigenius*'a aittir⁴⁵. Çatalhöyük'te evcil sığırlar ancak bu tarihten sonra görülür ve koyun-keçi faunal kalıntıları arasında her zaman sayısal olarak çok geride kalır. Diğer yandan, sığırın sahip olduğu kırmızı et potansiyeli düşünüldüğünde, bir sığırın kesilmesi sonucunda birçok haneyi bir kerede besleyecek yüklü miktarda besin elde edilmiş olur ki, bu da yerleşmede organize edilen şölen etkinliklerinin ana tüketim malzemesini oluşturur. Yani topluluğun ev açma veya kapama ritüelleri sırasında tercih edilen ve sembolik olarak değerli bulunan hayvan türü sığırlardır. Bu haliyle sığır, aynı zamanda topluluk bağlarının güçlenmesini, gerilimlerin azalmasını ve yeni koalisyonların oluşmasını sağlayan şölen etkinliklerinin en önemli unsuru olarak görülebilir⁴⁶.

Ev içindeki enstalasyonlar ve duvar resimlerindeki anlatıların daha çok hayvanları, ruhları ve ataları kontrol etmek ve onlarla iletişim kurmak için kullanılan bir araç olabileceği de varsayılmaktadır⁴⁷. Hodder'a göre, anlatıların toplumsal bir karaktere sahip olduğu ve bu evlerde yaşayan kişilerin yaşamsal döngüleriyle ilişkili olduğu varsayılabilir. Kabartma

³⁹ Hodder (2012, 304) XII-V tabaları arasındaki kabartmalar, duvar resimleri ve enstalasyonlarla süslenmiş, içinde insan gömütleri olan ve çok kez onarılan uzun ömürlü evleri “*history houses*” olarak adlandırmaktadır.

⁴⁰ Mellaart 2001.

⁴¹ Mellaart 1966; Mellaart 1967.

⁴² Hodder-Meskell 2011, 250.

⁴³ Hodder 2004, 82; Twiss-Russell 2009, 29-30; Hodder 2012a, 307.

⁴⁴ Hodder 2012a.

⁴⁵ Arbuckle et al. 2014.

⁴⁶ Hodder 2014a, 11.

⁴⁷ Hodder 1999.

şeklinde ya da yerleştirilmiş boğa kalıntıları hane bireyleriyle binalar arasındaki atalardan kalma bağlarla ilişkilirken, duvar resimleri ise genç bireylerin ölümüyle alakalı olabilir⁴⁸.

MÖ 7. binyılın ikinci yarısında evcil hayvanlardan elde edilen ete artan bağımlılık ve evcil sığırın gündelik hayata girmesiyle birlikte törensel uygulamalarda bazı değişimler tespit edilmiştir. Mellaart stratigrafisine göre V. tabakada ortaya çıkan, öyküsel bir anlatımla bir boğanın kızdırılmasına odaklanan tören sahnesi çarpıcı bir örnektir⁴⁹. Bununla birlikte tören sırasında yabancı hayvanların mevcudiyetinden temsillerine doğru da bir kayma olduğu düşünülmektedir. Örneğin gerçek boğa boynuzu enstalasyonları bu dönemden itibaren azalmakta, alçıdan yapılmış boynuz kullanımı veya küçükbaşlara ait boynuzların daha çok tercih edildiği görülmektedir⁵⁰.

Çatalhöyük'teki sembolizmle ilişkili dikkat çeken ve uzun erimli bir kullanıma işaret eden durumlardan biri de renk sembolizmi olarak değerlendirebileceğimiz kırmızı rengin ilk önce duvarlarda ve mezarlarda, daha sonra ise artan şekilde mobil materyal kültür üzerinde ve özellikle bizi ilgilendiren çanak çömlekteki kullanımınıdır⁵¹. Şüphesiz kırmızı renk Çatalhöyük'ün sembolik dünyasında önemli bir yere sahiptir. Duvarların alt kısımlarındaki paneller, gömüt platformları, hayvan enstalasyonlarının başları, gömütlere ait kafatasları, eşikler, nişler, figürinler gibi birçok unsurun kırmızıya boyandığı bilinmektedir. Mellaart kırmızı rengin kanı ve yaşamı simgelediğini ve koruyucu işlevi olduğunu düşünmektedir. Ona göre kırmızının, kötü ruhlardan uzak tutan ve boyandığı tüm nesnelere koruyan sembolik bir değeri vardır⁵². Hodder da kırmızı rengin olasılıkla kanı temsil ettiğini, bunun yanı sıra atalarla ve onların ruhlarıyla ilişkili bir sembolizmi olabileceğini vurgulamaktadır⁵³.

Bu makale kapsamında incelediğimiz kabartma bezekli örneklerin tümü kızıl-kahve ve kırmızı astarlı ve açık, özenle işlenmiş yüzeylere sahiptir. Bu şekliyle, kırmızı rengin, Batı Anadolu yerleşmelerinde olduğu gibi bilinçli bir kültürel tercih sonucunda sembolik olarak üretildiğini düşünmek yerinde olur⁵⁴. Çatalhöyük'te MÖ 6500'lerden itibaren metamorfik kayalarla içerikli hammadde ile üretilen kırmızı ya da kiremit renklerinde yüzey ve hamur renklerine sahip çanak çömlekler görülmeye başlanır. Çatalhöyük'ün güney ve batısındaki

⁴⁸ Hodder 1999, 189-190.

⁴⁹ Mellaart 2001, 212.

⁵⁰ Hodder 2014a.

⁵¹ Hodder 2006.

⁵² Mellaart 1967, 149-150.

⁵³ Hodder 2006, 196-197; Hodder-Meskell 2011, 250.

⁵⁴ Çilingiroğlu 2012.

alandaki volkanik kayaların ve Konya Ovası'nın kuzey sınırını oluşturan kireçtaşı tepelerin aşu boyası oluşumu için uygun alanlar olduğu bildirilmektedir⁵⁵. Ayrıca, zincifre (*cinnabar*) kökenli kırmızı renk kullanımını Çatalhöyük iskeletlerinde görülen ve renk sembolizmine işaret eden başka bir kanıt olarak karşımıza çıkar⁵⁶. Kanımızca, kırmızı mallar olarak adlandırılan çanak çömlek grubu renk sembolizminin ifade bulduğu mobil materyal kültür öğelerinden biridir.

Hane bireylerinin yaşam döngüleriyle ilişkilendirilen ve birçok sosyal rolü üstlenen Çatalhöyük evlerinin duvarlarında kırmızı aşu boyalı el baskılarına rastlanmaktadır⁵⁷. Makale kapsamında incelediğimiz el kabartmalı, kızıl-kahve yüzey renkli parçayı bu noktada hatırlatmak yerinde olur. Kuzey Alan'daki Bina 77'nin duvarında bir sıra kırmızı boyalı baskı el izi en bağlamsal olarak en dikkat çekici örneklerdendir. Bu izlerin hemen hepsinin aynı boyutta olduğu ve bir insanın sağ eline ait olduğu bilinmektedir. Bina 77'deki boya baskılı el izleri, çoklu gömütlerin yer aldığı bir platformun etrafına yapılmıştır. Platformun üzerindeki duvarda ise etrafı kırmızı boya ile boyanmış bir nişin üzerine yine kırmızı boyalı bir buzağı kafatası yerleştirilmiştir⁵⁸. Çatalhöyük evlerindeki duvar resimleri genellikle ölülerin gömüldüğü platformların yakınında yer aldığından, duvar resimlerinin ölülerle iletişim kurmada bir araç olarak kullanıldığı önerilir. Hodder, bu kompozisyonlarda ev sakinlerinin diğer insanlarla iletişim kurma ya da sergileme ile ilgili endişelerinden ziyade, başka bir dünyayı kontrol etme ya da başka bir dünyayla iletişim kurma endişesi taşıdığını düşünmektedir⁵⁹. Ayrıca baskı el izlerinin de duvarlara dokunma ya da uzanma fikriyle ilintili olabileceğini bildirmektedir⁶⁰.

Çatalhöyük'ün geç tabakalarında (MÖ 6400-5950) sembolik anlatıların binaların içlerinden kademeli bir şekilde taşınabilen nesnelere geçtiğini düşündüren arkeolojik kanıtlar mevcuttur⁶¹. VI. tabakadan sonra görülen kil baskı kalıpları üzerindeki bezeklerin duvar resimleriyle olan benzerlikleri bu durumun en açık göstergesidir⁶². Ayrıca Batı Höyük çanak çömleklerindeki geometrik boya bezeklerin Doğu Höyük duvarlarındaki geometrik motiflere

⁵⁵ Erdoğu-Ulubey 2011, 7-9; Çamurcuoğlu 2015, 76.

⁵⁶ Çamurcuoğlu 2015.

⁵⁷ Mellaart 1967, 91-92; House 2010, 33-37; Eddisford 2011, 34.

⁵⁸ Hodder-Farid 2014.

⁵⁹ Hodder 1999, 189-190.

⁶⁰ Hodder-Meskell 2011, 250; Hodder 2014a, 8-9, 15.

⁶¹ Hodder 2006, 25.

⁶² Mellaart 1967, 200; Marciniak-Czerniak 2007, 121; Hodder-Meskell 2011, 250-251; Hodder 2012a, 307; Özdöl 2018, 15.

benzerliği⁶³ sembollerin taşınmaz unsurlardan taşınabilir nesnelere geçişini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Çatalhöyük'ün orta tabakalarından itibaren çanak çömlekler üzerinde sembolik öğelere rastlamak mümkündür. Birden çok sembolik öğeye sahip en çarpıcı örnek ise Kuzey Alanı 4040 açmasındaki atık alanından ele geçen yüz biçimli kapıdır⁶⁴. Sıvalı kafataslarını andıran ve olasılıkla bir ölüye ait yüzün tasvir edildiği bu kapta, boğa boynuzları insan yüzü ile birlikte tasvir edilmiştir. Çatalhöyük'te insan ve boğa başlarının vücutlarından ayrılarak saklandığı ve bazen simgesel olarak sıvandıkları bilinmektedir⁶⁵. Tarih ve anıların inşasıyla ilişkili olarak, insanlar ile boğalar arasındaki yakın bağlantıyı somutlaştıran bu örneğin ortak bir “sosyal hafıza” yaratmada rol oynadığı düşünülmektedir⁶⁶.

Çatalhöyük'teki köklü ritüel pratiklerin çanak çömlek gibi taşınır nesnelere geçişi, çanak çömlek üreten bireyin ideolojik dünyasıyla ilişkilendirilebilir. Aynı kültürü paylaşan insan topluluklarının benzer dünya görüşünü paylaştığından yola çıkarak, çanak çömlek tasarlayan bireyin yaşadığı toplumun kozmolojisiyle ilgili bilgilerin devreye girdiği düşünülebilir. Bezekli çanak çömlekler üzerinde yer alan tasvirler ile kırmızı astar rengi uygulamaları da muhtemelen tasarımcının bilişsel haritasındaki sembolik dünyayı yansıtmaktadır⁶⁷. Sembollerin, insanların ölümünden sonraki dünyayla ilişkilerini yansıtmak ve belki de düzenlemek, aynı zamanda insanlar arası ilişkileri organize etmek ve örgütlemek için kullanıldığından daha önce bahsetmiştik. Bu bağlamda belki de MÖ 7. binyılın sonlarına doğru Çatalhöyük'te değişen toplumsal düzen, insanın maddi dünyayla kurduğu bağlantılar ve deneyimlerle ilişkili olarak, ritüeller pratikler daha dinamik bir hal almaya başlamış olabilir. MÖ 6400'lerden itibaren daha fazla görülmeye başlayan ve bu çalışmaya konu olan kabartma bezekli çanak çömlekler gelişkin bir teknolojik bilgi birikimini yansıtan, yapımı özen ve yoğun emek gerektiren nesnelere dir. Kırmızı rengin sembol niteliğinin yanında, boğa başı ve el motiflerinin kabartma olarak kullanımı geçmişten beri kullanılagelen sembollerin ideolojideki sürekliliğini bize gösterir. Bu noktada, MÖ 6000-5900 yıllarında tarihlendiğimiz bu örneklerin, günlük kullanım içinde bile olsa, sembolik nitelikler taşıyan nesnelere olduğunu öne sürebiliriz.

⁶³ Last 1998, 375.

⁶⁴ Hodder 2012b, 134.

⁶⁵ Hodder 2014b, 232-233.

⁶⁶ Hodder-Meskell 2011, 246.

⁶⁷ Renfrew-Bahn 2017, 391-395.

Sonuç

Bu makalede, 2018-2019 yıllarında Çatalhöyük'ün Doğu Alanı'nda yürütülen kazılar sonucunda bulunmuş dört kabartma bezekli Neolitik Dönem çanak çömleğini inceledik. Radyokarbon yaşlandırmasına dayanarak MÖ 6000-5900 yılları arasına tarihlediğimiz bu örnekler Çatalhöyük'teki Doğu Höyük'ün terk edilmesinden hemen önce üretilmiş olmalıdır.

Kabartma bezekli çanak çömlekler, Neolitik Dönem repertuarı içinde özenli yapımları ve sahip oldukları sembolik nitelik nedeniyle özel bir yere sahiptir. İncelediğimiz örneklerin tamamı Doğu Alanı'ndaki binaların terk edilmesinden sonra oluşan atık dolgular içinde ve küçük parçalar halinde bulunmuştur. Ayrıca Çatalhöyük Doğu Alanı çanak çömlek topluluğu içinde de çok küçük bir yer tutarlar. Dolayısıyla, Çatalhöyük çanak çömlek üretiminin baskın ve yaygın öğeleri olarak tanımlanamazlar.

İncelediğimiz örnekler, teknolojik açıdan iyi ve özenli yapım gösterirler; ancak çanak çömleklerin geri kalanından belirgin bir şekilde teknolojik üstünlük göstermezler. Mal grubu bakımından tüm parçalar Kırmızı Mallar grubuna dahil edilmelidir. Kızıl-kahve ve kırmızı arasında değişen yüzey renkleri ve açıklama bu örneklerin ortak özelliğidir. İncelediğimiz dört örnek içinde sadece bir tanesi stilistik açıdan ve mal grubu açısından Kapadokya örneklerine benzerlik gösterirken, diğerleri daha yerli unsurlara sahiptir.

Kabartma bezekli çanak çömleklerin en gelişkin ve sofistike örnekleri Kapadokya Yöresi'ndeki Tepecik-Çiftlik ve Köşk Höyük yerleşimlerinden bilinir. Ancak gerek Göller Yöresi gerekse Kıyı Ege Neolitik Dönem yerleşmelerinde de benzer uygulamalar karşımıza çıkar. Tüm bu bölgelerde çanak çömlek üzerinde boğa imgesinin üretildiğini, Anadolu toplumları arasındaki ortaklaşan sembolizmi vurgulamak yerinde olur.

Örneklerden biri üzerinde görülen el şeklinde kabartma bize Bina 77'de görülen duvar boyası şeklinde yapılmış kırmızı renkli el baskılarını anımsattı. Bu noktada kırmızı rengin sembolik kullanımının yanı sıra el sembolünün de ölümlerle veya aşkın olan ruhlarla etkileşime geçme olasılığı üzerinde durduk. Geç Neolitik Dönemde kabartma olarak çanak çömlek üzerine yapılan el motifinin sembolik imgelem dünyasına ilişkin bir devamlılığı teşkil edip etmediği elbette şüphelidir. Diğer yandan, bu örneğin kırık olması nedeniyle kabartmanın sadece elle sınırlı kalıp kalmadığı da belirsizliğini korur.

Hodder'ın tespit ettiği gibi yerleşme tarihi boyunca birbirini izleyen ortak sembollerin (el, boğa, kırmızı renk gibi) zamanla taşınmaz mimari unsurlardan taşınır materyal öğelere

aktarıldığını gördük⁶⁸. Çanak çömlekler üzerinde temsil edilerek sosyal alanda kendine yer bulan semboller de söz konusu ideolojik dönüşümün parçalarıdır. Daha az içine kapalı ve daha fazla dışarıyla iletişim ve etkileşim içinde olan bir topluluğun belirlemeye başlamasına işaret eden bu dönüşümün aynı zamanda Doğu Catalhöyük'ün terk edilme aşamasına denk gelmesi de dikkat çekicidir.

İncelediğimiz diğer kabartmalarda net olarak hayvan başları ve özellikle boğa kafalarının temsilleri görülür. Boğanın Epipaleolitik Döneme kadar geri giden sembolik kullanımı ve bu dönemden itibaren aralıksız devam eden boğa kafatasları ve boynuzlarıyla oluşturulmuş yerleştirmeler ve kireçle modellenmiş enstalasyonlar, Cauvin'in de ifade ettiği gibi, Neolitikleşme süreçlerindeki ideolojik dönüşüme işaret edebilir⁶⁹. Bu noktada, Neolitik Dönemin başından sonuna kadar farklı materyal kültür unsurları üzerinde temsilini gördüğümüz boğa başlarını birçok araştırmacı gibi biz de bu bağlamda değerlendirmenin uygun olduğunu düşünüyoruz. Bu anlamda Catalhöyük'ün bin yıllık tarihinde, anlam değiştirmiş olması mümkün olsa bile, boğa imgesi etrafında şekillenen ideolojik bakışın yerleşmenin terk edilmesine kadar kesintisiz sürdüğünü söyleyebiliriz.

⁶⁸ Hodder 2014a, 2014b.

⁶⁹ Cauvin 2000.

KAYNAKÇA

Arbuckle et al. 2014

B. S. Arbuckle- S. W. Kansa- E. Kansa- D. Orton- C. Çakırlar vd., “Data Sharing Reveals Complexity in the Westward Spread of Domestic Animals across Neolithic Turkey”, PLOS ONE 9(6): e99845. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0099845>.

Bıçakçı vd. 2007

E. Bıçakçı- Ç. Altınbilek-Algül- S. Balcı- M. Godon, “Tepecik-Çiftlik”, Anadolu’da Uygarlığın Douşu ve Avrupa’ya Yayılımı. Türkiye’de Neolitik Dönem: yeni kazılar, yani bulgular, (Ed. M. Özdoğa- N. Başgelen), İstanbul 2007, 237-253.

Bogaard et al. 2009

A. Bogaard- M. Charles- K. Twiss- A. Fairbairn- N. Yalman vd. “Private pantries and celebrated surplus: storing and sharing food at Neolithic Çatalhöyük, Central Anatolia”, Antiquity 83, 2009, 649-668.

Cauvin 2000

J. Cauvin, The Birth of the Gods and the Origins of Agriculture, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Cessford 2001

C. Cessford, “A new dating sequence for Çatalhöyük”, Antiquity, 75(290), 717-725.

Czerniak- Pyzel 2017

L. Czerniak- J. Pyzel, “Late Neolithic Pottery at Çatalhöyük East”, Painting Pots- Painting People: Late Neolithic Ceramics in Ancient Mesopotamia, (Ed. W. Cruells- I. Mateiciucová- O. Nieuwenhuyse), Oxford: Oxbow Books 2017, 93-106.

Çamurcuoğlu 2015

D. S. Çamurcuoğlu, The Wall Paintings of Çatalhöyük (Turkey): Materials, Technologies and Artists, University College London, Institute of Archaeology, (Unpublished PhD. diss), Londra 2015.

Çilingiroğlu 2012

Catalhöyük Sembolizminde Kabartma Bezekli Çanak Cömlekler

Ç. Çilingiroğlu, The Neolithic Pottery at Ulucak in Aegean Turkey. Organization of Production, Interregional Comparisons and Relative Chronology. British Archaeological Reports International Series 2426, Oxford 2012.

Çilingiroğlu- Karataş Yüksel 2020a

Ç. Çilingiroğlu- C. Karataş Yüksel, “Çatalhöyük 2018 Araştırma Raporu”,
<http://catalhoyuk.ege.edu.tr>.

Çilingiroğlu- Karataş Yüksel 2020b

Ç. Çilingiroğlu- C. Karataş Yüksel, “Çatalhöyük 2019 Araştırma Raporu”,
<http://catalhoyuk.ege.edu.tr>.

Çilingiroğlu vd. 2020

Ç. Çilingiroğlu- A. Marciniak- Y. Benli, “Çatalhöyük 2018”, Kazı Sonuçları Toplantısı 41, Ankara 2020, 505-524.

Çilingiroğlu vd. Baskıda

Ç. Çilingiroğlu- A. Marciniak- C. Karataş Yüksel- Ö. F. Türkan, “Çatalhöyük 2019”, Kazı Sonuçları Toplantısı, 42, Ankara 2022 (Baskıda).

Duru 2008

R. Duru, MÖ. 8000’den MÖ. 2000’e Burdur Antalya Bölgesi’nin Altıbin Yılı, Antalya 2008.

Düring 2001

B. S. Düring, “Social dimensions in the architecture of Neolithic Çatalhöyük”, Anatolian Studies, Vol. 51, 2001, 1-18.

Eddisford 2011

D. Eddisford, “4040 Area: Building 77”, Çatalhöyük 2011 Archive Report,
http://www.catalhoyuk.com/sites/default/files/media/pdf/Archive_Report_2011.pdf,
32-38.

Erdoğu- Ulubey 2011

B. Erdoğan- A. Ulubey, “Colour Symbolism in the Prehistoric Architecture of Central Anatolia and Raman Spectroscopic Investigation of Ochre in Chalcolithic Çatalhöyük”, Oxford Journal of Archaeology, Vol. 30, 1, 2011, 1-11.

Gimbutas 2001

M. Gimbutas, The Living Goddesses, London 2001.

Hodder 1999

I. Hodder, “Symbolism at Çatalhöyük”, *World Prehistory. Studies in Memory of Grahame Clark*, Proceedings of the British Academy 99, (Ed. J. Coles-R. Benley-P. Mellars), Oxford 1999, 177-191.

Hodder 2004

I. Hodder, “Women and men at Çatalhöyük”, Scientific American, Vol. 290, 2004, 76–83.

Hodder 2006

I. Hodder, Çatalhöyük, Leoparın Öyküsü, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.

Hodder 2012a

I. Hodder, “Çatalhöyük. A Summary of Recent Work Concerning Architecture”, *Ahmet A. Tırpan’a Armağan / Festschrift für Ahmet A. Tırpan*, (Ed. B. Söğüt), İstanbul 2012, 303-314.

Hodder 2012b

I. Hodder, Entangled. An Archaeology of the Relationships between Humans and Things. Wiley-Blackwell.

Hodder 2014a

I. Hodder, “Çatalhöyük: The Leopard Changes its Spots. A Summary of Recent Work”, *Anatolian Studies*, Vol. 64, 2014, 1-22.

Hodder 2014b

I. Hodder, Dolanıklık: İnsanlar ile Şeyler Arasındaki İlişkilerin Arkeolojisi, İstanbul 2014.

Hodder- Farid 2014

I. Hodder- S. Farid, “Questions, History of Work and Summary of Results. In Çatalhöyük Excavations: The 2000-2008 Seasons”, (Ed. I. Hodder), 1-34. Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology, University of California at Los Angeles.

Hodder- Meskell 2011

I. Hodder- L. Meskell, “A “Curious and Sometimes a Trifle Macabre Artistry”: Some Aspects of Symbolism in Neolithic Turkey”, *Current Anthropology*, Vol. 52, No. 2, 2011, 235-263.

House 2010

M. House, “4040 Area: Building 77”, Çatalhöyük 2010 Archive Report, https://www.catalhoyuk.com/sites/default/files/media/pdf/Archive_Report_2010.pdf, 31-42.

Last 1998

J. Last, “A Design for Life. Interpreting the Art of Çatalhöyük”, *Journal of Material Culture*, Vol. 3, 3, 1998, 355-378.

Marciniak 2021

A. Marciniak, Neolithic Çatalhöyük and Outer World: The Origin, Rise and Demise of the Settlement in its Regional Context”, *The Matter of Çatalhöyük: Reports from the 2009-2017 Seasons*, (Ed. I. Hodder), British Institute at Ankara, Vol. 54, 2021, 31-44.

Marciniak- Czerniak 2007

A. Marciniak- L. Czerniak, “Social Transformations in the Late Neolithic and the Early Chalcolithic Periods in Central Anatolia”, *Anatolian Studies*, Vol. 57, 2007, 115-130.

Marciniak et al. 2015

A. Marciniak- E. Asouti- C. Doherty- E. Henton, “The Nature of Household in the Upper Levels at Çatalhöyük”, *Assembling Çatalhöyük, Themes in Contemporary Archaeology*, Vol. 1, , (Ed. I. Hodder- A. Marciniak), EAA, New York 2015, 151-166.

Mellaart 1966

J. Mellaart, “Excavations at Çatal Hüyük, Fourth Preliminary Report, 1965”, *Anatolian Studies*, Vol.16, 1966, 165-191.

Mellaart 1967

J. Mellaart, Çatal Hüyük: A Neolithic Town in Anatolia, New York: McGraw Hill 1967.

Mellaart 2001

J. Mellaart, Çatalhöyük. Anadolu’da Bir Neolitik Kent. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Nakamura- Meskell 2008

C. Nakamura- L. Meskell, “Figurines Report 2008”, Archive Report 2008 http://www.catalhoyuk.com/sites/default/files/media/pdf/Archive_Report_2008.pdf, 193-203.

Özdöl 2014

S. Özdöl, “Reconsidering the Late Neolithic Pottery of the Anatolian Plateau: Current Evidence from Çatalhöyük”, *Tüba-Ar 17 (Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi 17)*, 2014, 25-47.

Özdöl 2018

S. Özdöl, “Erbaba’dan İçi Buğday Dolu Minyatür Bir Çömlek ve Neolitik Dönemde Boğa Sembolizmi ve Ritüel”, *Belleten*, Cilt LXXXII, Sa. 293, 2018, 1-30.

Özdöl- Tarkan 2009

S. Özdöl- D. Tarkan, “East Mound Pottery 2013”, Çatalhöyük 2013 Archive Report, http://www.catalhoyuk.com/sites/default/files/media/pdf/Archive_Report_2013.pdf, 193-197.

Özdöl-Kutlu vd. 2015

S. Özdöl-Kutlu- T. Carter- L. Czerniak- A. Marciniak, “The End of the Neolithic Settlement”, *Assembling Çatalhöyük, Themes in Contemporary Archaeology*, Vol. 1, (Ed. I. Hodder-A. Marciniak), EAA, New York 2015, 179-196.

Öztan 2002

A. Öztan, “Köşk Höyük: Anadolu Arkeolojisine Yeni Katkılar”, *Tüba-Ar 5 (Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi 5)*, 2002, 55-69.

Özta 2007a

A. Özta, “Köşk Höyük: Niğde- Bor Ovası’nda Bir Neolitik Yerleşim”, Türkiye’de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular, (Ed. M. Özdoğan- N. Başgelen), İstanbul 2007, 223-236.

Özta 2007b

A. Özta, “Köşk Höyük”, Vor 12000 Jahren in Anatolien, Die ältesten Monumente der Menschheit, Badischen Landesmuseum Karlsruhe 2007, 469.

Renfrew- Bahn 2017

C. Renfrew- P. Bahn, Arkeoloji: Kuramlar, Yöntemler ve Uygulamalar, İstanbul 2017.

Robb 1998

J. Robb, “The archaeology of symbols”, Annual review of Anthropology, Vol. 27, 1998, 329-46.

Sağlamtimur 2012

H. Sağlamtimur “The Neolithic Settlement of Ege Gübre”, The Neolithic in Turkey, (Ed. M. Özdoğan- N. Başgelen- P. Kuniholm), İstanbul 2012, 197-225.

Twiss- Russell 2009

K.C. Twiss- N. Russell, “Taking the Bull by the Horns: Ideology, Masculinity, and Cattle Horns at Çatalhöyük (Turkey)”, Paléorient, Vol. 35, No. 2, 2009, 19-32.

van Dijk-Coombes 2018

R. M. van Dijk-Coombes, “Mesopotamian Gods and the Bull”, Societades Precapitalistas,8(1),1-14,2018.

http://www.memoria.fahce.unlp.edu.ar/art_revistas/pr.9363/pr.9363.pdf.

Yalman 2009

N. Yalman, 2009. “2009 Pottery Archive Report”, Çatalhöyük 2009 Archive Report, http://www.catalhoyuk.com/archive_reports/2009, 95-101.

Yalman vd. 2013

N. Yalman- D. Tarkan- H. Gültekin, “The Neolithic Pottery of Çatalhöyük: Recent Studies”, Substantive Technologies at Çatalhöyük: Reports from the 2000–2008

Seasons, (Ed. I. Hodder), Çatalhöyük Research Project Series, Vol. 9, BIAA Monograph No. 48, British Institute at Ankara; Monumenta Archaeologica 29, Los Angeles 2013, 143-182.

FİĞÜRLER

Fig. 1: Doğu Alanı Neolitik Dönem binaları (B.175, B.176, B.177) ve mekanlar (Sp. 669, Sp.670, Sp.678, Sp.683, Sp.684).

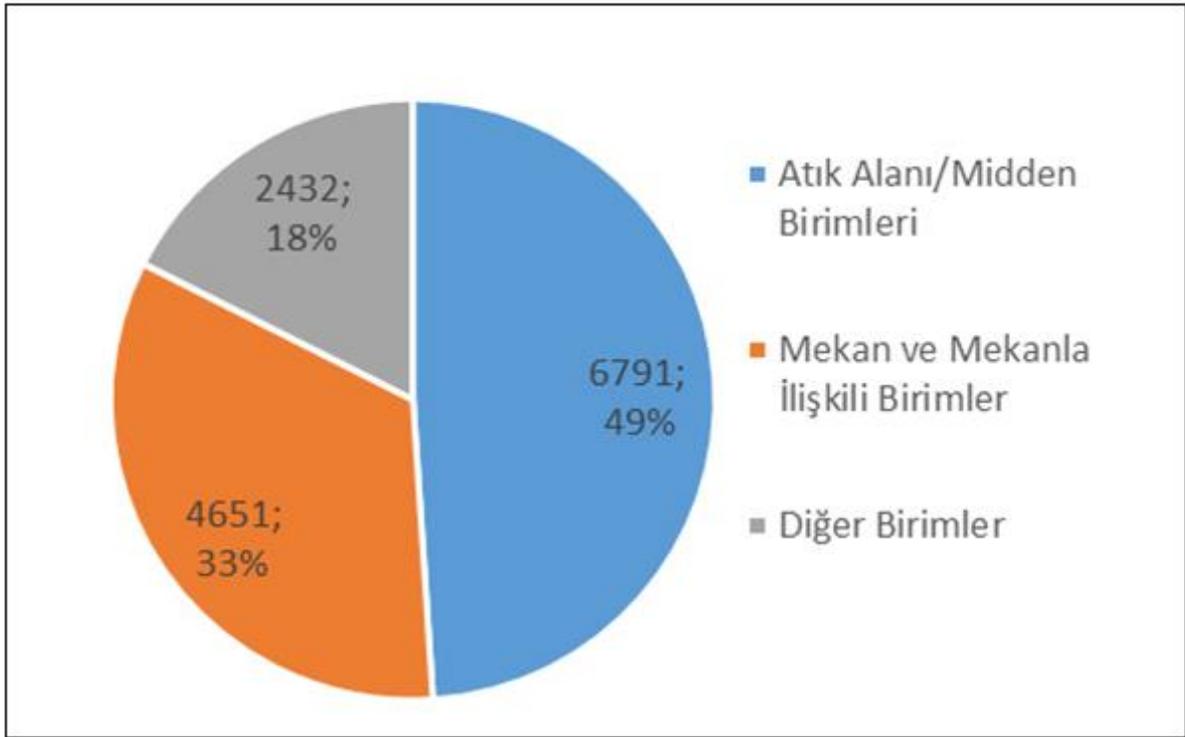

Fig. 2: Doğu Alanı çanak çömleklerinin bağlamlarına göre oranları.

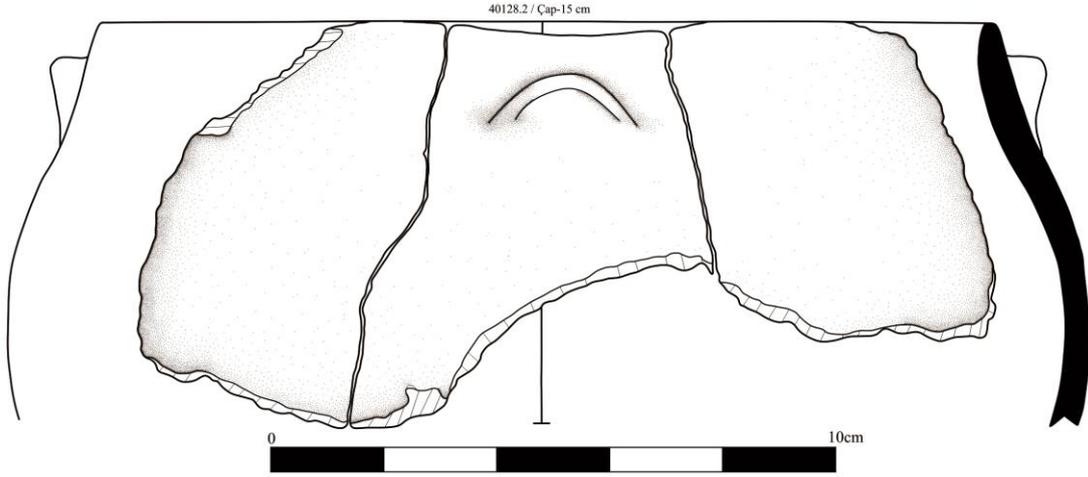

Fig. 3: Doğu Alanı S-Profilli, deliksiz kanca tutamaklı derin çanak (Mekan 669, U.40028).

Fig. 4: Hayvan biçimli tutamak (U.40075).

Fig. 5: Boğa başı kabartmalı gövde parçası (U.40011).

Fig. 6: Boğa başı kabartmalı gövde parçası (U.40062).

Fig. 7: El biçimli kabartmalı gövde parçası (U.40075).

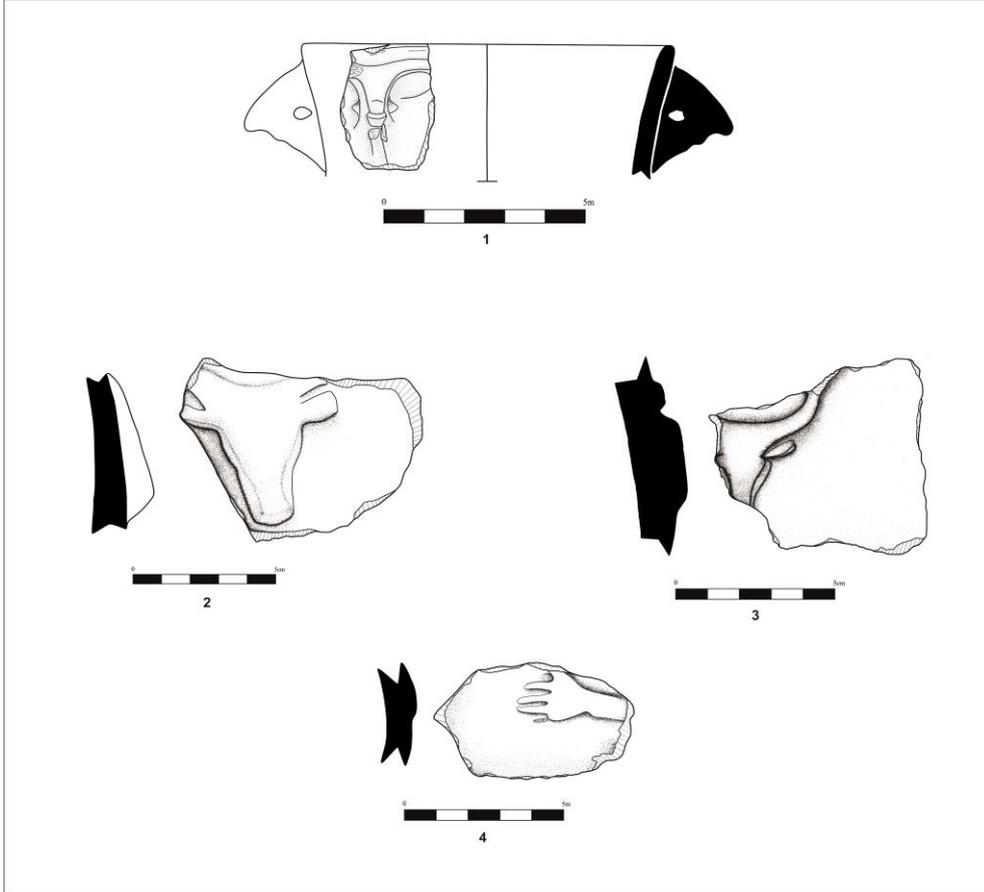

Fig. 8: Doğu Alanı kabartma bezekli çanak çömleklerin çizimleri.

SERAMİK
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
THE JOURNAL
OF CERAMIC RESEARCH

SRMKA Sayı/ Issue 3

Yıl/Year 2021, 27-57

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 20.07.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 15.12.2021

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2021

Makale Künyesi / Citation: Y. Kamış, “Nevşehir Çakıltepe Höyük Yüzey Araştırması Erken Tunç Çağı Seramikleri”, SRMKA 3, 2021, 27- 57.

NEVŞEHİR ÇAKILTEPE HÖYÜK YÜZEY ARAŞTIRMASI ERKEN TUNÇ ÇAĞI SERAMİKLERİ

THE EARLY BRONZE POTTERY OF NEVŞEHİR ÇAKILTEPE HÖYÜK SURVEY

Yalçın KAMIŞ*

Özet

Erken Tunç Çağı Anadolu toplumlarının ekonomik ve kültürel yapılarını şekillendiren pek çok yeniliğin ortaya çıktığı bir dönemdir. Anadolu toplumlarının Mezopotamya ve çevre kültür bölgeleriyle bağlantılarının yoğunlaştığı bu dönem, Orta Anadolu Bölgesi'nin kültürel, siyasi ve ekonomik yapısını uzun bir süre boyunca etkileyen Kültepe, Acemhöyük, Alishar, Konya Karahöyük gibi merkezlerin ön plana çıkmaya başladığı bir zaman aralığını işaret eder. Bu yerleşimler, aynı zamanda Orta Anadolu Bölgesi Erken Tunç Çağı seramik geleneklerinin tanımlanmasında anahtar rol oynamışlardır. Çakıltepe Höyük, mütevazı boyutlarıyla söz konusu yerleşimlerden ayrılmaktadır. Küçük bir köy yerleşimi şeklinde tanımlanabilecek höyükte gözlenen yaygın tahribatın önüne geçilmesi amacıyla yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Araştırmalarda derlenen Erken Tunç Çağı seramik örnekleri bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Erken Tunç Çağının farklı evrelerine tarihlenen söz konusu seramikler, bölgede daha öncesinde kazısı yapılmış yerleşimlerden ele geçen örneklerle karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmalar Çakıltepe Höyük'ün MÖ 3. binyılın ortalarından itibaren Orta Anadolu Bölgesi'nde görülmeye başlayan gelişmelerden kopuk olmadığına ve büyük merkezlerdeki gelişmelere ayak uydurduğuna işaret etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Anadolu, Erken Tunç Çağı, Çakıltepe, Alishar III Seramiği, Dalgalı Hat Seramiği

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Nevşehir, TÜRKİYE, E-posta: yalcinkamis@nevsehir.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-5524-9418

Abstract

Anatolian Early Bronze Age represents a time period characterized by a set of innovations defining the cultural and economic transformations. Anatolian societies began to intensify their contacts with Mesopotamia and neighboring regions also during in this period. Distinctive urban sites like Kültepe, Achemhöyük, Alişar, and Konya Karahöyük grew in this period, and they became power centers controlling economic and political developments for a long time in Central Anatolia. These were also key sites for the identification and definition of the Early Bronze Age pottery traditions in Central Anatolia. Çakıltepe Höyük, a site identified in volcanic Cappadocia, is considerably different from these sites with its modest size. Extensive modern destructions were recognized at this small rural settlement and archaeological surveys were held as a protective measure. An assessment the Early Bronze Age pottery collected during the surveys is the subject of this paper. The pottery dated to different sub-periods of the Early Bronze Age are compared with contemporary assemblages from the previously excavated sites in Central Anatolia. Our investigations indicates that Çakıltepe ceramic assemblage is related to the Central Anatolian sites and the site is closely associated with the developments appeared around the middle of the 3rd millennium BCE.

Keywords: Central Anatolia, Early Bronze Age, Çakıltepe, Alişar III Ware, Wavy Line Ware

Giriş

Anadolu kültür tarihinde, MÖ 3000-2000 yılları arasında uzanan zaman dilimi Erken Tunç Çağı olarak kabul edilmektedir. Söz konusu zaman aralığının başlangıcına işaret eden arkeolojik veriler, Anadolu'nun geniş bir bölümü için henüz net bir tablo ortaya koyamamaktadır. Ancak Anadolu toplumlarının Erken Tunç Çağı boyunca ekonomik, kültürel ve teknolojik alanlarda pek çok yenilikle tanıştığı, çevre kültür bölgeleriyle bağlarını güçlendirdiği bilinmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak da Anadolu'da yerleşim sayısının hızla arttığı ve yerleşimlerin gelişmiş savunma sistemleriyle korunmaya başladığı görülmektedir. Maden ekonomisinin giderek güçlendiği Erken Tunç Çağında maddi kültürün mimari, seramik gibi çeşitli unsurlarının dinamik bir tablo sergilemesi dikkati çekmektedir. Erken Tunç Çağı başlarında, dar alanlara yayılan yerel kültürlerin hâkim olduğu bir manzara sunan Anadolu coğrafyası, zaman ilerledikçe kültürel, ekonomik ve teknolojik benzerlikleri artan bir gelişim tablosu ortaya koymaktadır. Söz konusu gelişmelerin arkeolojik olarak tespit edilmesinde ve yorumlanmasında seramik buluntular, kendine özgü bir ağırlığa sahiptir. Bu çalışmanın odaklandığı arkeolojik veri grubu, Çakıltepe Höyük yüzey araştırmasında derlenen seramiklerdir.

Çakıltepe Höyük Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Merkez Kampüsü'nün yaklaşık 3,5 kilometre güneydoğusunda, Avanos şehir merkezinin yaklaşık 6 kilometre güneybatısında yer almaktadır (Fig. 1). Höyük, Uçhisar kasabasının bulunduğu yüksek platodan başlayarak Kızılırmak Vadisi'ne doğru uzanan Koyalak Deresi'nin hemen kenarındadır.

Höyüğü çevreleyen arazinin genel karakteri Kızılırmak'a inen dereler ve bunların arasında uzanan tarım alanlarınca belirlenmektedir (Fig. 2). Bunlara ek olarak höyüğün Kızılırmak Vadisi'ni Nevşehir kent merkezine bağlayan bir geçiş noktasında bulunduğu ifade edilebilir.

Çakıltepe Höyük'te arkeolojik araştırma gerçekleştirilmesine yönelik ilk girişimler yerleşim alanında yürütülen arazi incelemesiyle başlamıştır. İncelemede höyüğün, kaçak kazılar nedeniyle tahribata uğradığı görülmüş, Çakıltepe gibi küçük boyutlu bir höyükte herhangi bir arkeolojik müdahalede bulunulmaması halinde, geri dönülemeyecek bir noktaya ulaşacağı anlaşılan tahribatın durdurulması için girişimlerde bulunulmuş ve arazi çalışmalarının gerçekleştirilmesi için gereken izinler alınmıştır. Nevşehir Müze Müdürlüğü başkanlığında gerçekleştirilen çalışmalar, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi bölümlerinden oluşturulan bir ekibin katılımıyla sürdürülmüştür.

Bu çalışmada, öncelikle Çakıltepe Höyük kısaca tanıtılacak ve uygulanan araştırma yöntemiyle ilgili bilgi verilerek arazi çalışmasının genel sonuçları kısaca sunulacaktır. Çalışmanın devamında, höyük ve yakın çevresinden derlenen Erken Tunç Çağı (ETÇ) seramikleri hamur ve yüzey özelliklerine göre sınıflandırılmış ve biçimsel özellikleri ekseninde tartışılacaktır. Çakıltepe seramikleri, yerleşimin Orta Anadolu genelini ilgilendiren kültürel, siyasal ve ekonomik gelişmelerden kopuk olmadığına işaret etmiştir. Bu çerçevede, söz konusu gelişmelere höyükten elde edilen bulgular doğrultusunda kısaca değinilecektir.

Çakıltepe Höyük: Araştırma Metodolojisi ve Genel Sonuçlar

Çakıltepe Höyük, Kızılırmak'a bağlanan Koyalak Deresi'nin iki kolu arasında uzanan düzlük bir alanda yer almaktadır. Yaklaşık 8 metre yüksekliğinde bir kültür dolgusu barındıran höyüğün taban çapı 80 metre civarındadır (Fig. 3). Höyük çevresinde gerçekleştirilen ön incelemelerde yerleşimin sadece höyükle sınırlı olmadığı, höyüğü çepeçevre saran Demir Çağı ve sonrasına ait bir aşağı yerleşimin bulunduğu anlaşılmıştır (Fig. 3). Doğudan ve batıdan derelerin sınırlandığı aşağı yerleşim günümüzde kısmen tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Aşağı yerleşimin sınırlarını kesin olarak belirlemek mümkün olmamakla birlikte, höyük çevresinde yaklaşık 10 hektarlık bir alana yayıldığı gözlenmiştir. Aşağı yerleşimin farklı noktalarında bulunan kaçak kazı çukurlarında yerleşime ait mimari izler ve duvar kalıntlarına rastlanması bu gözlemi desteklemiştir.

Çakıltepe'yi çevreleyen aşağı yerleşimin tespit edilmesi ve yerleşimin genişçe bir alana yayıldığına görülmesi, arazide sistematik yüzey araştırması tekniklerinin uygulanmasının daha doğru bir yaklaşım olacağına işaret etmiştir. Bu nedenle, aşağı yerleşimde ve höyükte *intensive*

(yoğun) yüzey araştırması yürütülmesine yönelik teknik altyapı çalışmaları hayata geçirilmiştir. Bu amaçla, öncelikli olarak hava fotoğraflarının yardımıyla yerleşimin üç boyutlu modeli üretilmiştir (Fig. 4). Buna bağlı olarak da topografik haritalar üretilerek toplama birimlerinin oluşturulması için bir karelej sistemi kurulmuştur. Karelej sistemi, kuzey-güney yönünde 230 metre, doğu-batı yönünde ise 250 metre uzunlukta bir alanı kapsayacak şekilde oluşturulmuştur (Fig. 5). Toplama birimlerini şekillendiren karelerin ölçüsü 10x10 metre olacak şekilde belirlenmiş ve 100 metrekarelik toplama birimlerinin araziye uygulanmasıyla da yüzey araştırmaları hayata geçirilmiştir (Fig. 6). Toplama birimlerinde karşılaşılan taşınabilir nitelikli tüm arkeolojik malzeme toplanmış ve dönemseldir açıdan tanımlayıcı örnekler değerlendirmeye alınmıştır. Tarihlemede ve dönemseldir karakteristik belirlenmesinde yardımcı olmayan tüm amorf örnekler buldukları plankarelere geri bırakılmıştır.

Çakıltepe’de yürütölen arazi araştırmaları iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada, yerleşimin merkezindeki höyüğü tüm yönlerden çevreleyen aşağı yerleşimde çalışılmış, ikinci aşamada ise höyük üzerindeki araştırmalar tamamlanmıştır. Her iki alanda da karşılaşılan en yoğun malzeme grubu çeşitli dönemlere ait çanak çömlek parçaları olmuştur. Çanak çömlek parçaları dışında çatı kiremitlerine ve az sayıda cam kap parçasına rastlanmıştır. Bu malzeme bileşimi, höyüğün ve aşağı yerleşimin yerleşim tarihinin belirlenmesinde kullanılabilecek ana malzeme grubunun çanak çömlek parçaları olduğunu ortaya koymuştur.

Höyük ve aşağı yerleşime yayılan toplam 598 toplama biriminde ortaya çıkartılan seramikler, iki sektörün farklı yerleşim tarihlerine sahip olduklarına işaret etmiştir. Höyükten toplanan 300 adet seramik örneğinin tamamı ETÇ’nin farklı evrelerine tarihlenen örneklerden oluşmaktadır. Bu durum, höyüğün MÖ 2. binyıl başlarından sonra iskân edilmediğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Seramik verilerinden hareketle ulaşılan bu sonuç, kaçak kazıların höyük üzerinde bıraktığı çukurlara ait kesitlerin incelenmesiyle de teyit edilmiştir. Özellikle, höyüğün zirvesine yakın konumda bulunan yaklaşık 4x3 metre ölçülerindeki kaçak kazı çukuru bu açıdan dikkat çekicidir (Fig. 7). Çukurun bütün tabakaları keserek ana toprağa kadar indiğı görölmüştür. Yaklaşık 10 metre derinliğindeki büyük kaçak kazı çukurunun kesitlerinde farklı kalınlıklara sahip olduğı görölen arkeolojik tabakalar, höyüğün MÖ 3. binyıldan MÖ 2. binyıl başlarına kadar uzanan yerleşim tarihi hakkında fikir edinilmesini sağlamıştır.

Aşağı yerleşimden toplanan seramikler, Geç Demir Çağında başlayan yerleşim tarihinin Geç Antik Döneme kadar devam ettiğini ortaya koymuştur. Farklı dönemleri içine alan bu zaman dilimine ait seramiklerin gerek yoğunluğu gerekse de arazideki dağılımları dikkat çekici

farklılıklar sergilemektedir. Bu farklılıklara daha yakından bakıldığında, az sayıda seramik parçası ile temsil edilen Geç Demir Çağı örneklerinin tamamının höyüğün doğusu ile Koyalak Deresi arasında uzanan teras bandında bulunduğu görülmüştür (Fig. 5). Yaklaşık 200 metre uzunluğunda ve 70 metre genişliğindeki söz konusu teras bandının, özellikle güney bölümünde (J-P/1-10 kareleri) bu döneme ait seramik parçalarının daha fazla bulunduğu görülmektedir. Geç Demir Çağına ait seramik parçalarının azlığı nedeniyle bu dönem yerleşiminin karakteri üzerinde yorum yapmak güçtür. Ancak terasta, bu döneme ait çok küçük bir kırsal yerleşimin varlığından söz etmek mümkün görünmektedir. Benzer bir tablo aşağı yerleşimin aynı bölümünde yoğunluğu fazla olmayan seramik buluntuları ile temsil edilen Helenistik-Roma dönemleri için de geçerlidir. Aşağı yerleşimin iskân tarihindeki asıl hareketlenmenin ise Geç Antik Dönemde (MS 4-7. yüzyıllar) başladığı anlaşılmaktadır. Bu zaman aralığına tarihlenen seramik parçaları, höyük dışında kalan hemen hemen tüm toplama birimlerinde tespit edilmiştir¹. Doğuda Koyalak Deresi ile sınırlanan Geç Antik Çağ yerleşiminin diğer yönlerde karelej sistemi dışında kalan alanlara da uzandığı, malzeme yoğunluğunun aynı şekilde devam etmesinden anlaşılmıştır. Bu durum, Çakıltepe Geç Antik Çağ yerleşiminin öngörülenden çok daha geniş bir alana yayıldığına işaret etmektedir.

Çakıltepe Erken Tunç Çağı Seramiği

Çakıltepe’de bulunan ETÇ seramiklerinin çok büyük bir bölümü höyük üzerinden toplanmıştır. Aşağı yerleşimdeki toplama birimlerinden ele geçen örneklerin gerek yoğunlukları gerekse de farklı toplama birimlerinden dağınık halde ele geçmeleri nedeniyle, çeşitli etkenlerle höyük üzerinden taşınan çanak çömlek parçaları şeklinde düşünülmesi mümkündür. Çakıltepe ETÇ seramiği toplam 320 örnekten oluşmaktadır. Bu örnekler, hamur özellikleri ve yüzey işlemlerine göre çeşitli gruplara ayrılmıştır. Başlıca gruplar; el yapımı kırmızı astarlı seramik, koyu yüzlü perdahlı seramik, “Intermediate” seramiği, Alishar III seramiği ve literatürde “Hitit Seramiği” şeklinde tanımlanan çark yapımı seramiklerdir. Kültürel ve kronolojik değerlendirmeler açısından farklı gelişmelere işaret eden seramik grupları ve formlar aşağıda genel hatlarıyla sunulmuştur.

El Yapımı Kırmızı Astarlı Seramik

Çakıltepe ETÇ seramiklerinin en yoğun gruplarından birini el yapımı, kırmızı astarlı ve perdahlı örnekler oluşturmaktadır (Fig. 8: 1-3). Tüm malzemenin %50’si bu grupta yer

¹ Helenistik-Roma ve Geç Antik Dönem seramikleri hakkındaki gözlemlerini paylaşan Dr. Ş. Bilsen Özdemir’e teşekkürlerimi sunuyorum.

almaktadır. Orta Anadolu’da ETÇ başlarından itibaren görülmeye başlayan ve MÖ 3. binyıl boyunca giderek yaygınlaşan el yapımı kırmızı astarlı seramik türüne ait Çakıltepe örnekleri, hamur ve yüzey işlenişleri bakımından büyük oranda homojen bir görünüm sergilemektedir. Devetüyü ve kırmızımsı devetüyü renkli hamurlar genellikle küçük taşçık, kum, kalker, mika ve değişen oranlarda bitkisel katkıdır. Bitkisel katkı bazı örneklerde yoğunluğu ile dikkati çekerken, örneklerin büyük bir kısmında (%80) daha az göze çarpmaktadır. Kaplar genellikle pekişmiş ve iyi pişirilmiş bir görünüm sunmaktadır. Ancak, bazı örneklerin cidarlarında rastlanan gri özler ve hamur rengindeki dalgalanmalar özensiz pişirmenin de az rastlanan bir durum olmadığına işaret etmektedir.

Genel özellikleri itibariyle Nevşehir’de gerçekleştirilen çeşitli yüzey araştırmaları ile Ovaören Topakhöyük kazılarında tanımlanan bu seramik grubu, kırmızı, kiremit rengi veya koyu kırmızı astarlar ve perdah uygulamasıyla dikkati çeker². Açık kapların genellikle iç ve dış yüzeyleri, az sayıdaki kapalı kap örneklerinin dış yüzeyi ve ağız kenarının iç kısmı astarlı ve perdahlıdır. Bu grupta gözlenen perdah uygulamaları nitelik açısından farklılık göstermekle birlikte örneklerin büyük bölümünün parlak perdahlı olduğu görülmüştür. Perdah uygulamasının genellikle yatay, çapraz veya düzensiz hareketlerle gerçekleştirildiği yüzeylerdeki izlerden anlaşılabilir. Yalnızca birkaç çanak örneğinde perdah uygulamasının bezeme şeklini aldığı görülmektedir. Bu örneklerde, perdahın iç yüzeyde dudaktan ağız kenarı altına kadar yatay, ağız kenarı altından dibe doğru dikey hatlarla uygulandığı görülmüştür (Fig. 8,3). Bu tipte perdah bezeme örnekleri Alişar Höyük’ün “Bakır Çağı”³ tabakalarından bilinmektedir⁴.

Çakıltepe araştırmalarında derlenen el yapımı kırmızı astarlı seramikler formlarına göre değerlendirildiğinde, bu grubun çeşitli çanak tipleri ve çömleklerde yoğunlaştığı görülmüştür. Kırmızı astarlı Çakıltepe çanakları, biçimsel özelliklerine göre beş tipe ayrılmaktadır. Bunlar, sığ çanaklar (Tip 1), derin çanaklar (Tip 2), içe çekik ağız kenarlı çanaklar (Tip 3), dikey kulplu çanaklar (Tip 4) ve içe eğik ağızlı çanaklardır (Tip 5). Az sayıdaki el yapımı kırmızı astarlı çömlekler, dışa doğru açılan kısa boyunlu örneklerden oluşmaktadır.

² French 1969, 43-44; Şenyurt vd. 2014, 70.

³ von der Osten 1937 yayınında Alişar’ın prehistorik tabakalarını Kalkolitik, Bakır Çağı ve Erken Tunç Çağı şeklinde sınıflandırmış ve höyüğün 11M-7M tabakaları ile terasın 14T-13T tabakalarını Bakır Çağına tarihlenmiştir. Bu sistem, 1963 yılında Orthmann tarafından günümüzde kullanılan 3 bölümlü kronolojiye aktararak 7M dışında kalan tüm tabakalar Erken Tunç Çağı II’ye tarihlenmiştir. Orthmann 1963, 16.

⁴ von der Osten 1937, Fig. 165,6.

Tip 1 çanakların Çakıltepe’de birkaç örneği bulunmaktadır (Fig. 9: 1-2). Otuz santimetreyi aşan ağız çaplarıyla nispeten geniş kaplar şeklinde değerlendirilebilecek bu tip sığ çanaklar, servis kabı işlevi görmüş olmalıdır. Bu çanakların en karakteristik özelliği dipten ağız kenarına doğru kalınlığı artan cidarlardır. Cidarlar, maksimum kalınlığa ağız kenarının hemen altında ulaşmakta ve karakteristik bir profil ortaya çıkarmaktadır. Çakıltepe sığ çanaklarıyla benzerlik kurulabilecek örnekler Alişar’ın “Bakır Çağı” tabakalarından (11-7M) bilinmektedir⁵.

Çakıltepe çanakları içinde en yoğun grubu Tip 2 olarak değerlendirdiğimiz derin çanaklar oluşturmaktadır (Fig. 9: 3-8). Hafifçe içe dönük dudaklı çanakların ağız çapları 15-30 santimetre arasında değişmektedir. Bu çanaklar, boyutlarının çeşitliliğine uygun bir şekilde farklı işlevlerle kullanılmış olmalıdır. Sığ çanaklardan daha derin gövdeleriyle farklılaşan bu tipin cidarları da dipten ağız kenarına doğru kalınlaşmaktadır. Cidarlar ağız kenarının hemen altında maksimum kalınlığa ulaşmakta ve sığ çanaklara benzer bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Bu tip çanakların yakın benzerlerine Alişar Höyük, Göltepe, Acemhöyük kazıları ile Aksaray-Niğde çevrelerinde yüzey araştırmalarında derlenen örnekler arasında rastlanmıştır. Alişar örnekleri yerleşimin “Bakır Çağı” tabakalarında açığa çıkarılmıştır⁶. Göltepe kazısı ve Aksaray-Niğde yüzey araştırması buluntuları, ETÇ II (MÖ 2700-2400) ve ETÇ III (MÖ 2400-2000) başlarına tarihlendirilmiştir⁷. Acemhöyük örnekleri ETÇ III başlarına tarihlenen XI. tabakada daha yoğun bir şekilde temsil edilmektedir. Bu çerçevede, Çakıltepe buluntuları için aynı zaman aralığının önerilmesi mümkün görünmektedir.

İçe çekik ağız kenarlı Tip 3 çanaklarının az sayıda örneği bulunmuştur (Fig. 10: 1-2). Ağız çapları 20-30 santimetre arasında değişen bu kaplar, nispeten iri kaplardır. Bu tip çanaklar Orta Anadolu’da geniş bir alanda yayılım göstermektedir. Bölgenin güneyinde Konya Ovası’na kadar inen bu tip çanaklar, kuzeyde Alişar örneklerinden görüldüğü üzere Yozgat çevrelerine kadar yayılmıştır. J. Mellaart, Konya Ovası’nda az sayıda örneği bulunan içe çekik ağız kenarlı çanakları ETÇ II’e tarihlendirmiştir⁸. Göltepe’de az sayıda örneği açığa çıkarılan benzer çanaklar ETÇ I-II’e ait kontekstlerde bulunmuştur⁹. Alişar’da bu tip çanakların yerleşimin “Bakır Çağı” tabakalarında yoğunlaştığı görülmektedir¹⁰. Bu tipe giren çanakların kronolojik gelişiminin en açık olarak izlenebildiği merkezlerden biri de Acemhöyük’tür. Acemhöyük XII-X. tabakaları arasında az sayıda örneği bulunan bu çanaklar, özellikle IX. tabakadan itibaren

⁵ Von der Osten 1937, Fig. 174, 2,7 ve 10.

⁶ von der Osten 1937, Fig. 165,6; Fig. 175, 13 ve 38.

⁷ Hacıoğlu 2016, Kat. 102-104.

⁸ Mellaart 1963, 214.

⁹ Hacıoğlu 2016, Kat. 93-97.

¹⁰ von der Osten 1937, Fig. 175, 47 ve 64.

yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır¹¹. Ancak Acemhöyük'te, bu süreçte biçimsel özellikleri genel hatlarıyla devam eden çanakların hamur ve yüzey özellikleri oldukça değişmiştir. XII-X. tabakalar arasındaki örnekler Çakıltepe çanaklarına yakın özellikler sergilerken, IX. tabakadan itibaren daha nitelikli hamurdan çarkta ve elde üretilmiş çanaklar görülmeye başlanmıştır. Bu anlamda, Acemhöyük örneklerinin formun daha çok MÖ 3. binyılın ikinci yarısındaki gelişimini yansıttığını söylemek mümkün görünmektedir. İçe çekik ağız kenarlı çanakların benzerlerine bütün olarak bakıldığında, bu formun ETC'nin başında ortaya çıktığı ve ETC II sonlarına kadar Çakıltepe örneklerine benzer hamur ve yüzey özellikleriyle kullanımda kaldığı görülmektedir. Bu zaman aralığından sonra ise formun varlığını hamur ve yüzey özelliklerindeki değişimlerle birlikte, MÖ 3. binyıl sonlarına kadar sürdürdüğü Acemhöyük örneklerinden anlaşılmaktadır.

Ağız çapları 30-38 santimetre arasında değişen dikey kulplu Tip 4 çanakları iri boyutlu kaplardır (Fig. 10: 3-4). Profilleri, derin çanaklar ve içe çekik ağız kenarlı çanaklarla benzeşen bu formun ayırıcı özelliği ağız kenarlarından başlayarak gövdeye bağlanan dikey şerit kulplardır. Şerit kulpun tam olarak korunduğu bir örnekte, kulpun ağız kenarından gövdeye sola doğru hafif bir eksen kaymasıyla indiği görülmektedir (Fig. 8: 3). Daha çok Nevşehir, Niğde ve Aksaray çevresinde rastlanan bu tip çanakların az sayıda örneği Göltepe, Acemhöyük ve Camihöyük'te bulunmuştur. Göltepe çanaklarının büyük bir bölümü ETC II'ye ve ETC III başlarına tarihlenen kontekstlerde açığa çıkarılmıştır¹². Acemhöyük'te bu örneklere biçimsel açıdan yakın görünen ancak farklı hamur ve yüzey özelliklerine sahip dikey şerit kulplu çanaklar IX. tabakadan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır¹³. Acemhöyük örnekleri bu tipin daha çok ETC III içlerindeki gelişimini yansıtıyor gibi görünmektedir.

İçe eğik ağızlı kenarlı Tip 5 Çakıltepe çanaklarının en belirgin özelliği omuz hizasında içe doğru keskin bir kavis çizerek ağza ulaşan profilleridir (Fig. 10: 5-8). Çakıltepe örneklerinde gövdelerin tamamı korunmadığı için formun bütünü hakkında yorum yapmak güçtür. Ancak cidarların inceliği ve profil dönüşleri bu formun küresel gövdeli çanaklara ait olması gerektiğine işaret etmektedir. Dört örnekten üçünün ağız kenarları içten kalınlaştırılmıştır. Diğer örneğin ağız kenarının hemen altından yükselerek omuza bağlanan dikey kulpu dikkati çekmektedir. Ağız çapları 16-20 santimetre arasında değişen içe dönük ağız kenarlı çanakların bir örneğinde omuz üzerinde yarım ay biçimli kabartma bezek bulunmaktadır (Fig. 10: 5). Bu tipte yarım ay

¹¹ Kamiş 2012, 76-78.

¹² Hacıoğlu 2016, 123.

¹³ Kamiş 2012, 79.

biçimli kabartma bezekler Orta Anadolu'da kazısı yapılmış merkezlerde fazla bilinmemektedir. Göltepe'de çeşitli tiplerdeki kaplar üzerinde bulunan bu tarz bezekler ETÇ I'den başlayarak ETÇ III başlarına kadar görülmeye devam etmiştir¹⁴. Acemhöyük'te bu tarz bezekli bir kap, X. tabakaya ait bir mezarla ilişkili kontekstte açığa çıkartılmıştır¹⁵. Ayrıca, İçe dönük ağız kenarlı Çakıltepe çanaklarıyla biçimsel açıdan benzerlik kurulabilecek örnekler Göltepe'de de bulunmuştur¹⁶. Göltepe'de içten kalınlaştırılmış ağız kenarlı çanak parçalarına benzeyen tek örnek ETÇ I'den gelmektedir. Dikey tek kulplu çanak parçasının benzeri ise ETÇ II'e aittir. Bu durum, içe dönük ağız kenarlı çanak parçalarının kabaca MÖ 3. binin ilk yarısına tarihlenebileceğine işaret etmektedir.

El yapımı kırmızı astarlı çömlekler Çakıltepe'de az sayıda örnekle temsil edilmektedir (Fig. 11: 1-3). Yuvarlatılmış dışa dönük dudaklı çömleklerin kısa boyunları dışa doğru açılmaktadır. Sadece ağız kenarlarına ait örnekler ele geçtiği için formun bütünü hakkında yorum yapmak güçtür. Ancak Kültepe, Acemhöyük ve Aksaray çevresinde bulunan benzer örnekler, bu formun ETÇ II'den, ETÇ III başlarına kadar uzanan bir zaman aralığında kullanıldığına işaret etmektedir¹⁷.

Koyu Yüzlü Perdahlı Seramik

Çakıltepe'de birkaç örneği bulunan el yapımı koyu yüzlü perdahlı seramikler gri hamurludur. Hamurlarda bitkisel katkı göze çarpmaktadır. Cidarlarda gözlenen gri özler ve hamur rengindeki dalgalanmalar düşük sıcaklıklarda fırınlamaya işaret eder. Grinin çeşitli tonlarında alacalanma gözlenen kapların yüzeyleri mat perdahlıdır. Ele geçen örneklerin tamamında yüzeylerin düzensiz hatlarla perdahlandığı alet izlerinden anlaşılabilir.

Koyu yüzlü perdahlı seramiklerin en dikkat çekici örneği dikey tek kulplu çanak parçasıdır (Fig. 8: 4 ve 10: 9). Basit ağız kenarlı çanağın cidarı dipten ağız kenarına doğru incelmektedir. Şerit kulp, ağız kenarından gövdeye sola doğru hafif bir eksen kaymasıyla bağlanmıştır. Dikey kulplu Çakıltepe çanağı ile karşılaştırılabilir örnekler Acemhöyük, Tarsus, Göltepe gibi merkezlerden bilinmektedir. Acemhöyük örneklerinin ETÇ III'ün başlarına tarihlenen tabakalarda bulunduğu görülmektedir¹⁸. ETÇ başından itibaren benzer örneklerin bulunduğu Tarsus'ta bu form ETÇ II sonlarına kadar kullanımda kalmıştır¹⁹.

¹⁴ Hacıoğlu 2016, 170.

¹⁵ Özgüç 1993, 519, Fig. 2.2.

¹⁶ Hacıoğlu 2016, 119.

¹⁷ Kulakoğlu vd. 2020, Fig. 2.39/96-97; Hacıoğlu 2016, 151.

¹⁸ Kamış 2012, 65- 69.

¹⁹ Goldman 1956, 128.

Göltepe’de bulunan benzer çanaklar için de Tarsus örnekleriyle benzer bir zaman aralığı önerilmiştir²⁰. Sınırlı sayıdaki Achemhöyük örnekleri göz önüne alındığında, bu formun daha çok ETÇ I ve II’ye ait olduğunu, ETÇ III başlarında azalarak ortadan kalktığını ifade etmek mümkün görünmektedir.

“Intermediate” Seramiği

Orta Anadolu Bölgesi, ETÇ III kültürlerinin karakteristik seramik grupları arasında yer alan “Intermediate” türü seramiklerin birkaç örneği Çakıltepe’de bulunmuştur. Kayseri-Yozgat çevrelerini kapsayan çekirdek bölge dışında da geniş bir yayılım alanı bulan bu seramik türü daha çok boya bezekli örnekleriyle bilinmektedir. İlk olarak Alişar kazılarında tanımlanan²¹ bu seramik türünün kronolojisi Kültepe kazılarıyla büyük oranda netlik kazanmıştır. Kültepe’de Akkad Dönemi ile çağdaş kabul edilen 12. tabakada görülmeye başlayan “Intermediate” seramiği, 11a tabakasında Alişar III seramiğinin ortaya çıkışıyla azalmaya başlayarak ortadan kalkmıştır²².

Çakıltepe’de daha çok gövde parçalarıyla temsil edilen “Intermediate” seramiği parçaları içinde, biri *depas* parçası diğeri fincan ağız parçası olan iki örnek göze çarpmaktadır (Fig. 11: 4-5). *Depas* parçasının iyi arıtılmış, devetüyü renkli hamurunda çok ince kum ve mika dışında katkı yoktur. Krem astarlı parçanın dış yüzeyi perdahlıdır. Ayrıca dış yüzeyde, gövdeden başlayarak kulp üzerinden ağıza doğru devam ettiği anlaşılan kırmızı renkli, geniş bir bant bezeme görülmektedir. Bu tarzda bezemeye sahip *depas* örnekleri, “Intermediate” seramiğinin görüldüğü Kültepe, Alişar, Suluca Karahöyük gibi merkezlerden bilinmektedir. Batı Anadolu kökenli *depas* formunun yerel tarzda üretilmiş örnekleri şeklinde değerlendirilen Kültepe örnekleri 11. ve 12. tabakalarda bulunmuştur²³. Boya bezekli Alişar *depas*ları “Bakır Çağı” tabakalarının en geç evresinde görülmeye başlamıştır²⁴. Suluca Karahöyük *depas*ları yerleşimin ETÇ III’e tarihlenen V. tabakasında bulunmuştur²⁵. Çakıltepe fincan örneği, dışa doğru açılan kısa boyunlu ve küresel gövdelidir. İyi arıtılmış devetüyü renkli hamurunda ince kum dışında katkıya rastlanmamıştır. El yapımı fincanın iç ve dış yüzeyleri devetüyü renkli astarlı ve perdahlıdır. Fincanın boynunda, iç ve dış yüzeylerde ağız kenarından başlayarak kabın omzuna doğru hafif diyagonal hatlarla inen kırmızı renkli çizgisel bezemeler görülmektedir.

²⁰ Yener-Vandiver 1993, 220, Fig. 4.

²¹ von der Osten 1937, 236.

²² Özgüç 1963, 34.

²³ Özgüç 1986, 40, Fig. 3-27; Öktü 1973, 184; Ezer 2014, 12.

²⁴ von der Osten 1937, 158.

²⁵ Türker 2018, 55.

Kabın gövdesinin küçük bir bölümü korunduğu için, gövdede boya bezeme bulup bulunmadığı belirlenememiştir. Bu fincanın benzerleri, Kültepe'nin 11. ve 12. tabakaları ile Alişar'dan bilinmektedir²⁶.

Alişar III Seramiği

Çakıltepe'de derlenen Alişar III seramiği, tüm ETÇ malzemesinin %40'ını oluşturmaktadır. Orta Anadolu ETÇ III sonu yerleşimlerinin tipik seramik grubu şeklinde tanımlanabilecek Alişar III seramiği, Kızıllırmak yayının içinde ve hemen güneyinde kuvvetli bir yayılıma sahiptir. Nevşehir'de Suluca Karahöyük, Ovaören, Topaklı, Zank Höyük gibi ETÇ merkezlerinden bilinen Alişar III seramiği daha çok boya bezekli ve el yapımı bir gelenek şeklinde tanımlanmaktadır²⁷. Bu seramik türünün açığa çıkarıldığı farklı yerleşimlerde, boya bezekli örneklerle birlikte bezeksiz örneklerin de bulunduğu görülmektedir²⁸. Üzerinde fazla durulmayan boya bezeksiz örnekler, ETÇ seramik geleneklerinin devamı şeklinde değerlendirilmiştir²⁹. Boya bezekler dışındaki tüm özellikleri ortak görünen Çakıltepe örnekleri, ayrıştırılmadan Alişar III seramiği başlığı altında değerlendirilmiştir.

Zaman zaman "Kapadokya Seramiği" şeklinde de isimlendirilen Alişar III seramiği, 19. yüzyıl sonlarından itibaren bilinen bir seramik türüdür³⁰. "Intermediate" seramiğinden geliştiği kabul edilen bu seramik türü, Alişar ve Kültepe kazılarıyla birlikte daha belirgin bir kültürel ve kronolojik çerçeve kazanmıştır³¹. Alişar'da 6M tabakasında ortaya çıkan bu seramik grubu, 5M/12T tabakalarında görülmeye devam etmiştir³². Alişar III seramiğinin gerek biçimsel gelişiminin gerekse de bezeme üsluplarının daha ayrıntılı şekilde takip edilebildiği Kültepe'de, bu seramik grubunun 11a tabakasında "Intermediate" seramiklerinin en geç örnekleriyle birlikte görülmeye başladığı ifade edilmiştir³³. Alişar III seramiği için erken evre şeklinde tanımlanabilecek bu tabakanın sonrasında ise söz konusu seramik grubunun höyüğün 10. ve 9. tabakaları ile Karum'un IV-III. tabakalarında kullanıldığı tespit edilmiştir³⁴. Kültepe'de "Hitit Seramiği" denilen çark yapımı seramik türünün ortaya çıkışıyla azalma eğilimi göstermeye

²⁶ Öktü 1973, Taf. 1-5; Orthmann 1963, 19, 2/94-98.

²⁷ Türker 2012, 316-318; Şenyurt vd. 2014, 70.

²⁸ von der Osten 1937, 230; Emre 1989, 119.

²⁹ Emre 1989, 119.

³⁰ Omura 1991, 1.

³¹ Özgüç 1963, 24.

³² von der Osten 1937; 208, Gorny 1990, 46.

³³ Özgüç 1963, 34.

³⁴ Özgüç-Özgüç 1953, 62.

başlayan Alishar III seramiğinin en geç örnekleri, Karum'un II. katıyla çağdaş arkeolojik kontekstlerde açığa çıkarılmıştır³⁵.

Çakıltepe'de toplanan Alishar III seramikleri, hamur özellikleri açısından büyük oranda homojen bir görünüm sergilemektedir. Devetüyü ve kırmızımsı devetüyü renkli hamurlar bitkisel katkıdır. Kapların cidarlarında gözlenen hamur renkleri büyük ölçüde tek renklidir. Ancak, bazı parçaların cidarlarında rastlanan gri özler ve renk dalgalanmaları düşük ısıda pişirilen kapların da bulunduğu işaret etmektedir.

Çakıltepe Alishar III seramiklerini boya bezekli ve monokrom örnekler şeklinde iki gruba ayırarak ele almak mümkündür. Krem, devetüyü veya soluk kırmızı astar uygulaması her iki grubun ortak özelliğidir. İki grupta yer alan kaplar büyük oranda mat perdahlıdır. Boya bezeklerin koyu kahverengi, siyah veya kırmızımsı boylarla, kapların iç veya dış yüzeylerine uygulandığı görülmüştür. Boya bezeklerin tamamı tek renklidir. Çakıltepe Alishar III seramiği bezeme repertuarı basit geometrik motiflerden oluşmaktadır. Bunlar kısaca, farklı kalınlıklardaki yatay, dikey veya çapraz çizgiler, kelebek, iç içe açılı, üçgen, baklava dilimi, kafes ve çengel şeklinde sıralanabilir (Fig. 8: 5-8).

Çakıltepe araştırmalarında derlenen Alishar III seramikleri formlarına göre ayrıldığında, bu grubun çeşitli çanak tipleri ve çömleklerde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Çakıltepe Alishar III çanakları, biçimsel özelliklerine göre beş tipe ayrılmıştır. Bunlar, hafif içe eğik ağızlı çanaklar (Tip 1), içe çekik ağızlı ve omurgalı çanaklar (Tip 2), içe eğik ağızlı ve omurgalı çanaklar (Tip 3), hafif dışa çekik ağızlı çanak (Tip 4), dışa çekik ağız kenarlı ve hafif s profilli çanak (Tip 5) ve omurgalı çanaklardır (Tip 6). Çömlek örnekleri, boyunsuz (Tip 1) ve dışa doğru açılan uzun boyunlu parçalardan oluşmaktadır (Tip 2).

Tip 1 çanakları dışa doğru açılan konik gövdelerin içe doğru dönen ağız kenarıyla birleşim noktasında oluşan yumuşak hatlı omuzlarıyla dikkati çekerler (Fig. 11: 6-7). Kapların ağız çapları 22-25 santimetre arasında değişmektedir. Bu tipe giren Çakıltepe örnekleri boya bezeksizdir. Alishar III seramiğinin yaygın formları arasında yer alan bu çanak tipinin benzerleri Kültepe ve Alishar'dan bilinmektedir. Kültepe'de boya bezekli örnekleri görülen formun benzerleri, höyüğün 11a ve 9. tabakaları ile Karum'un IV. tabakasında bulunmuştur³⁶. Alishar'da boya bezekli ve boya bezeksiz örnekleri bulunan formun benzerleri 6M ve 5M tabakalarında açığa çıkartılmıştır³⁷.

³⁵ Emre 1963, 92.

³⁶ Emre 1989, 125, fig. 10; Omura 1991, Şek. 9, 10 ve 41;.

³⁷ von der Osten 1937, Fig. 237, c 276 ve Fig. 248, 14.

İçe çekik ağızlı ve omurgalı Tip 2 çanakları, ağız çapları 18-22 santimetre arasında değişen orta boyutlu kaplardır (Fig. 11: 8-9). İçe çekik ağızlı, omurgalı çanak tipi Alişar III seramiğinin yaygın formlarından biridir. Çakıltepe’de boya bezekli ve bezeksiz örnekleri bulunan çanak parçalarının benzerleri Alişar, Kültepe, Battal, Camihöyük gibi merkezlerden bilinmektedir³⁸. Bu merkezlerde bulunan örnekler, Alişar III seramiğinin kronolojik gelişim şemasına uygun olarak MÖ 3. binyılın sonlarından MÖ 2. binyılın başlarına kadar uzanan bir zaman aralığına tarihlenmektedir. Biraz daha erken bir döneme tarihlenen “*Intermediate*” seramiğinde de yaygın olarak karşılaşılan bu formun biçimsel özellikleri, aynı zamanda el yapımı kırmızı astarlı seramiklerde karşımıza çıkan içe çekik ağız kenarlı çanaklarla yakındır. Bu nedenle, Çakıltepe Alişar III seramiği içinde görülen içe çekik ağız kenarlı ve omurgalı çanakları Orta Anadolu Bölgesi’nde ETÇ boyunca üretilen formun en geç örnekleri arasında değerlendirmek mümkündür.

İçe eğik ağızlı ve omurgalı Tip 3 çanaklarının ağız çapları 22-28 santimetre arasında değişmektedir (Fig. 12: 1-3). Çakıltepe’de bulunan bu tip çanakların tamamı boya bezeklidir. Boya bezekler, kapların ağız kenarlarında görülen ince ve kalın paralel hatlar, üçgen ve kelebek gibi motifler ile ağız kenarlarının içinde görülen boya bantlardan oluşmaktadır. İçe eğik ağızlı ve omurgalı çanak tipi, Alişar III seramiğinin yaygın formlarından biridir. Çakıltepe çanak parçalarının benzerleriyle Alişar ve Kültepe’de karşılaşılmıştır³⁹. Bu merkezlerde bulunan örnekler, MÖ 3. binyılın sonlarından MÖ 2. binyılın başlarına kadar uzanan kısa bir zaman aralığına tarihlenmektedir.

Hafif dışa çekik ve dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı Tip 4 çanak formunun Çakıltepe’de bir örneği bulunmaktadır (Fig. 12: 4). Boya bezeksiz örneğin ağız çapının 18 santimetreyi aşmayan sığ bir çanağa ait olduğu anlaşılmaktadır. Kırmızımsı devetüyü astarlı ve perdahlı çanak parçasının en dikkat çekici özelliği hafif dışa çekik ve dışa kalınlaştırılmış ağız kenarıdır. Bu tip ağız kenarları, Alişar III seramiğinin daha geç örneklerinde görülen bir yenilik olduğu kabul edilmektedir⁴⁰.

Dışa çekik ağız kenarlı ve hafif s profilli Tip 5 çanak formu, Tip 4 gibi Çakıltepe’de bir örnek ile temsil edilir (Fig. 12: 5). Dış yüzeyde, omuzdan başlayarak dibe doğru devam eden bir panel içinde düzensiz kafes motifi ile bezenmiş çanak parçası, devetüyü astarlı ve perdahlıdır. Sığ konik gövdeli çanağın en dikkat çekici özelliği dışa çekik ve hafif s profilli ağız

³⁸ Orthmann 1963, 20, 2/113-119, 60, 29/10; Emre 1989, 117, Fig. BII, 12 ve 16; Emre 2012, Fig. 53-59.

³⁹ von der Osten 1937, Fig. 237, c802 ve Fig. 239, c1795; Emre 1989, 117, Fig. BII, 46 ve 49.

⁴⁰ Emre 1989, 117; Omura 1991, 151.

kenarıdır. Bu tip ağız kenarlarını, Alişar III seramiğinin daha geç örnekleriyle ilişkilendirmek mümkün görünmektedir.

Omurgalı Tip 5 çanaklarının Çakıltepe’de iki örneği bulunmaktadır. Ağız çapları 19-22 cm arasında değişen örnekler, orta boy kaplara ait ağız parçalarıdır (Fig. 12: 6-7). Biri boya bezekli diğeri bezeksiz olan omurgalı çanakların biçimsel açıdan dikkati çeken bir diğeri özelliği dışa çekik ağız kenarlarıdır. Kültepe ve Alişar’dan yayınlanmış fazla örneği bulunmayan bu tip omurgalı çanakları, Alişar III seramiğinin geç evresiyle bağdaştırmak mümkün görünmektedir⁴¹.

Boyunsuz, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı ve küresel gövdeli çömlek tipinin (Tip 1) Çakıltepe’de boya bezekli ve bezeksiz birkaç örneği bulunmaktadır (Fig. 13: 1). Burada sunulan örnek, dudağın hemen altından başlayarak ağıza paralel şekilde uzanan siyah renkli bezeme bandıyla dikkati çekmektedir. Bezeme bandı, kalın paralel çizgilerin arasına çekilen diyagonal hatlar vasıtasıyla şekillendirilmiş baklava dilimlerinden oluşmaktadır. Gövde üzerinde küçük bir kısmı korunan izler çömleğin kulplu olduğuna işaret etmektedir. Alişar III seramiğinde yaygın şekilde rastlanmayan boyunsuz çömleğin benzerleri Camihöyük kazılarında bilinmektedir⁴².

Dışa doğru açılan uzun boyunlu çömlekler (Tip 2), Çakıltepe’de rastlanan en yaygın çömlek tipidir (Fig. 13: 2-3). Bu tipe ait boya bezekli ve bezeksiz çok sayıda örnek toplanmıştır. Alişar III seramiğinin yaygın formlarından biri olan bu çömlek tipi Alişar, Kültepe gibi merkezlerden bilinmektedir⁴³. Çömleklerden birinin boynu üzerinde görülen ağız kenarına dik geniş boya bant bezemesi (Fig. 13: 3), Kaniş Karumu’nun III. katında açığa çıkarılan bir örnekle paralellik göstermektedir⁴⁴.

Çakıltepe Alişar III seramikleri içinde dikkati çeken bir diğeri grup boya bezekli çömlek gövde parçalarıdır (Fig. 13: 4-7). Ait oldukları formların tüm özellikleri belirlenemese de bu parçaların yüzeylerinde görülen boya bezekler, Alişar III seramiğinin yaygın görüldüğü merkezler ile paralellik kurulmasını sağladığı için önem taşımaktadır. Boya bezekler farklı kalınlıklardaki yatay, dikey veya çapraz çizgiler, kelebek, iç içe açılı, üçgen ve baklava dilimi şeklinde sıralamak mümkündür. Bu motiflerle benzerlik taşıyan boya bezeme unsurlarına Alişar III seramiğinin yaygın olduğu hemen hemen tüm merkezlerde rastlamak mümkündür.

⁴¹ von der Osten 1937, Fig. 249, 3; Omura 1991, Şek. 44.

⁴² Emre 2012, Fig. 191-193.

⁴³ Omura 1991, 154-156.

⁴⁴ Emre 1989, Fig. 34

“Hitit” Seramiği

ETÇ sonlarında, Alishar ve Kültepe gibi merkezlerde Alishar III seramiği ile birlikte kullanılmaya başlayan çark yapımı monokrom seramikler “Hitit Seramiği” şeklinde tanımlanmaktadır⁴⁵. Alishar’da 5M tabakasında, Kültepe’de höyüğün 10. Tabakası ile Karum alanının IV. tabakasında ortaya çıkan bu gelişme, Orta Anadolu seramik üretim geleneğinde köklü bir değişime işaret etmektedir. Bu dönemde şekillenen yeni seramik üretim geleneğinin etkilerini Geç Tunç Çağı sonlarına kadar hissettirdiği görülmektedir⁴⁶. Söz konusu gelişme, bu yerleşimlerle sınırlı kalmayarak Orta Anadolu geneline yayılan bir gelişim çizgisi izlemiştir. Zaman zaman “Geçiş Çağı Seramiği” şeklinde ifade edilen ve Karadeniz kıyısındaki İkiztepe’den, Ege Bölgesi’ndeki Beycesultan’a kadar uzanan geniş bir coğrafyada etkilerini hissettiren bu seramik türünün ortak bir anlayışı yansıttığını önermek mümkündür⁴⁷.

Çakıltepe’de “Hitit Seramiği” başlığı altında değerlendirilebilecek az sayıda örnek bulunmuştur. Bu çalışma kapsamında, diagnostik özellik sergileyen altı tanesi değerlendirilmiştir (Fig. 14). Tamamı çanak parçalarından oluşan Çakıltepe “Hitit Seramiği” örnekleri, hamur ve yüzey özelliklerine göre iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grupta kırmızı veya kızılımsı devetüyü astarlı, çark yapımı monokrom örnekler yer almaktadır. Bunların az kum katkılı ve iyi pişirilmiş hamurları kızılımsı devetüyü renklidir. Çanak parçalarının tamamı perdahlıdır. İkinci grupta ise bir adet boya bezekli çanak parçası bulunmaktadır (Fig. 8: 9 ve 14: 6). Çark yapımı çanağın krem renkli astarı ve siyah boya bezemesi dışındaki özellikleri birinci grup ile çok benzerdir. Çanağın omzu üzerindeki boya bezek, dış hatları düz çizgilerle belirlenen bir panel görünümündedir. Bu panelin çizgiyle iki bölüme ayrıldığı ve ayrılan bölümlerin içlerinin üstte bir, altta iki sıra olacak şekilde dalgalı hatlarla süslediği görülmektedir. Orta Anadolu Bölgesi’nde çeşitli yerleşimlerde bulunan bu tip bezemeli kaplar, “Dalgalı Hat Seramiği” şeklinde isimlendirilmiştir⁴⁸. Motif benzerliğinden dolayı, Kapadokya Seramiği’nin (Alishar III) bir alt türü olarak değerlendirilen Dalgalı Hat Seramiği, Kültepe, Alishar, Boğazköy, Acemhöyük, Ovaören Topakhöyük gibi Assur Ticaret Kolonileri Çağı (MÖ 2000-1720) merkezlerinden bilinmektedir. Kültepe’de Karum alanında, III. tabakada görülmeye başlayan bu tarz seramik, II. tabakada yaygın bir şekilde görülmeye devam etmiştir⁴⁹. Alishar’da, von der Osten tarafından yayınlanmayan çok sayıda çark yapımı Dalgalı

⁴⁵ Emre 1963, 87.

⁴⁶ Schoop 2009, 156.

⁴⁷ Efe-Türkteki, 2005, 119.

⁴⁸ Emre 1963, 90-91; Gorny 1990, 46-48.

⁴⁹ Özgüç 1950, 77.

Hat Seramiği bulunduğu Gorny tarafından bildirilmiş ve bu örnekler için Kültepe Karumu'nun III. tabakası ile çağdaş bir zaman aralığı önerilmiştir⁵⁰. Acemhöyük III. tabakada çok sayıda örneği bulunan dalgalı hat bezekli seramik örnekleri Kültepe Karumu'nun II. katıyla çağdaş bir zaman aralığını da kapsayan III. tabakada ele geçmiştir⁵¹. Boğazköy Büyükkale'de, Kültepe Karumu'nun Ib tabakasıyla çağdaş IVd tabakasında açığa çıkartılan dalgalı hat bezekli seramikler, biraz daha geç bir zaman aralığına aittir⁵². Bu örnekler Kültepe seramiğinin etkisiyle ortaya çıkan yerel ürünler şeklinde değerlendirilmektedir. Ovaören Topakhöyük Teras Yerleşimi'nde bulunan dalgalı hat bezekli seramik örnekleri, yerleşimin Koloni Çağının erken evresine tarihlenen I. tabakasında bulunmuştur⁵³.

Çakıltepe "Hitit" çanakları biçimsel özelliklerine göre değerlendirildiğinde, üç farklı tip tanımlamak mümkün görünmektedir. Bunlar sırasıyla, içe eğik ağız kenarlı ve omurgalı çanak (Fig. 14: 1), dışa kalınlaştırılmış dudaklı ve omurgalı çanaklar (Fig. 14: 2-5) ile dışa kalınlaştırılmış dudaklı ve küresel gövdeli çanaktır (Fig. 14: 6).

Çakıltepe'de bulunan içe eğik ağız kenarlı ve omurgalı çanak formunun (Fig. 14: 1) kökenleri "Geçiş Çağı" öncesine gitmektedir. Bu form ile biçimsel açıdan benzerlik taşıyan el yapımı örnekler, Alishar'ın "Bakır Çağı" tabakaları ile Kültepe'nin 12. ve 11. tabakalarında karşılaşılmıştır⁵⁴. Bu formun sonrasında, Alishar III seramiğine aktarıldığı yine Alishar ve Kültepe örneklerinden anlaşılmaktadır. Yukarıda kısaca değerlendirilen el yapımı içe eğik ağız kenarlı Çakıltepe örneklerini de bu çerçevede ele almak mümkündür.

Dışa kalınlaştırılmış dudaklı ve omurgalı Çakıltepe çanaklarıyla benzerlik kurulabilecek çark yapımı çanaklar, Assur Ticaret Kolonileri Çağı seramiğinin yoğun olarak temsil edildiği Kültepe, Alishar gibi merkezlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu formun Alishar III seramiği içinde değerlendirilen el yapımı benzerleri, Alishar 6M ve 5M tabakalarından bilinmektedir⁵⁵. Bu nedenle, bu çanak tipinin de Orta Anadolu ETÇ seramik üretim geleneğinden "Hitit Seramiği"ne aktarıldığını düşünmek mümkün görünmektedir. Dışa kalınlaştırılmış dudaklı ve omurgalı çanaklardan küresel gövde formuyla ayrılan çanağın bezeme unsurları açısından benzerleri Kültepe'den bilinmektedir⁵⁶.

⁵⁰ Gorny 1990, 48.

⁵¹ Emre 1966, 68.

⁵² Fischer 1963, 114, Taf. 13; Gunter 1980, 99;.

⁵³ Şenyurt vd. 2014, 70.

⁵⁴ von der Osten 1937, Fig. 175, 21-30; Öktü 1973, Taf. 8-9.

⁵⁵ von der Osten 1937, Fig. 248, 26-28.

⁵⁶ Özgüç 1950, 78-79.

Yukarıda teknik ve biçimsel karakteristikleri ekseninde kısaca tartışılan Çakıltepe “Hitit Seramiği” parçalarının, ETÇ sonundan Koloni Çağının erken evresinin sonuna kadar (yaklaşık MÖ 2000-1850) uzanan bir zaman aralığından benzer örneklere sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, Çakıltepe örneklerinin MÖ 3. binyıl sonuna mı, yoksa MÖ 2. binyıla yani bir Koloni Çağı yerleşimine mi ait oldukları sorusunu gündeme getirmektedir. Höyükte geniş çaplı kazılar yürütmeden bu soruya kesin olarak cevap vermek mümkün olmasa da konuya ışık tutacak bazı verilere değinmek yerinde olacaktır. Bu verilerden en önemlisi hiç kuşkusuz ki tümüyle taranan höyük yüzeyinden çok az sayıda bu tipte seramik bulunmasıdır. Bunun yanı sıra, höyüğün çeşitli noktalarında açıldığı görülen çok sayıdaki kaçak kazı çukurlarının kesitlerinde ve çevresinde el yapımı kırmızı astarlı seramik ile Alişar III seramiğine yoğun olarak rastlanması bir diğer dikkat çekici veridir. Bu veriler ışığında, Çakıltepe “Hitit Seramiği” örneklerini Alişar ve Kültepe’de olduğu gibi Alişar III seramikleri ile aynı zamanda kullanılan örnekler şeklinde düşünmek akla yatkındır. Bu nedenle, söz konusu örneklerin bir Assur Ticaret Kolonileri Çağı yerleşiminden ziyade, MÖ 3. binyıl sonuna veya MÖ 2. binyılın hemen başına tarihlenmesi gereken bir yerleşimine işaret ettiklerini ifade etmek mümkün görünmektedir.

Sonuç

Çakıltepe’de gerçekleştirilen sistematik yüzey araştırmaları höyüğün ve onu çevreleyen aşağı yerleşimin ETÇ’nin ilk yarısından Geç Antik Döneme kadar devam eden uzun yerleşim tarihinin ana hatlarıyla belirlenmesini sağlamıştır. Bu yerleşim tarihinin belirlenmesinde tayin edici buluntu grubunu toplama birimlerinden elde edilen seramikler oluşturmuştur. Bu çalışmada değinilen ETÇ seramik örneklerinin çok büyük bir bölümü, Anadolu ölçeğinde küçük bir köy yerleşimi şeklinde tanımlayabileceğimiz höyükten derlenmiştir. Höyükten toplanan ve tanımlayıcı özellik gösteren seramik parçaları hamur ve yüzey özelliklerine göre sınıflandırılarak biçimsel karakteristikleri ekseninde ayrıca tartışılmıştır. Bu tartışmaların ortaya koyduğu sonuçlar şu şekilde sunulabilir:

- a) Çakıltepe’de toplanarak el yapımı kırmızı astarlı seramik ve koyu yüzlü seramik başlıkları altında tasniflenen örnekler, yerleşimin en erken tarihli buluntularını oluşturmaktadır. Başka yerleşimlerde bulunan benzer örnekler, söz konusu seramik gruplarının ETÇ başlarından ETÇ III’ün erken evrelerine kadar devam eden bir zaman aralığına tarihlenmesine olanak sağlamıştır.
- b) Çakıltepe’de bulunan az sayıdaki “*Intermediate*” tarzı seramik örneği, höyüğün ETÇ III ortalarında iskân edilmeye devam ettiğine işaret etmektedir.

- c) Çakıltepe Höyükte toplanan Alishar III seramiği sayısal açıdan en yoğun gruplardan birini oluşturmakta ve yerleşimin ETÇ sonlarında da iskân edildiğini ortaya koymaktadır.
- d) Çakıltepe’de bulunan az sayıdaki “Hitit Seramiği”, Orta Anadolu Bölgesi’nde MÖ 3. binyıl sonlarında seramik üretim teknolojisinde gözlenen değişimlerin yerleşime yansıdığını göstermektedir.
- e) Çakıltepe’de toplanan seramiklerin tamamı Orta Anadolu Bölgesi ETÇ seramik gelenekleriyle bağlantılı olup makroskopik gözlemler ithal malzemeye işaret etmemiştir. Daha çok Batı Anadolu kültürleriyle ilişkilendirilen *depas* parçası, Kültepe tipi *depaslar* ile benzerlik göstermesi nedeniyle yerel malzeme olarak değerlendirilebilir.

Son söz olarak vurgulanması gereken nokta, tamamen yerel nitelikli malzemedен oluşsa da Çakıltepe gibi bir ETÇ köyü şeklinde tanımlanabilecek bir yerleşimde, MÖ 3. binyıl kültürel gelişiminin hemen hemen tüm evrelerinin izlenebilmesinin arkeolojik araştırma yöntemi açısından taşıdığı önemdir. Araştırma ve kazıların yoğunlaştığı daha büyük ölçekli ve kentsel nitelikli yerleşimlerin yanı sıra Çakıltepe gibi köy nitelikli yerleşimlerin de ihmal edilmemesi gereken sonuçlar üretebileceği düşünülmelidir.

KAYNAKÇA

Efe-Türkteki 2005

T. Efe,-M. Türkteki, “The Stratigraphy and Pottery of the Period Transitional into the Middle Bronze Age at Küllüoba (Seyitgazi, Eskişehir)”. *Anatolia Antiqua* XIII, 2005, 119-144.

Emre 1963

K. Emre, “The Pottery of Assyrian Colony Period According to the Building Levels of the Kaniş Karum”, *Anadolu* VII, 1963, 87-99.

Emre 1966

K. Emre, “The Pottery from Achemhöyük”, *Anadolu* X, 1966, 99-153.

Emre 1989

K. Emre, “Pottery of Levels III and IV at the Karum of Kanesh”, *Anatolia and the Ancient Near East, Studies in Honour of Tahsin Özgüç*, (Eds. K. Emre, B. Hrouda, M. Mellink, N. Özgüç), Ankara 1989, 111-128.

Emre 2012

T. Emre, *Camihöyük Alişar III Seramiği*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2012.

Ezer 2014

S. Ezer, “Kültepe in the Early Bronze Age”, *Current Research at Kültepe-Kanesh: An Interdisciplinary and Integrative Approach to Trade Networks, Internationalism, and Identity* (Eds. L. Atıcı, F. Kulakoğlu, G. Barjamovic, A. Fairbairn), Atlanta 2014, 5-23.

Fischer 1963

F. Fischer, *Die hethitische Keramik von Boğazköy*, Berlin 1963.

French 1969

D. H. French, *Anatolia and Aegean In The Third Millenium*, Cambridge University, (Unpublished PhD diss.), 1969.

Goldman 1956

H. Goldman, *Excavations at Gözlü Kule-Tarsus*, Princeton 1956.

Gorny 1990

R. L. Gorny, *Alişar in the Second Millennium B.C*, University of Chicago, (Unpublished PhD diss.), Chicago 1990.

Gunter 1980

A. C. Gunter, *The Old Assyrian Colony Period at Boğazköy-Hattusa in Central Turkey A Chronological Assessment of the Archaeological Remains*, Columbia University, (Unpublished PhD diss.), 1980.

Hacar 2016

A. Hacar, Kapadokya Bölgesi İlk Tunç Çağı Çanak Çömleği: Göltepe ve Kestel Kazıları ile Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri Yüzey Araştırması Buluntuları, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2016.

Kamış 2012

Y. Kamış, Acemhöyük Erken Tunç Çağı Seramiği, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2012.

Kulakoğlu vd. 2020

F. Kulakoğlu, R. Kontani, A. Uesugi, Y. Yamaghuci, K. Shimogama, M.Semmoto, "Preliminary Report of Excavations in the Northern Sector of Kültepe 2015-2017", Integrative Approaches to the Archaeology and History of Kültepe-Kanesh, (Eds. F. Kulakoğlu, C. Michel, G. Öztürk), Turnhout 2020, 9-84.

Mellaart 1963

J. Mellaart, "Early Cultures of the South Anatolian Plateau II: The Late Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Konya Plain", Anatolian Studies 13, 1963, 199-236.

Omura 1991,

S. Omura, Anadolu'da Alishar III Seramiği, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1991.

Orthmann 1963

W. Orthmann, Die Keramik der Frühen Bronzezeit aus Inneranatolien, Berlin 1963.

Von der Osten 1937

H. H. von der Osten, The Alishar Hüyük, Seasons of 1930-32, Chicago 1937.

Öktü 1973

A. Öktü, Die Intermediate Keramik in Kleinasien, München 1973.

Özgüç 1993

N. Özgüç, An Early Bronze Age Pot Grave of a Child from Acemhöyük", Between the Rivers and Over the Mountains Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata, (Ed. M. Frangipane), Roma 1993, 517-522.

Özgüç 1950

T. Özgüç, Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Kültepe Kazısı Raporu 1948, Ankara 1950.

Özgüç 1963

T. Özgüç, "Yeni Araştırmalar Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi", Anadolu VII, 1963, 23-42.

Özgüç 1986

T. Özgüç, “New Observations on the Relationship of Kültepe with Southeast Anatolia and North Syria during the Third Millenium BC”, *Ancient Anatolia Aspects of Changes and Cultural Development, Essays in Honor of Machteld J. Mellink*, (Eds. J. V. Canby, E. Porada, B.S. Ridgway, T. Stech), Wisconsin 1986, 31-47.

Özgüç-Özgüç 1953

T. Özgüç-N. Özgüç, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Kültepe Kazısı Raporu 1949*, Ankara 1953.

Schoop 2009

U. D. Schoop, “Indications of Structural Change in the Hittite Pottery Inventory at Boğazköy-Hattusa”, *Central-North Anatolia in the Hittite Period. New Perspectives in Light of Recent Research*, (Eds. F. P. Daddi, G. Torri, C. Corti), Herder 2009, 145-167.

Şenyurt. vd. 2014

Y. Şenyurt, Y. Kamış, A. Akçay, “Ovaören 2012 Yılı Kazıları”, *35. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 2014, 62-80.

Türker 2012

A. Türker, “Tarihöncesi Nevşehir”, *Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. A. Öger), Ankara 2012, 309-331.

Türker 2018

A. Türker, “Suluca Karahöyük: A Commercial Context In Central Cappadocia In Light of Depas Amphikypellon Findings and A Foot-Shaped Stamp Seal”, *TÜBA-AR 23*, 2018, 53-65.

Yener-Vandiver 1993

A. Yener, P. B. Vandiver, “Tin Processing at Göltepe, an Early Bronze Age Site in Anatolia” *American Journal of Archaeology* 97 (2), 1993, 207-238.

FİGÜRLER

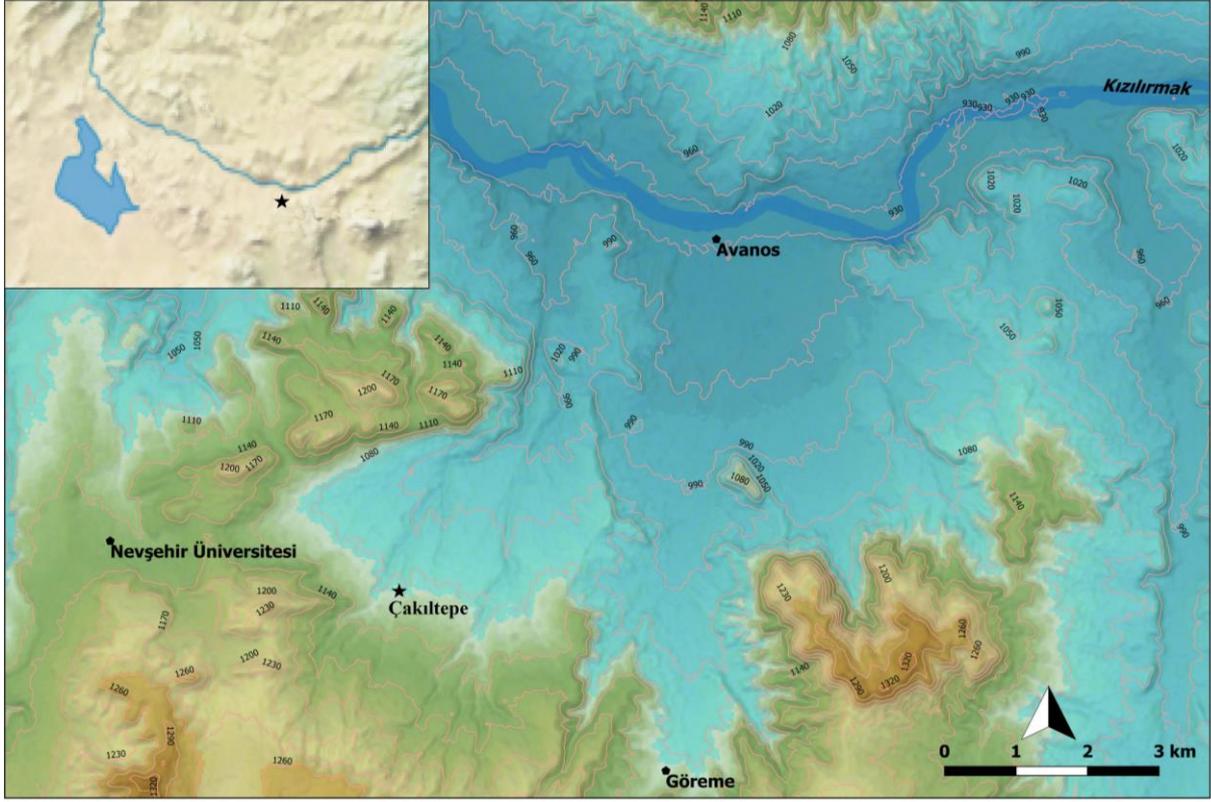

Fig. 1: Çakıltepe Höyük ve Kızılırmak Vadisi

Fig. 2: Çakıltepe Höyük havadan görünüm

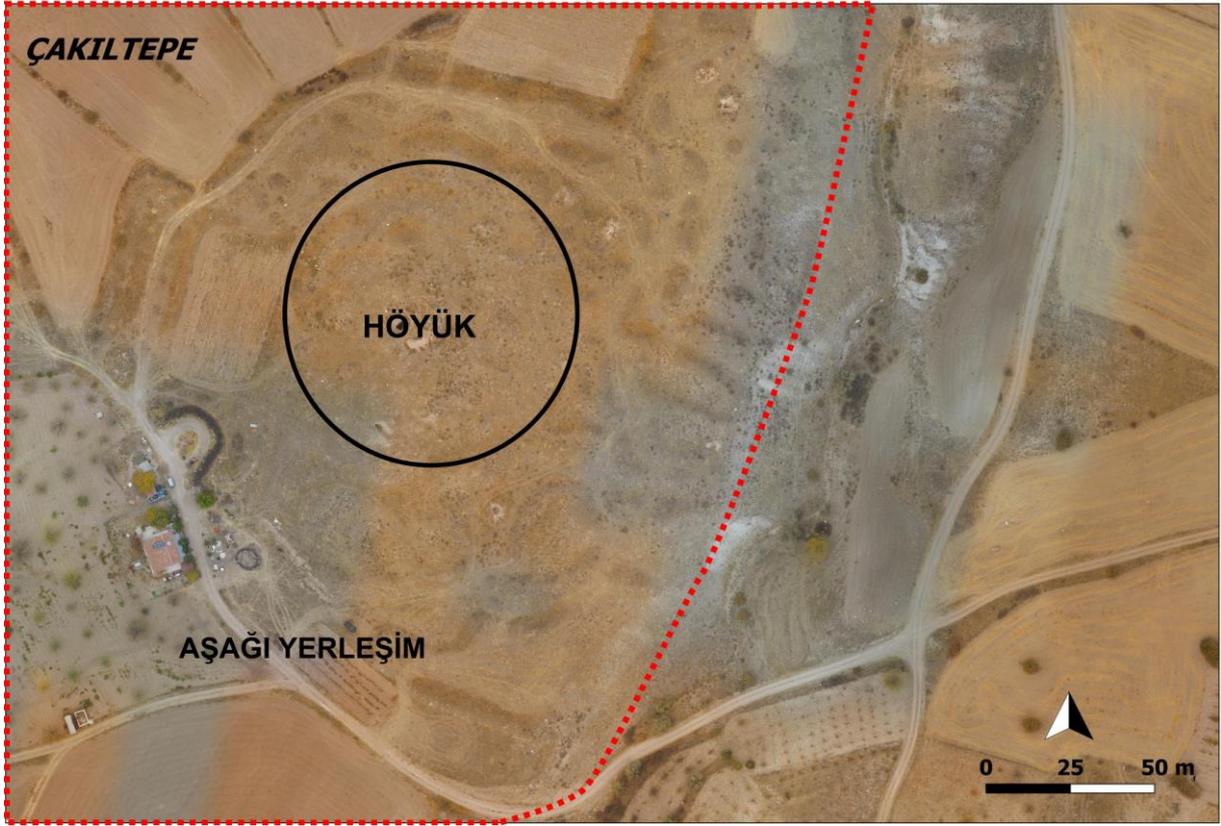

Fig. 3: Çakıltepe Höyük

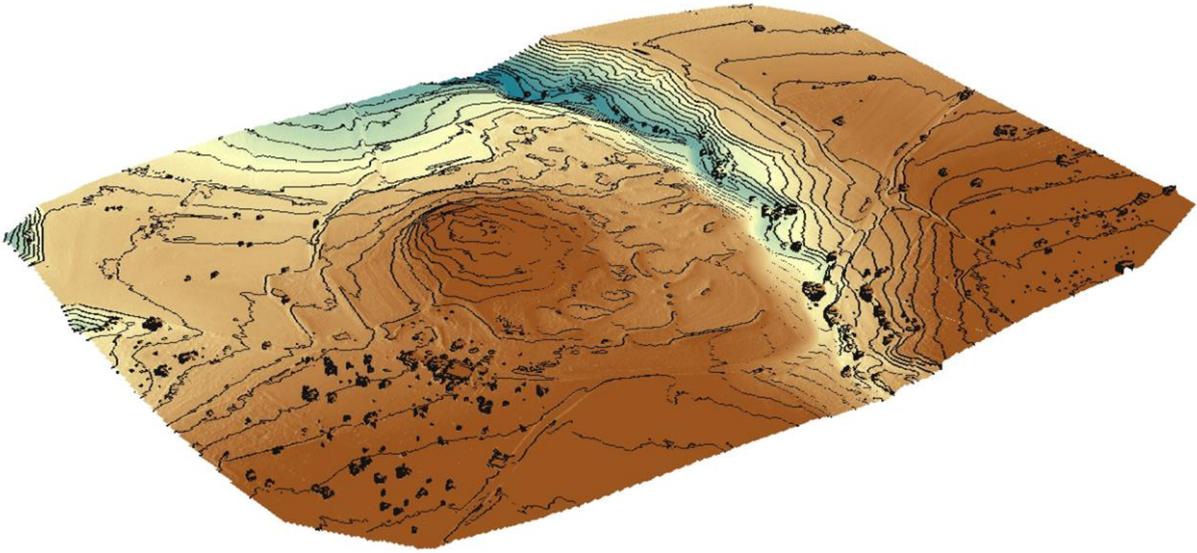

Fig. 4: Çakıltepe Höyük 3 boyutlu model

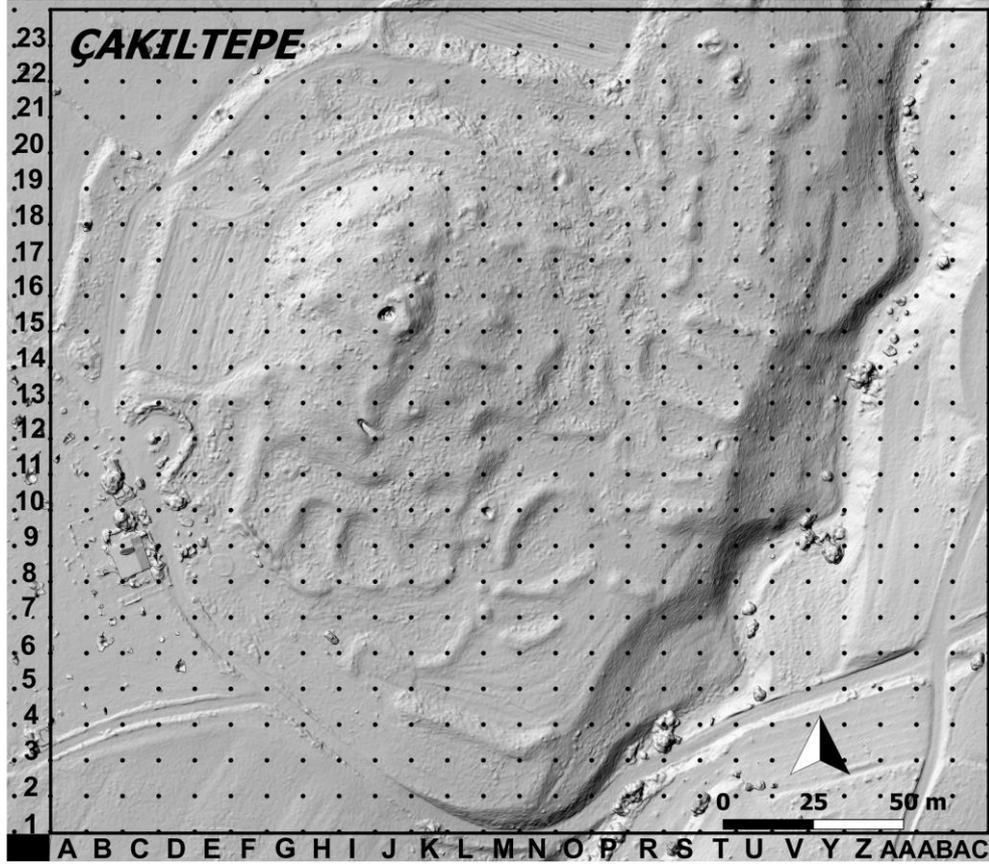

Fig. 5: Çakıltepe karelij sistemi

Fig. 6: Yüzey araştırması

Fig. 7: Tahribat çukuru

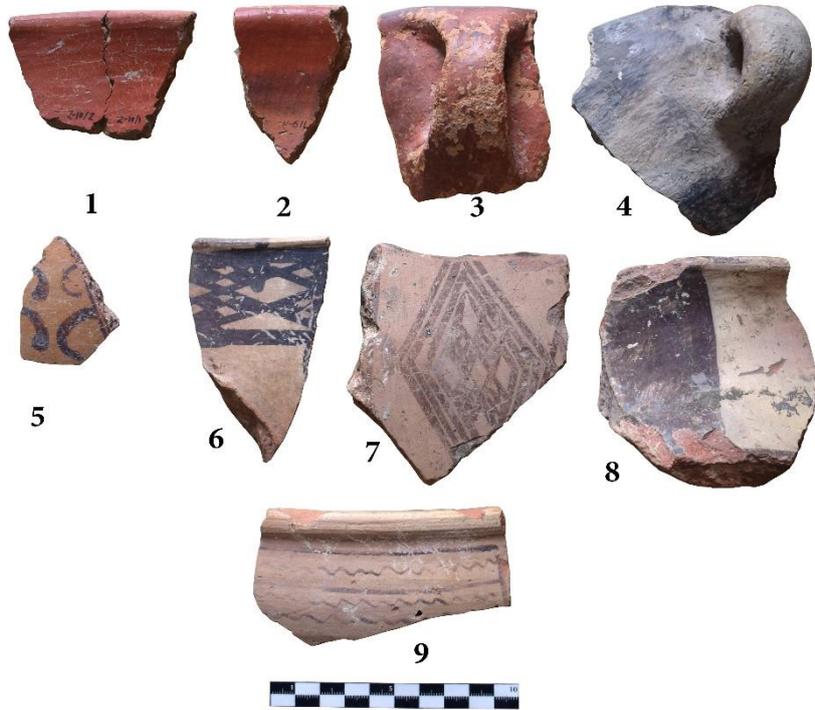

Fig. 8: Seramik grupları

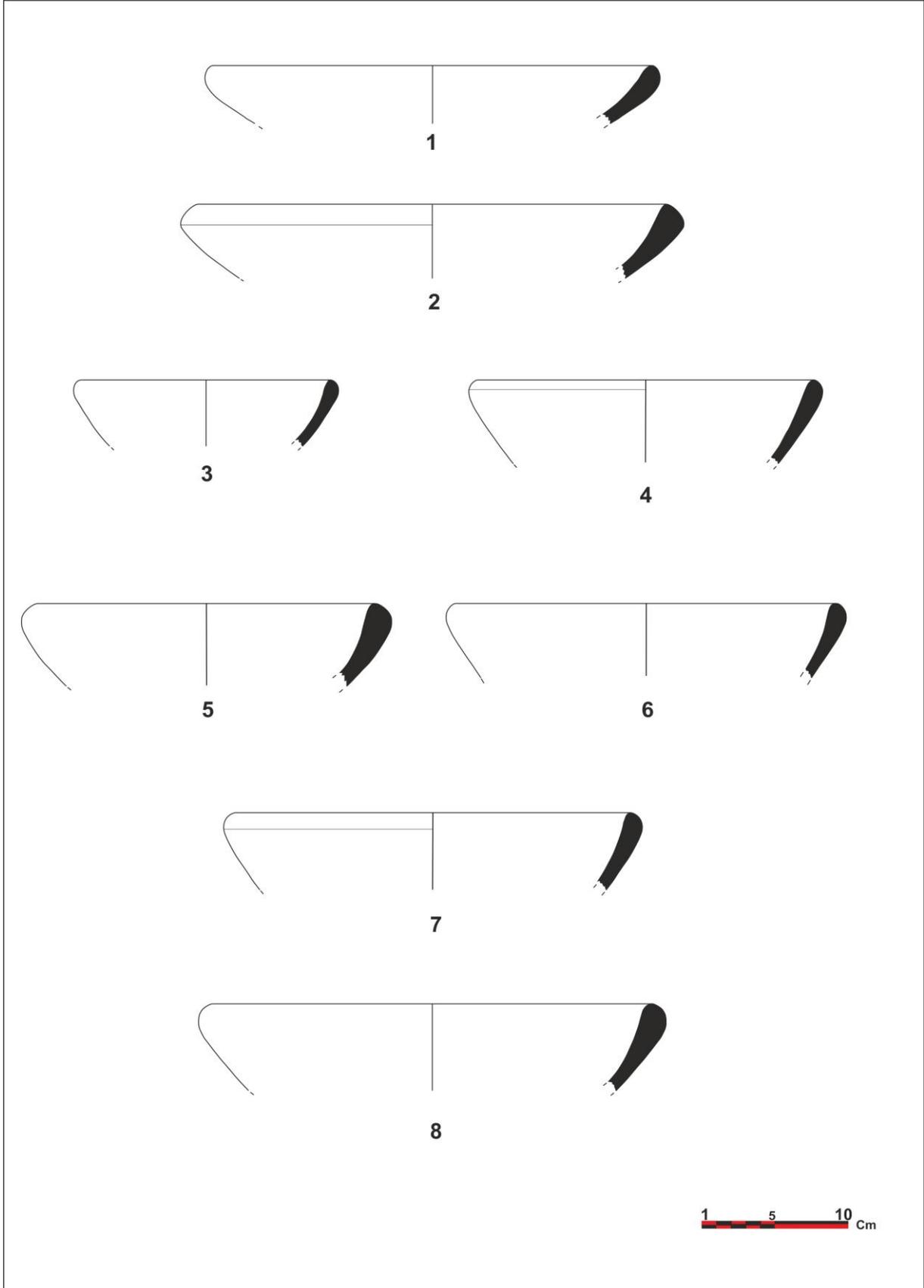

Fig. 9: Çakıltepe Çanak Örnekleri

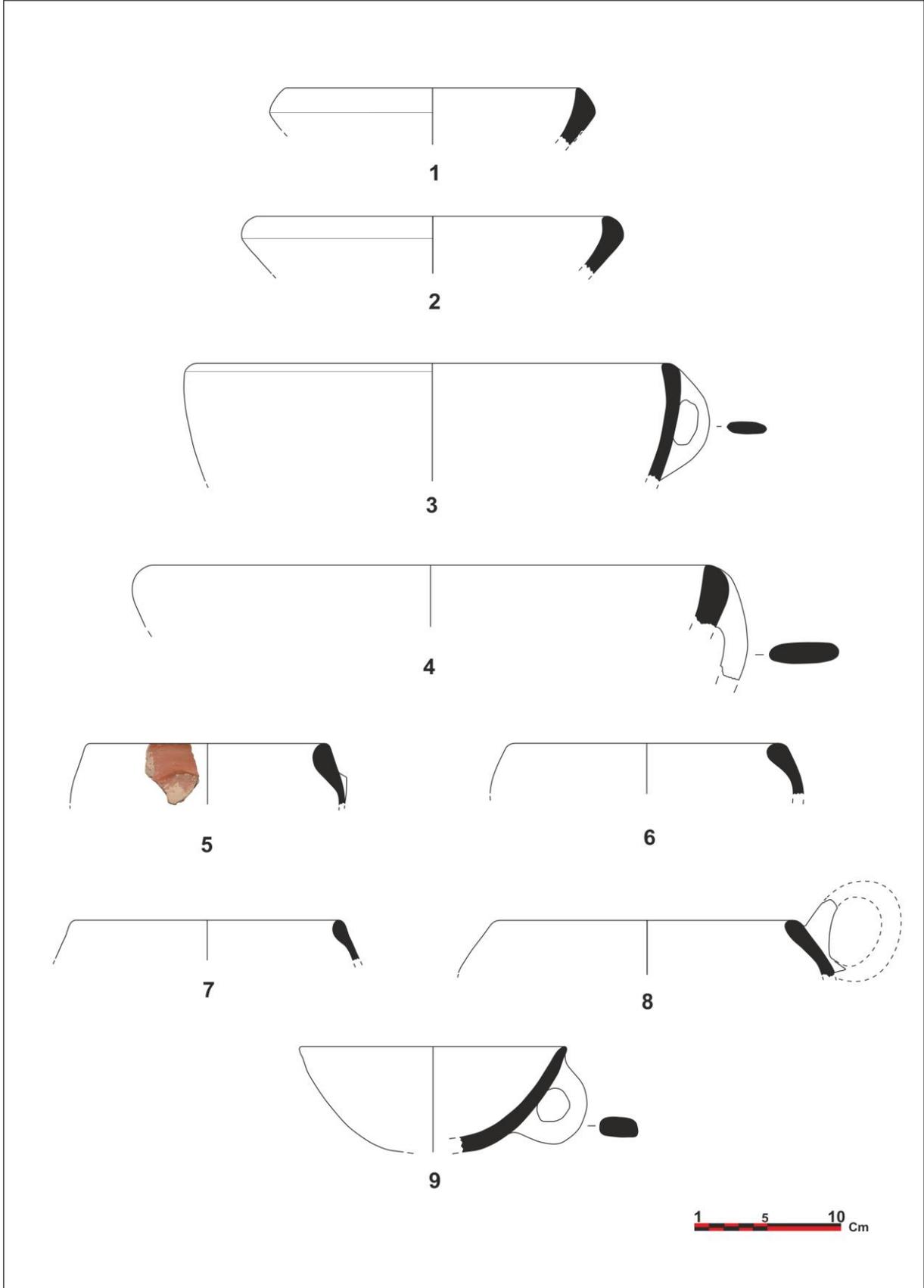

Fig. 10: Çakıltepe Çanak Örnekleri

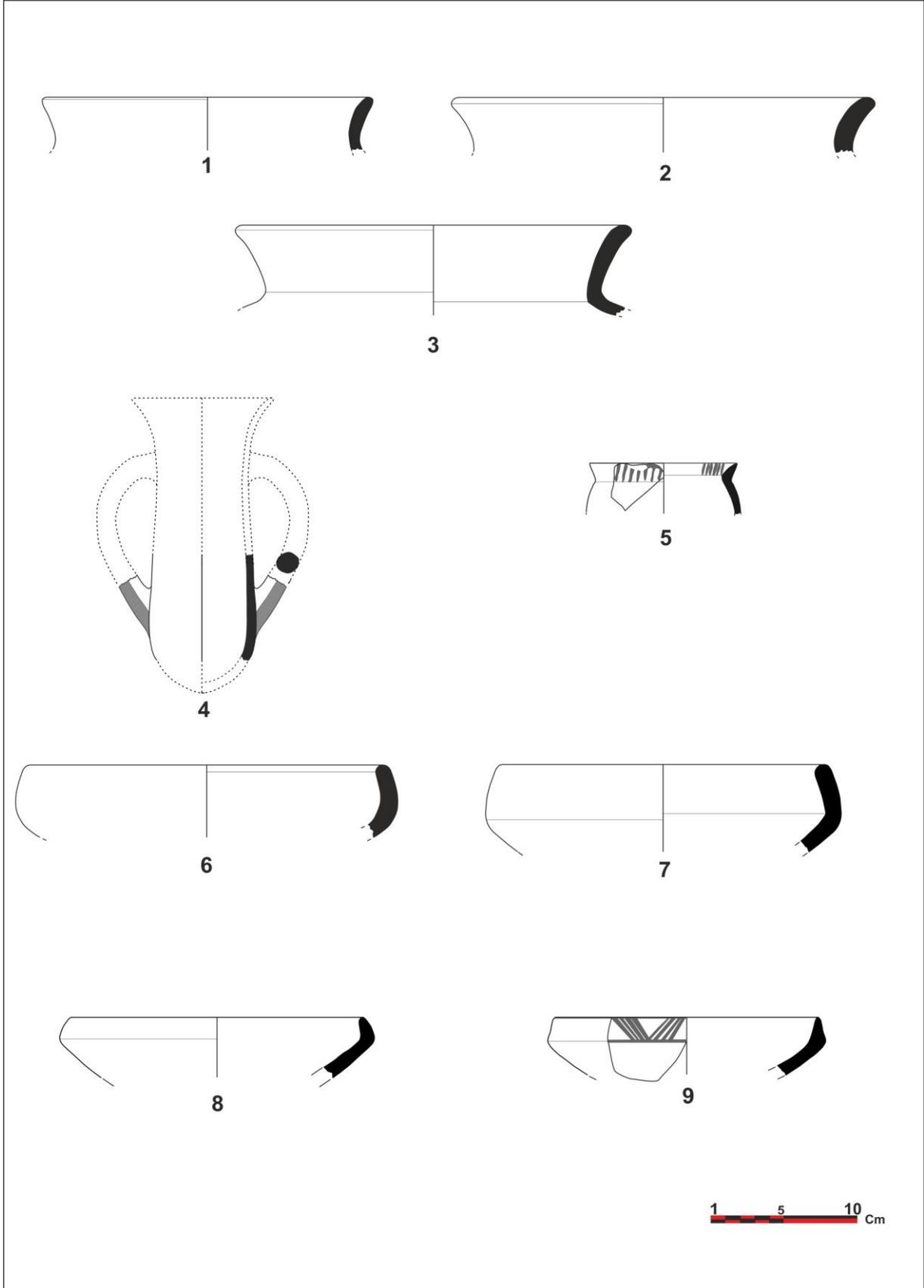

Fig. 11: Çakıltepe Seramik Örnekleri

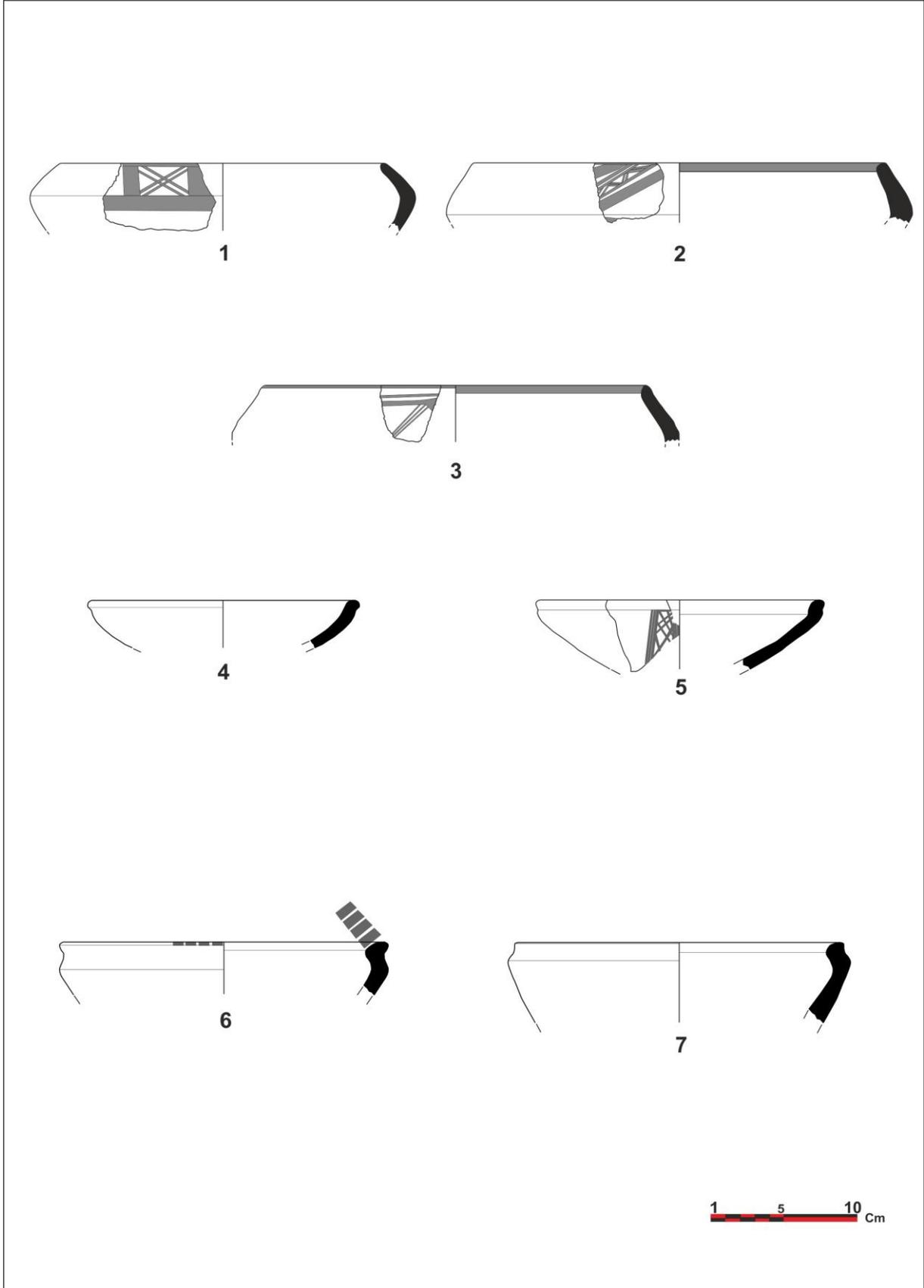

Fig. 12: Çakıltepe Alishar III Çanakları

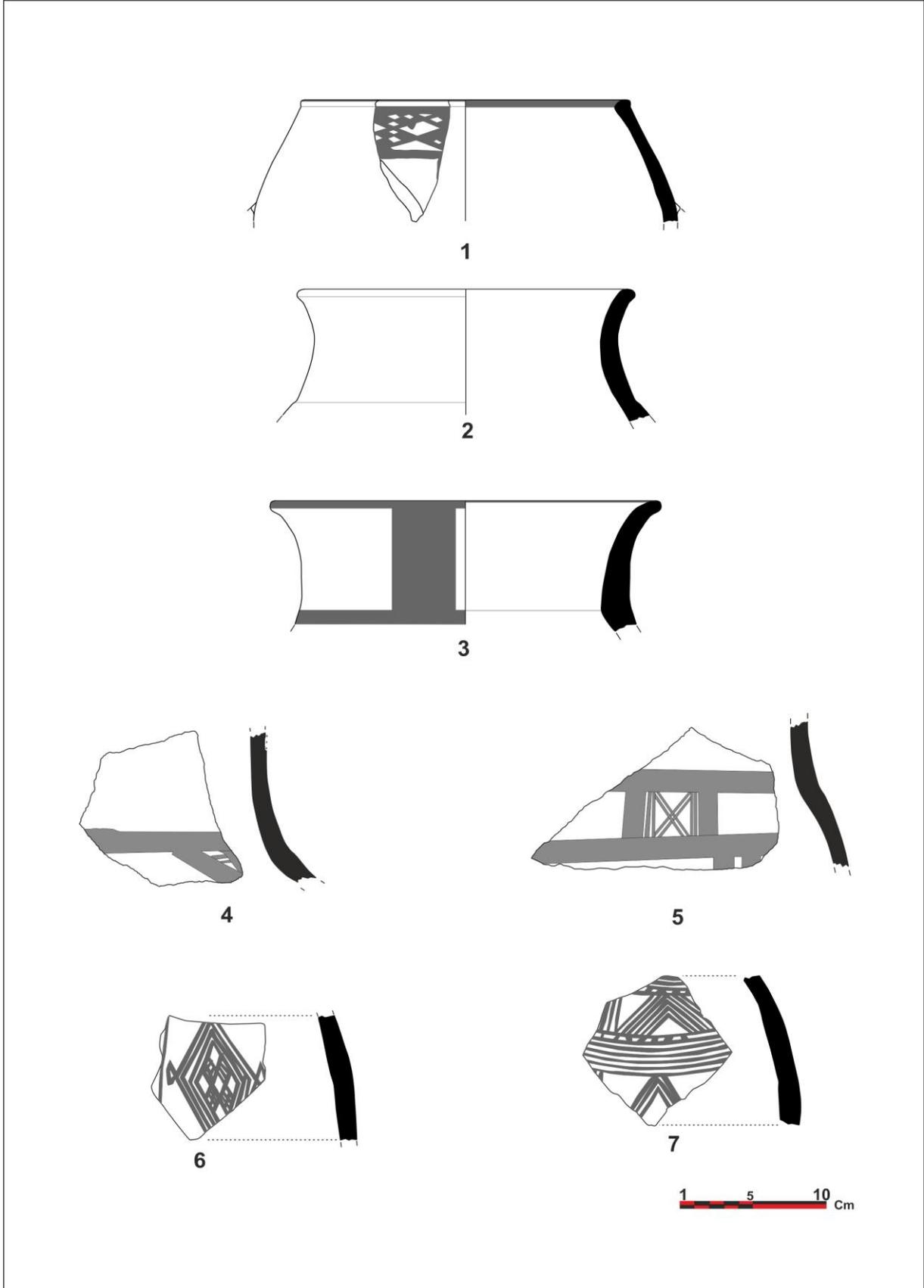

Fig 13: Çakıltepe Alişar III Çömlekleri

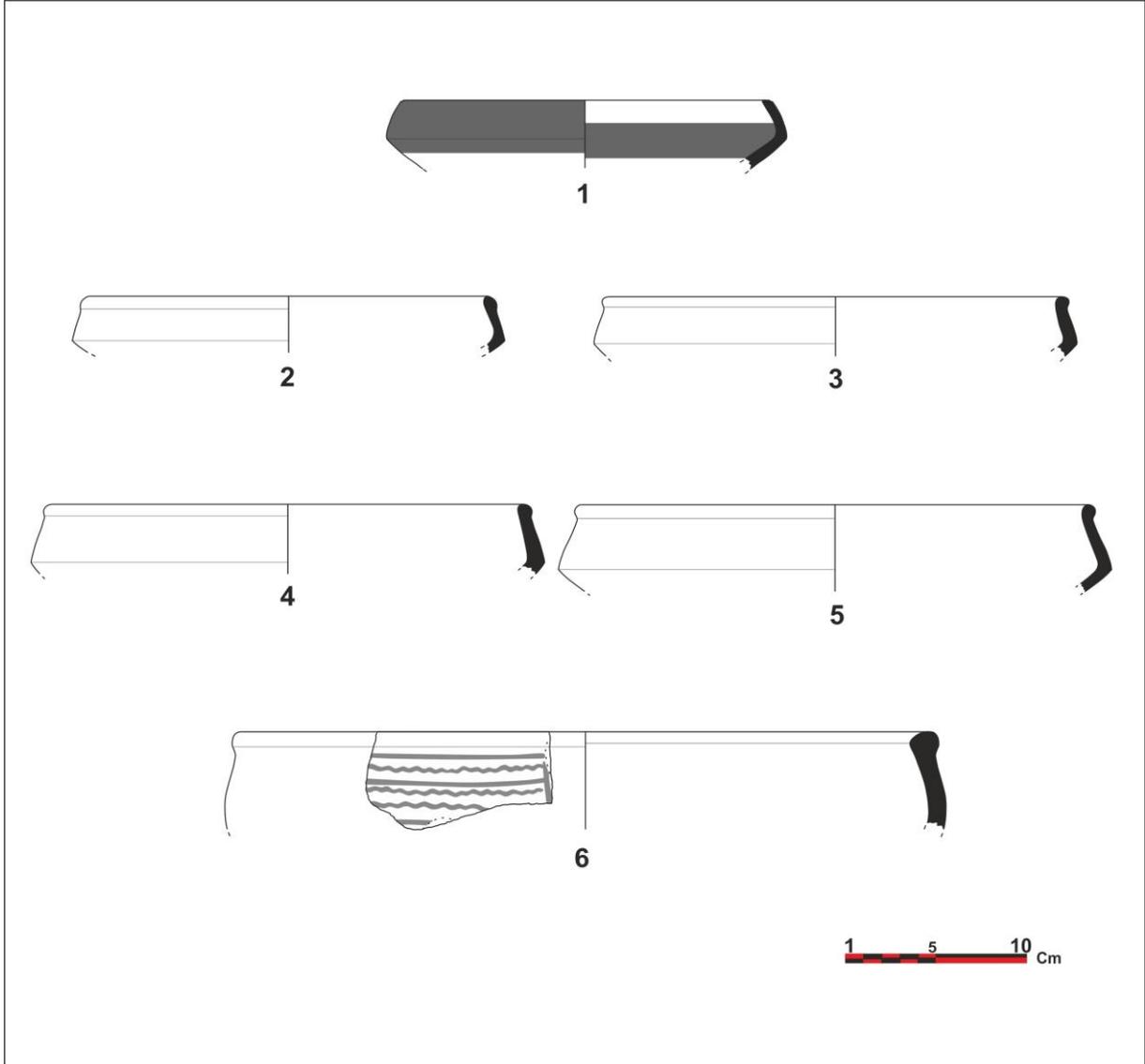

Fig. 14: Çakıltepe “Hitit” seramikleri

SRMKA Sayı/ Issue 3

Yıl/Year 2021, 58- 77

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 02.12.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 27.12.2021

Yayın Tarihi/ Published: 31.12.2021

Makale Künyesi / Citation: M. Yeşil- M. Fırat, “Seleukeia Sidera’da 2019 Yılında Ele Geçen Roma Dönemi Kandilleri”, SRMKA 3, 2021, 58- 77.

SELEUKEİA SİDERA’DA 2019 YILINDA ELE GEÇEN ROMA DÖNEMİ KANDİLLERİ

THE ROMAN LAMPS FOUND IN 2019 AT SELEUCEİA SİDERA

Merve YEŞİL*
Murat FIRAT**

Özet

Seleukeia Sidera kenti Pisidia Bölgesi'nin en önemli merkezlerinden biridir. Buna karşın kentte yürütülen çalışmalar henüz başlangıç aşamasındadır. Dolayısıyla sistemli kazı buluntuları henüz çok yetersizdir. Kentte son iki sezonda yürütülen çalışmalarda pek çok kandil örneği bulunmuştur. Çok iyi tanımlanamayan kırık parçalar arasından seçilen ve MS 1-7. yüzyıl aralığına tarihlendirilen 13 örnek bu çalışmada değerlendirilmiştir. İrdelenen kandillerden ilk dört âdetinin çark ve diğerlerinin ise kalıp üretimi olduğu anlaşılmaktadır. Bu eserler arasında %69'luk bir oranla kalıp üretimi tercihinin öne çıktığı görülür. Kandillerin arkeometrik analizleri gerçekleştirilememiştir. Buna karşın ilk görsel analizleri ile çark yapımı kandillerin Sagalassos örnekleriyle uyumlu kil yapısına sahip oldukları değerlendirilmiştir. Bunun dışında, bazı örneklerin ise Ege Bölgesi kıyı kentlerinde yoğun biçimde saptanan kandillerle tipolojik olarak benzer oldukları görülmüştür. Bu nokta kentin ticari etkileşim sahasının kısmen de olsa anlaşılabilmesi açısından önemlidir. Mevcut kandil verilerinden hareketle Seleukeia Sidera kentinin batı ve güneybatı kentleri ile etkileşim halinde olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Anahtar kelimeler: Seleukeia Sidera, Kandil, Roma Dönemi, Üretim

* Arkeolog, Süleyman Dmirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Isparta, TÜRKİYE, E-posta: merve_yesil@hotmail.com.tr, Orcid ID: 0000-0002-8259-4273.

** Prof. Dr., Süleyman Dmirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Isparta, TÜRKİYE, E-posta: muratfirat@sdu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-5747-0869.

Abstract

Seleuceia Sidera is one of the most important cities of the ancient Pisidia. Yet research carried out in this city is still in its initial stage. Therefore, finds yielded by systematic excavations are still very insufficient. Several examples of oil lamps have been found in the excavations carried out in this city in the last two seasons. In this study, 13 samples selected from a group of poorly defined fragmentary lamps and dated between the 1st and 7th centuries AD are evaluated. It is understood that four types of lamps are wheel-made while the others are mould-made. Among these lamps, mould produced lamps stand out with a rate of 69%. Archaeometric analysis of the lamps could not be executed so far. Having said that, initial visual analysis of the objects indicated that the wheel-made lamps are characterised by a clay structure compatible with the samples from Sagalassos. Apart from this, some samples were found to be typologically similar to the oil lamps found predominantly in the Aegean coastal cities. This point, albeit preliminary, is important in terms of our understanding of the commercial ties of the Pisidian city. Based on our current knowledge of the lamps, it would not be wrong to suggest that the ancient city of Seleuceia Sidera interacted with the cities of the Western and Southwestern Anatolia.

Key Words: Seleuceia Sidera, Oil lamp, Roman Period, Production

Giriş

Isparta il merkezinin 16 km kuzeyinde, Atabey ilçesi sınırlarında kalan Bayat Köyü'nde yer alan, Hisar Tepe ve çevresine konumlandırılmış (Fig. 1) olan Seleukeia Sidera Antik Kenti, Seleukos Krallığı Dönemi'nde Seleukeia adıyla kurulmuş on dört kentten biridir. Antik kaynaklarda da yer verilen bu kenti Ptolemaios, “Σελεύκεια Πισιδίας, Seleukeia Pisidias” olarak anmaktadır¹. İmparator I. Claudius döneminde diğer pek çok antik kent gibi Seleukeia da önemli kazanımlar elde etmiştir. Lykia-Pamphylia Eyaleti'nin organize edildiği bu dönemde kentin adı “Claudio Seleuceia” olarak değiştirilmiştir². “Demirden” anlamına gelen “Sidera” epitheti, kentin adı ile birlikte kullanılmaya başlanır. Kentin tarihsel geçmişi göz önüne alındığında hem kendisi hem de çevre yerleşimler için önemli bilgiler sunmaktadır. Hisartepe üzerinde konumlanan ve müstahkem bir sur duvarıyla çevirili olan Seleukeia Sidera Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte akropolisi çevreleyen düz arazilere doğru genişlemiş; 2. yüzyılda yeniden imar edilerek kamusal alanları düzenlenmiştir³. Seleukeia Sidera'da yürütülen araştırmaların bugüne dek ortaya koyduğu veriler, bir Seleukos kolonisi olan bu kentin polis olarak adlandırılabilmesi için önem arz eden kamusal yapılara, erken dönemlerden itibaren Roma İmparatorluk Dönemi içlerine dek sahip olduğunu doğrulamıştır⁴.

¹ Ptol. 5.5.4.

² Kaya 1999, 37.

³ Hürmüzlü 2015, 177.

⁴ Hürmüzlü 2015, 179.

Yukarıda kısaca tarihine değinilen bu önemli Pisidia kentinde günümüze kadar yoğun bir araştırma programının yürütülmediği anlaşılmaktadır. Kısa aralıklarla birkaç araştırma ve kazı projesi gerçekleştirilmiştir. Prof. Dr. Bilge Hürmüzlü Kortholt başkanlığında yürütülen son dönem çalışmaları ise yoğun bir yüzey araştırması ardından başlayan kazılar şeklinde devam etmektedir⁵. Henüz çok yeni olan bu çalışmalarda kısa sürede önemli bilgilere ulaşılmış ve kısmen de olsa yayınlar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada ise kentte son dönemde yürütülen düzenleme ve kazılarda saptanan bir grup kandil değerlendirilecektir.

Eserlerin Değerlendirilmesi

Çalışmamızda yer verilen eserler, kentte yürütülen 2019 kazıları sonucunda saptanan toplam 13 adet örnekten oluşmaktadır. İlk değerlendirmeler sonucunda irdelenen kandillerden dört tanesinin çark üretimi, diğerlerinin ise kalıp üretimi oldukları anlaşılmıştır. Bu eserler, kronolojik ve tipolojik olarak çalışmamızda değerlendirilmiştir. Buna göre eserlerin genel olarak 1.-7. yüzyıllar aralığında üretildikleri belirlenmiştir.

Çark Yapımı Kandiller

Çalışmada değerlendirmeye alınan eserlerden ilk dört tanesi, Sagalassos'ta üretimleri olduğunu kesin olarak bildiğimiz, özellikle Pisidia Bölgesi ve çevresindeki kentlerde sıkça rastlanılan çark yapımı ürünlerdir (Kat. No. 1-4) (Fig. 2). Disk formulu olan bu kandiller aşağı doğru basık haznelidir. Bu tip kandillerde diskus dardır. Diskus çevresinde genellikle kabartı yivler ve ortada geniş yağ delikleri gözlenir. Omuz dışı ve aşağı doğru açılıp, genellikle kabartı halka ile sınırlanır. Gövde dışı doğru, geniş açılı bir şekilde dizayn edilmiştir. Projeksiyon noktası gövde üzerinde ve tabana/kaideye yakın bir noktadadır. Burun omuzdan yukarı doğru uzatılmış olup, ucu düz kesilmiş ve genellikle oval fitil deliklidir. Bazı örneklerde uzun, bazı örneklerde ise çok kısa tutulmuştur. Formun tabanı kaidersiz, düz ve dairesel formulu olabildiği gibi küçük ve içbükey bir halka kaide ile de tamamlanabilir. Eklenti şeklinde geniş, az eğimli omuzdan itibaren yükselen, iki, üç ya da dört dilimli, alçak makara tutamaklara sahiptirler. Bazen bu tutamaklar tam bir kulpa dönüşebilir. Çark yapımı olan bu kandillerin burun ve kulp/tutamak eklentilerinin sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır. Araştırmacılara göre elde veya kalıpta hazırlanan bu kısımlar genellikle hamur kurumadan gövdeye monte edilirdi⁶. Burun kısmı kandile eklendikten sonra içi boş bir tüple fitil deliği ve gövdenin aynı anda delindiği de

⁵ Eserlerin yayınlanması hususunda gerekli izinleri sağlayan ve desteklerini esirmeyen Sayın Kazı Başkanı Prof. Dr. Bilge Hürmüzlü Kortholt'a teşekkür ederiz.

⁶ Bailey 1972, 13; Çokay 1998, 13; Metin 2012, 24.

düşünülmektedir⁷. Bu tip kandillerden son dönemde yürütülen çalışmalarda çok sayıda tespit edilmiştir. İlgili yayınlarda *Demlik tip* olarak da adlandırılan bu kandil grubunun özellikle Pisidia ve yakın çevresinde yoğun biçimde kullanıldığı hususuna yer verilir⁸. Ayrıca benzer kandillerin tarihlendirilmesi noktasında, genellikle kaliteli ve daha geç örnekler olarak ayrıldıkları ve buna bağlı olarak da 1.-5. yüzyıl gibi geniş bir zaman aralığında kullanılmış oldukları sonucuna ulaşılır. Çalışmamızda yer verilen örnekler ise tam dairesel gövde yapısı, kulp dizaynı ve kaliteli astarı dikkate alındığında 1.-3. yüzyıllar aralığına tarihlendirilebilir.

Kalıp Yapımı Kandiller

Çalışmamızda yer verilen 5 numaralı kandil; kalıp yapımı, oval formlu, basık hazneli ve kabartma detaylı bir kandildir (Fig. 3). Eserin üst gövdesi kısmen korunmuştur. Korunan kısmın geniş omuz hattında sarmaşık motifi kabartı olarak yer almaktadır. Diskus iki kademeli kabartı yiv ile sınırlandırılmış olup, bu alan rozet motifi ile süslenmiştir. Rozet uygulamasında yaprakların tam olarak bitişik değil, çok az da olsa ayırık işlendiği görülür. Diskus deliği de tam olarak bu rozetin merkezine gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Kandil, dört kademeli yivli bir tutamağa sahiptir. Eserin ön alt kısımlarının büyük oranda kırık ve eksik olduğu görülmektedir. Bu nedenle tam formu hakkında görüş belirtmek doğru olmayacaktır. Yine de pek çok araştırmacı tarafından Batı Anadolu orijinli oldukları savlanan bu kandillerin geniş omuz hattı, diskus yerleşim tipi ve süsleme detayları açısından farklı kentlerde saptanan benzer örneklerle karşılaştırılabilir⁹. Bu noktada, bölgemiz eksenindeki örnekler irdelendiğinde ise yine Kibyra buluntusu bir kandille olan yakın benzerliğine dikkat çekilebilir. Korunduğu kadarıyla gözlenen form detayları ve özellikle diskusta yer alan yakın bezeme şeması uygulaması ile son derece yakın bir kandil olduğu anlaşılmaktadır. Tam olarak ele geçmiş olan bu örnek, burun üstü kanallı kandillerden olup analogik olarak 4. yüzyılın ikinci yarısı ve 5. yüzyıl olarak tarihlendirilmiştir¹⁰.

Seleukeia Sidera çalışmalarında saptanan bir diğer önemli kandil çalışmamız da 6 numara ile yer almaktadır (Fig. 3). Dairesel formlu bu örnek basık-kürevi bir gövdeye sahiptir.

⁷ Çokay 1998, 13; Metin 2012, 24.

⁸ İlk etapta Sagalassos üretimi olduğu düşünülen bu kandillerin, son dönem buluntuları doğrultusunda özellikle Pisidia Bölgesi'nde yoğun biçimde üretildiği düşünülmektedir. Tarihleme ve diğer bilgiler için bkz. Heimberg, 1973, 129, No. 197, Taf. 88; Bailey 1975, 98-99, Pl. 30-31. Q158; Bailey 1988, 412, 418-419, Pl. 125, Q3335-3343; Başer 1990, 235-240, 252; Roovers 1993, 153-154, 109-112; Scheltens 1993, 191-207; Coşkun 2007, 25, 54, Fig. Res. 2; Metin 2012, 103-105; Tekocak 2013, 714, No. 16-18, Fig. 16-18; Öz 2014, 42-43, 86-87, No. 14-16, Lev. 7-8; Bussière - Lindros Whol 2017, 46-47, 407-408, No. 50, 552-554; Fırat 2020.

⁹ Broneer 1930, 241, Pl. 14, Fig. 1059; Perlzweig 1961, 160, Pl. 33, Fig. 2046; Biers 1985, 84, Pl. 35, Fig. 146; Roovers 1993, 155, Fig.114c, Böttger, 2002, 296, Taf. 82, Abb. 4711.

¹⁰ Metin 2012, 173-174, 424-431, Kbr-T26-a2, K293-303.

İçbükey diskus dışta kalınca bir kabartı halka ile sınırlandırılır. Aynı şekilde diskus deliği de yine bir kabartı halka ile sınırlandırılır. Kandilin diskus ile burun arası ince bir kanal ile detaylandırılmıştır. Eserin arka kısmında diskusu sınırlandıran kabartı halkadan itibaren başlayan ve omuz boyunca uzanan küçük bir tutamağı bulunmaktadır. Bununla birlikte tutamağın önemli bir kısmı kırık ve eksiktir. Aynı şekilde kandilin alt gövdesi de yine kırık ve eksiktir. Bezeme şeması olarak ise omuz hattı boyunca ve diskusu saracak şekilde yerleştirilmiş olan enine tarama çizgiler dikkat çeker. Ayrıca burun üzerinde ve kanalın her iki yanına gelecek şekilde, kısmen korunmuş ikili dil motifi uygulaması gözlenir. Bu kandilin hamur ve renk özellikleri açısından ayrılrsa da form özellikleri ve bezeme şeması açısından birebir benzerleri Kibyra kandilleri arasında tanıtılmıştır. Yeraltı oda mezarında saptanan bu kandillerin 4.-5. yüzyıl olarak tarihlendirildikleri görülür¹¹.

Kentte yürütülen çalışmalar sırasında saptanan ilginç bir örnek sadece alt kalıp kısmı korunmuş olan bir eserdir (Kat. No. 7) (Fig. 3). Bu kandilin üst bölümü kırık ve eksiktir. Eserin kaidesi oval formlu, gövde yapısı ise daha çok armudidir. Esere karşıdan bakıldığında *el aynası* şeklinde korunduğu görülür. Eserin üst bölümünün eksik olması onu tam bir grup içerisine yerleştirmemiz noktasında zorluk çıkarsa da özellikle kaide formu yakın benzerleri bulmamız konusunda yardımcı olmaktadır. Zira geç 5. - 6. yüzyılın ortası şeklinde tarihlendirilen ve genellikle *Küçük Asya* veya özellikle Batı Anadolu üretimi oldukları savlanan benzer kandillerin¹² Kat. No. 7'nin kaide ve genel gövde yapısı ile son derece benzer bir profil çizdikleri görülür. Aynı şekilde Kibyra kandilleri arasında da oldukça benzer kaide ve gövde profili sunan eserlerin aynı yüzyıllara tarihlendirildikleri görülmektedir¹³.

Kalıp yapımı bir diğer örnek gövdesi oval formlu, basık haznelidir (No. 8) (Fig. 3). İçbükey diskus kabartı halka şeklinde sınırlanır. Omuz kısmı geniş ve aşağı doğru hafif eğimlidir. Yivli tutamağı omuz hattı boyunca yerleştirilmiştir. Omuz üzerinde enine kabartı tarama çizgiler yer alır. Aynı şekilde burun kısa, düz ve üzeri kabartı tarama çizgilidir. Eserin tabanı ise halka dipli ve hafif içbükeydir. Yivli tutamak, omuz boyunca yerleştirilmiştir. Eserin önemli bir bölümü kırık ve eksiktir. Pek çok farklı çalışmada bu kandilin benzerleri ele geçmiş ve yayımlanmıştır¹⁴. Kibyra kandilleri bu noktada önemli bilgiler sunar. Kent buluntusu

¹¹ Metin 2012, 178-180, 442-443, Kbr-T26-a3 grup 1, K324-326.

¹² Perlzweig 1961, 102, Pl. 11, Fig. 362; Bovon 1966, 86, Pl. 16, Fig. 63; Garnett 1975, 200-201, Pl. 44, Fig. 33; Bailey 1988, 417, Pl. 124, Q3332; Metin 2012, 232-233.

¹³ Metin 2012, 232-235, Kbr-T26-b5, 692-694, K781-785.

¹⁴ Menzel 1969, Abb. 80-14; Hanfman-Waldboum 1975, 147, Fig. 403; Bailey 1988, 388, Pl. 110, Q3163; Barn 1995, 49, Lev. 38c-d; Smith-Ratté 2000, 234, Fig. 14.

eserlerin değerlendirildiği bir tez çalışmasında¹⁵ irdelediğimiz kandilin çok yakın örnekler tanıtılmıştır. Benzer form yapısı ve omuz üstü bezeme alanına sahip olmaları ile ayrılan bu eserler 6. yüzyıla tarihlendirilir¹⁶. Buna karşın çok kaliteli olmayan, bol içerikli bir hamur yapısına sahip olmaları nedeniyle de, incelemekte olduğumuz örnekten ayrılırlar.

Buluntular arasında yer alan **9** numaralı kandil, genel form özellikleri açısından (gövdesi oval formlu ve basık hazneli) diğer örneklerle benzese de özellikle diskusunda yer alan kartal kabartması ile ayrılmaktadır (Fig. 4). İçi içe iki sıra halka kabartma ile sınırlanmış olan diskus alanında kanatları her iki yana açılmış, ayakta duran kartal figürü gözlenir. Gövdesi kabartı noktacıklar şeklinde işlenmiş olan kartal figürünün, kanat ve baş kısımları büyük oranda tahrip olmuştur. Sadece belli belirsiz iz şeklinde görülebilmektedirler. Yağ deliği ikilidir. Bu açıklıklar, kartal figürünü ortalayacak şekilde ve açık kanatların altında kalacak biçimde, simetrik olarak yerleştirilmiştir. Omuz üzerinde ise diskus açıklığını sınırlayan halkaların hemen kenarına gelecek biçimde, tek sıra olarak yerleştirilmiş halde kabartı nokta dizisi izlenir. Fital deliği çok küçük bir şekilde korunmuş olan kandilin alt gövdesi tamamen kırık ve eksiktir. Eser, arka tarafında diskus halkalarından geriye omuz boyunca uzanan, hafif yükseltilmiş bir tutamak ile tamamlanır. Bu eserin farklı merkezlerde yürütülen çalışmalarda tespit edilen benzer örneklerinin genel olarak 6. yüzyıla tarihlendirildiği görülür¹⁷. Bununla birlikte Kibyra buluntularına özellikle dikkat çekilebilir. Zira form, bezeme şeması, yapım tekniği ve kil yapısı açısından birebir benzerleri Kibyra buluntuları arasında yer almaktadır. Metin tarafından irdelenen örnekler gerek kalıp gerekse kil yapıları dikkate alınarak yerel üretim olarak değerlendirilmiş ve kazı alanı verileri doğrultusunda 6. yüzyıla tarihlendirilmişlerdir¹⁸.

Sadece yarıya yakın üst bölümü korunmuş bir başka kandil yine 6. yüzyıl örnekleri arasında yer alır (No. **10**) (Fig. 4). Kalıp yapımı olan bu kandil dairesel gövde yapısına sahiptir. Basık hazneli olan örneğin içbükey diskusu omzundan kabartı halka ile ayrılmıştır. Eğimli omuzun üzerinde, geri planda, omuz hattı boyunca uzanan küçük dikey bir tutamak yer alır. Diskusun merkezinde tek bir yağ deliği kısmen gözlenir. Bu yağ deliğinin etrafı bitkisel rozet ile süslenmiştir. Yaprak sayısı tam olarak belirlenememekle birlikte 10 tane olmalıdır¹⁹.

¹⁵Ayrıntılı bilgi için bkz.; Metin 2012, Kibyra Kandilleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.

¹⁶ Metin 2012, Kbr-T25-b3 grup 3, 222-231, 625-644, No. K657-K688.

¹⁷ Brants 1913, 64, Pl. 8, Fig. 1129; Hayes 1980, 71, Pl. 36, Fig. 295; Bailey 1988, 384, Pl. 106, Q3125; Tulay 1990, 29-30, Res. 12; Hübinger 1993, 115, Taf. 29, Abb. 233.

¹⁸ Metin 2012, Kbr-T26-b1 grup 2, 67-68, 199-205, 546-551, No. K511-K519.

¹⁹ Genellikle 4 - 24 arasında değişen yaprağa sahip çeşitli rozet uygulamaları 1. - 7. yüzyıl arası gibi geniş bir zaman aralığında sevilerek kullanılmış bir bezeme motifi olarak dikkat çeker (bkz. Fırat 2014, 219, dn 39). Bu nedenle tarihlemede rozet uygulamasından çok eserin form yapısı dikkate alınmalıdır.

Biçimsel olarak da yaprakların aralıklarının geniş bırakılmış olduğu izlenir. Omuz hattında ise yumurta dizisi sıralanmıştır. Bu dizi tahminen 14 adet yumurtadan oluşturulmuştur. Farklı merkezlerde saptanan bu eserin yakın benzerleri, ağırlıklı olarak 6. yüzyıla tarihlendirilmiştir²⁰. Buna karşın yaprak ve yumurtaların sayıları farklılık gösterse de form özellikleri ile çok yakın bir grup örnek Kıbyra'da tespit edilmiştir. Bu grubun örnekleri, yaprak sayıları ve üretim hataları da dikkate alınarak yerel farklı atölyelerde üretilmiş oldukları ileri sürülür ve yine ağırlıklı olarak 6. yüzyıla tarihlendirilirler²¹.

11 numaralı eser gövdesi oval formlu, basık hazneli ve kalıp yapımı bir başka Seleukeia Sidera buluntusu olarak dikkat çeker (Fig. 4). Sade üst kısmı korunmuş olan kandilin kabartı halka ile sınırlandırılmış olan diskusu içbükeydir. Hafif eğimli ve geniş bir omuz yapısına sahiptir. Dik bir tutamak, omuz - diskus halkası aralığını kapsar biçimde, arkada yer alır. Bu tutamak deformasyona bağlı olarak çok iyi algılanamamakla birlikte yivlidir. Diskus açıklığı merkezi bir konumdadır. Bezeme olarak omuz üzerinde ve diskusu sınırlayan kabartı halkaya yakın bir alanda tek sıra kabartma nokta dizisi izlenir. Çok iyi korunmamakla birlikte kısa bir burun yapısı gözlenir. Bu tipin örneklerine de pek çok farklı çalışmada yer verilmiştir²². Bu yakın örnekler ve bölge buluntusu olmaları itibariyle ayrıca önemli olan benzer Kıbyra kandillerinden²³ hareketle 6. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Yarıya yakın arka bölümü korunmuş olan bir diğer kandil bezeme şeması ile ayrılır (No. **12**) (Fig. 4). Kalıp yapımı olan bu örneğin gövdesi oval formlu olup basık haznelidir. Diskus içbükeydir. Bu alan kabartı halka biçimiyle sınırlanır. Ayrıca, iç içe kabartı halka diskusun tamamında ve korunmuş hali ile 4 kademeli olarak uygulanmıştır. Eğimli omuzun korunan bölümünde, tutamak kenarlarından başlayıp açılan ve diskusun dış kabartı halkasına doğru uzanan kabartı çizgiler görülür. Benzer örneklerde bu kısım asma dalları şeklindedir. Bu asma dalları içerisinde tutamakların her iki yanında kalacak biçimde simetrik olarak yerleştirilmiş nokta süsleri dikkat çeker. Tutamağın alt kısmı ise iç içe iki adet ters “v” şeklinde kabartı çizgisel bezeme ile detaylandırılır. Bu eserin en yakın benzerlerinden biri yine Kıbyra'da tespit edilmiş ve 6.-7. yüzyıl aralığına tarihlendirilmiştir²⁴. Bu örnek tutamak biçimi açısından farklılık gösterse de genel olarak gövde biçimi ve özellikle omuz bezeme şeması ile benzerdir.

²⁰ Miltner 1937, Taf. 13, No 216; Bailey 1988, 384, Pl. 107, Q3129; Gassner 1997, Taf. 65, No. 824-829; Gürler 2004, 619, Res. 7.

²¹ Metin 2012, 208-209, Kbr-T26-b2, No. 536-548.

²² Shear 1922, 406-407, Fig. 14; Bailey 1988, 384, Pl.106, Q3125.

²³ Metin 2012, 218-222, 621, Kbr-T26-b3 grup 2, K650.

²⁴ Metin 2012, 188, 497, Kbr-T26-a5, K425.

Bu tipin farklı yerlerde ele geçen benzerlerinin de aynı yüzyıl aralığına tarihlendirildiği görülür²⁵.

Kentte tespit edilen ve değerlendirmeye alınan son örnek **13** numaralı eserdir (Fig. 4). Kalıp yapımı, oval formlu, basık hazneli ve düz diplidir. Burun üstü kanallı kandiller grubu içerisinde yer alan bu eserin yarıya yakını korunmuştur. Kanal, diskus ile fitil deliğini birbirine bağlar. Tipin dar olan omuzu üzerinde zigzag çizgilerden oluşan bir bezeme şeması tercih edilmiştir. Zigzaglar bazı noktalarda çapraz taramalara dönmüştür. Aynı şema diskus alanında gözlenir. Diskus ile omuz hattı formun yapısına uygun biçimde kalın bir kabartı ile sınırlandırılmıştır. Bu tip kandillerin benzerleri pek çok çalışmada yayımlanmış ve genel olarak 5.-7. yüzyıllara tarihlendirilmiştir²⁶. Bu noktada fabrikasyon için Ege'yi öneren çalışmaların öne çıktığı belirtilmektedir²⁷. Ephesos ve Saraçhane örnekleri, irdelediğimiz eserler ile çok yakın profil özellikleri sunan kandiller olarak dikkat çeker²⁸. Bölgemiz özelinde ise Kıbyra ve Sagalassos kentleri buluntularıyla öne çıkarlar. Kıbyra buluntularının H. Metin tarafından irdelendiği; Sagalassos örneklerinin ise Y. Özkönü tarafından yüksek lisans tezi kapsamında değerlendirildiği görülür. Her iki çalışmada da buluntular genel olarak 6.-7. yüzyıllar arasına tarihlendirilir²⁹.

Sonuç

Seleukeia Sidera antik kenti Pisidia Bölgesi'nin en önemli merkezlerinden biridir. Buna karşın kentte yürütülen çalışmalar henüz başlangıç aşamasındadır. Dolayısıyla sistemli kazı buluntuları henüz çok yetersizdir. Kentte yürütülen çalışmalar öncelikle geniş ölçekli yüzey taramaları ve belirlenen alanlarda yürütülen jeofizik çalışmaları şeklindedir. İrdedeğimiz örnekler de bu çalışmalar sırasında hemen yüzeyde saptanan eserlerden oluşur. Bu nedenle eserlerin incelemesinde analogi yöntemi belirleyici olmuştur. Bu noktada da genel verilerin yanı sıra özellikle yakın çevredeki kentlerin ürünleri ile karşılaştırmalara öncelik verilmiştir.

Bu kapsamda yürütülen çalışmalarda önemli sonuçlara da ulaşılmıştır. *Eserlerin değerlendirmesi* bölümünde görüleceği üzere irdelenen kandillerden ilk dört âdetinin çark ve diğerlerinin ise kalıp yapımı olduğu anlaşılmaktadır. Tabii ki tek bir sezon ve yüzey buluntularından hareketle oranlama yapmak şu an için çok büyük bir anlam ifade etmeyecektir. Bununla birlikte kazı sezonları ilerledikçe bu oranlardaki değişimin, halkın genel beğenisini

²⁵ Shear 1922, 406-407, Fig. 14; Bailey 1988, Pl. 114, Q3210; Katsioki 2017, 509-511, 521, No. Un 22.

²⁶ Katsioki 2017, 372, No. AM 404.

²⁷ Hayes benzer bazı örnekleri *Asia Minor Types* olarak sınıflandırır. Bkz. Hayes 1992, 80.

²⁸ Hayes 1992, 80, Fig. 29, No. 1-2,4, Pl. 18, No.15-16.

²⁹ Metin 2012, 188, 494-495, Kbr-T26-a5, No. 419-420; Özkönü 2006, 27-29, 73-78, No. 26-32.

göstermesi açısından bir kıstas olacağı açıktır. Bu bağlamda hazırlanan grafikte görüleceği üzere şu aşamada %69'luk bir oranla kalıp üretimi tercihinin öne çıktığı görülür (Grafik 5). Tipolojik ayırım noktasında da şu an için aynı şekilde çok büyük bir dağılım gözlenmemektedir. Değerlendirmeye aldığımız örnekler arasında daha çok Geç Roma Dönemi kandil tiplerinin öne çıktığı gözlenir.

Kandillerin arkeometrik analizleri sayısal nedenlerden dolayı gerçekleştirilememiş olmakla birlikte, görsel analizler doğrultusunda bazı kandillerin benzer kil yapısına sahip olduğu tespit edilebilmiştir. Çark yapımı kandillerin Sagalassos kandilleriyle yakın kil yapısına sahip olduğu ve ayrıca 9 numaralı kalıp yapımı kandilin de önemli bir üretim merkezi olan Kibyra üretimi olduğu anlaşılmıştır. Bunun dışında bazı örneklerin de (No. 13) Ege Bölgesi kıyı kentlerinde yoğun biçimde saptanan kandillerin tipolojik benzerleri olduğu görülmüştür. Bu husus kentin ticari etkileşim sahasının kısmen de olsa anlaşılabilmesi açısından önemlidir. Mevcut kandil verilerinden hareketle Seleukeia Sidera kentinin Batı ve Güneybatı Anadolu bölgeleri kentleri ile etkileşim halinde olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Çalışmalarına henüz yoğun biçimde başlanmış olan Seleukeia Sidera kenti buluntularının, ilerleyen süreçte gerek niceliksel gerekse niteliksel olarak artacağı kesindir. Buna bağlı olarak da açığa çıkacak yeni eserlerden hareketle, ilerleyen zaman dilimlerinde, daha geniş ölçekli analiz ve yorumlar gerçekleştirilebilecektir.

KATALOG

Kat. No.: 1

Müze Env. No: 335

Buluntu Yeri : Yüzey

Hamur Yapısı : Az ince gümüş mika içerikli, az gözenekli, orta sertlikte hamur.

Hamur Rengi : 5 YR 7/6 (Sarımsı kırmızı)

Astar Rengi : 5 YR 3/3 (Koyu kırmızımsı kahverengi)

Ölçüleri: U: 6. cm. Y: 2.7 cm.

Kat. No.: 2

Müze Env. No: 352 GT1BA

Buluntu Yeri: Yüzey

Hamur Yapısı: Az ince gümüş mika içerikli, az gözenekli, rafine, sert hamur.

Hamur Rengi: 5 YR 6/4 (Açık kırmızımsı kahverengi)

Astar Rengi: 5YR 4/4 (Kırmızımsı kahverengi)

Ölçüleri: U: 3.6 cm. Y: 2.5 cm.

Kat. No.: 3

Müze Env. No: GT1BA 77

Buluntu Yeri: Yüzey

Hamur Yapısı: Az miktarda gümüş mika içerikli, rafine, az gözenekli, sert hamur.

Hamur Rengi: 2.5 YR 7/6 (Açık kırmızı)

Astar Rengi: 2.5 YR 5/5 (Kırmızı)

Ölçüleri: U: 5.3 cm. Y: 4.2 cm. TÇ: 4.4 cm.

Kat. No.: 4

Müze Env. No: GT1BM2ÖN83 29

Buluntu Yeri: Yüzey

Hamur Yapısı: Az miktarda gümüş mika katkılı, rafine, az gözenekli, sert hamur.

Hamur Rengi: 5 YR 7/6 (Kırmızımsı sarı)

Astar Rengi: 5 YR 4/4 (Kırmızımsı kahverengi)

Ölçüleri: U: 5.4 cm. Y: 3 cm.

Kat. No.: 5

Müze Env. No: 464

Buluntu Yeri: Yüzey

Hamur Yapısı: Az ince gümüş mika içerikli, gözenekli, sert hamur.

Hamur Rengi: 5 YR 7/6 (Sarımsı kırmızı)

Astar Rengi: 2.5 YR 3/1 (Koyu kırmızımsı gri)

Ölçüleri: U: 6 cm. Y: 3.3 cm.

Kat. No.: 6

Müze Env. No: SLV93 GT BM4 57

Buluntu Yeri: Yüzey

Hamur Yapısı: Az ince gümüş mika içerikli, rafine, az gözenekli, sert hamur.

Hamur Rengi: 7.5 YR 5/3 (Kahverengi)

Astar Rengi: 7.5 YR 6/4 (Açık kahverengi)

Ölçüleri: U: 8 cm. Y: 3 cm.

Kat. No.: 7

Müze Env. No: 348 GT 47

Buluntu Yeri: Yüzey

Hamur Yapısı: Çok az ince gümüş mika içerikli, gözenekli, sert hamur.

Hamur Rengi: 7.5 YR 7/3 (Pembe)

Astar Rengi: 5 YR 4/4 (Kırmızımsı kahverengi)

Ölçüleri: U: 6.4 cm. Y: 3.4 cm.

Kat. No.: 8

Müze Env. No: 512

Buluntu Yeri: Yüzey

Hamur Yapısı: Çok az miktarda kum içerikli, az gözenekli, sert hamur.

Hamur Rengi: 7.5 YR 7/6 (Sarımsı kırmızı)

Astar Rengi: 2.5 YR 7/6 (Açık kırmızı)

Ölçüleri: U: 8.6 cm. Y: 2.4 cm.

Kat. No.: 9

Müze Env. No: 356

Buluntu Yeri: Yüzey

Hamur Yapısı: Az ince gümüş mika, kireç ve kum içerikli, az gözenekli, yumuşak.

Hamur Rengi: 2.5 YR 7/8 (Açık kırmızı)

Astar Rengi: 2.5 YR 4/6 Kırmızı)

Ölçüleri: U: 7 cm. Y: 2 cm.

Kat. No.: 10

Müze Env. No: GT1BA 103

Buluntu Yeri: Yüzey

Hamur Yapısı: Az ince gümüş mika içerikli, az gözenekli, sert hamur.

Hamur Rengi: 7.5 YR 7/6 (Sarımsı kırmızı)

Astar Rengi: 5 YR 5/6 (Sarımsı kırmızı)

Ölçüleri: U: 5.9 cm. Y: 2.1 cm.

Kat. No.: 11

Müze Env. No: 357

Buluntu Yeri: Yüzey

Hamur Yapısı: Çok az ince gümüş mika içerikli, az gözenekli, orta sertlikte hamur.

Hamur Rengi: 7.5 YR 7/6 (Kırmızımsı sarı)

Astar Rengi: 5 YR 3/2 (Koyu kırmızımsı kahverengi)

Ölçüleri: U: 3.7 cm. Y: 2.5 cm.

Kat. No.: 12

Müze Env. No: 461

Buluntu Yeri: Yüzey

Hamur Yapısı: Az ince gümüş mika ve kireç içerikli, az gözenekli, sert hamur.

Hamur Rengi: 5 YR 8/4 (Pembe)

Astar Rengi: 5 YR 3/2 (Koyu kırmızımsı kahverengi)

Ölçüleri: U: 6.9 cm. Y: 2.4 cm.

Kat. No.: 13

Müze Env. No: 668

Buluntu Yeri: Yüzey

Hamur Yapısı: Az ince gümüş mika ve kireç içerikli, az gözenekli, sıkı sert.

Hamur Rengi: 2.5 YR 6/6 (açık kırmızı)

Astar Rengi: 2.5 YR 3/2 (koyu kırmızı)

Ölçüleri: U: 10 cm. Y: 2 cm. TC: 5 cm.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Ptolemaios, Geographia, (Ed. C. F. A. Nobbe), Lipsiae, 1845.

Modern Kaynaklar

Bailey 1972

D. M. Bailey, Greek and Roman Pottery Lamps, Oxford 1972.

Bailey 1975

D. M. Bailey, Catalogue of the Lamps in the British Museum I. Greek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps, London 1975.

Bailey 1988

D. M. Bailey, Catalogue of the Lamps in the British Museum III. Roman Provincial Lamps, London 1988.

Barın 1995

G. Barın, Aydın ve Milet Müzesi'ndeki Üzeri Kabartmalı Hellenistik ve Roma Dönemi Kandiller, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 1995.

Başer 1990

S. S. Başer, "1988-89 yılları Kıbyra Kurtarma Kazıları", I. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara 1990, 235-260.

Biers 1985

J. C. Biers, The Great Bath on the Lechaion Road, Corinth Vol. XVII, Princeton 1985.

Bingöl 2012

O. Bingöl, "Seleukeia Sidera", Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi Ek III 2, 2012, 457-471.

Bovon 1966

A. Bovon, Lampes D'Argos, École Française D'Athènes Études Péloponnésienes V, Paris 1966.

Böttger 2002

B. Böttger, Die Kaiserzeitlichen Lampen vom Kerameikos, München 2002.

Brants 1913

J. Brants, Antieke Terra Cotta Lampen Uit Het Rijksmuseum Van Autheden te Leiden, Leiden 1913.

Brooner 1930

O. Brooner, Terracotta Lamps, Corinth, Vol. 4, No. 2, Cambridge 1930.

Bussière - Lindros Whol 2017

J. Bussière - B. Lindros Whol, Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum. Los Angeles: The J. Paul Getty Museum 2017.

Coşkun 2007

D. Coşkun, Konya-Ereğli Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Kandilleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007.

Çokay 1998

S. Çokay, Antik Çağda Aydınlatma Araçları, İstanbul 1998.

Fırat 2014

M. Fırat, "Aleksandreia Troas Antik Kenti 2013 Yılı Kazı Çalışmaları Sırasında Bulunan Kandiller", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 31, 209-234.

Fırat 2020

M. Fırat, "Isparta Müzesi'nden Bir Grup Çark Yapımı Kandil: Demlik Form", Arkeoloji Dergisi 25, 119-129.

Garnett 1975

K. S. Garnett, "Late Roman Corinthian Lamps from the Fountain of the Lamps", Hesperia 44, No. 2, 173-206.

Gassner 1997

V. Gassner, Das Südtor der Tetragonos-Agora. Keramik und Kleifunde, Forschungen in Ephesos/1/1, Wien 1997.

Gürler 2004

B. Gürler, "Tire Müzesi'nden M.S. 5-7. Yüzyıllara Ait Kandiller", Belleten, C. LXVIII, S. 253, 613-620.

Hanfman - Waldboum 1975

G. M. A. Hanfman, - J. C. W. Waldboum, Survey of Sardis and The Major Monuments Outside The City Walls, London 1975.

Hayes 1980

J. W. Hayes, Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum, Toronto 1980.

Heimberg 1973

U. Heimberg, "Lampen", Antiken aus Rheinischem Privatbesitz, 116-137, Köln 1973.

Hübinger 1993

U. Hübinger, Die antiken Lampen des Akademischen Kunstmuseums der Universität Bonn, Berlin 1993.

Hürmüzlü 2015

B. Hürmüzlü, “Pisidia Bölgesi’nde Seleukoslar Dönemi Yerleşim Politikaları”, Colloquium Anatolicum 14, 160-179.

Menzel 1969

H. Menzel, Antike Lampen im Römisch-Germanischen Zentralmuseum zu Mainz, Mainz 1969.

Katsioki 2017

A. Katsioki, The Lamps of Late Antiquity from Rhodes, 3rd-7th centuries AD, Oxford 2017.

Kaya 1999

D. Kaya, “Seleuceia Sidera”, I. Uluslararası Pisidia Antiocheia Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 2-4 Temmuz 1997, Yalvaç 1999, 35-46.

Metin 2012

H. Metin, Kibyra Kandilleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2012.

Miltner 1937

F. Miltner, “Das Coemeterium der Sieben Schlöfer”, Forschungen in Ephesos IV-2, Baden, 96-227.

Öz 2014

C. Öz, Silifke Müzesi’nde Bulunan Pişmiş Toprak Kandiller, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2014.

Özkönü 2006

Y. Özkönü, Sagalassos’un Kalıp Yapımı Kandilleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.

Perlzweig 1961

J. Perlzweig, Lamps of the Roman Period First to Seventh Century After Christ, The Athenian Agora Vol. 7, New Jersey 1961.

Roovers 1993

I. Roovers, “The Lamps”, Sagalassos I, First General Report on the Survey (1986-1989) and Excavations (1990-1991), (Ed. M. Waelkens), Leuven 1993, 153-162.

Scheltens 1993

E. Scheltens, "Some Wheelmade Lamps of Sagalassos. A Preliminary Note", Sagalassos II, Report on the Third Excavation Campaign of 1992, (Ed. M. Waelkens- J. Poblome), Leuven 1993, 191-207.

Shear 1922

T. L. Shear, "Sixth Preliminary Report on the American Excavations at Sardes in Asia Minor", The American Journal of Archaeology, Vol. 26, No. 4, 389-409.

Smith - Ratté 2000

R. R. R. Smith - C. Ratté, "Archaeological Research at Aphrodisias in Caria, 1997 and 1998", The American Journal of Archaeology, Vol. 104, No. 2, 221-253.

Tekocak 2013

M. Tekocak, "Akşehir Müzesi'nde Bulunan Pişmiş Toprak Kandiller", K. Levent Zoroğlu'na Armağan, Studies in Honour of K. Levent Zoroğlu, İstanbul 2013, 707-728.

Tulay 1990

A. S. Tulay, "Kabaralar Kurtarma Kazısı 1989", I. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara 1990, 25-39.

FIGÜRLER

Fig. 1:

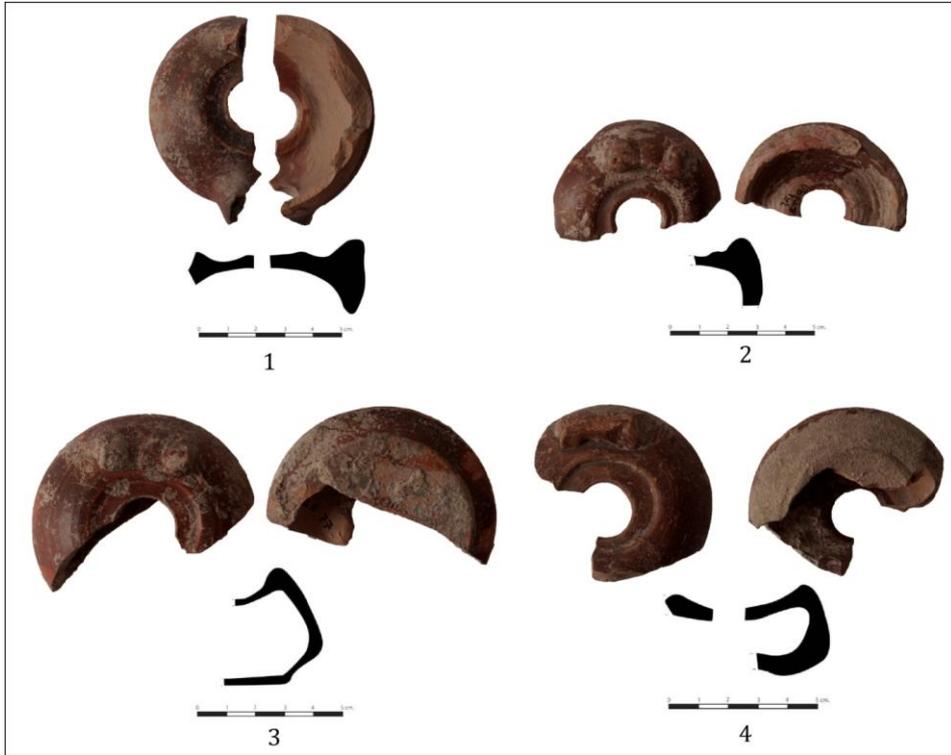

Fig. 2: No. 1-4

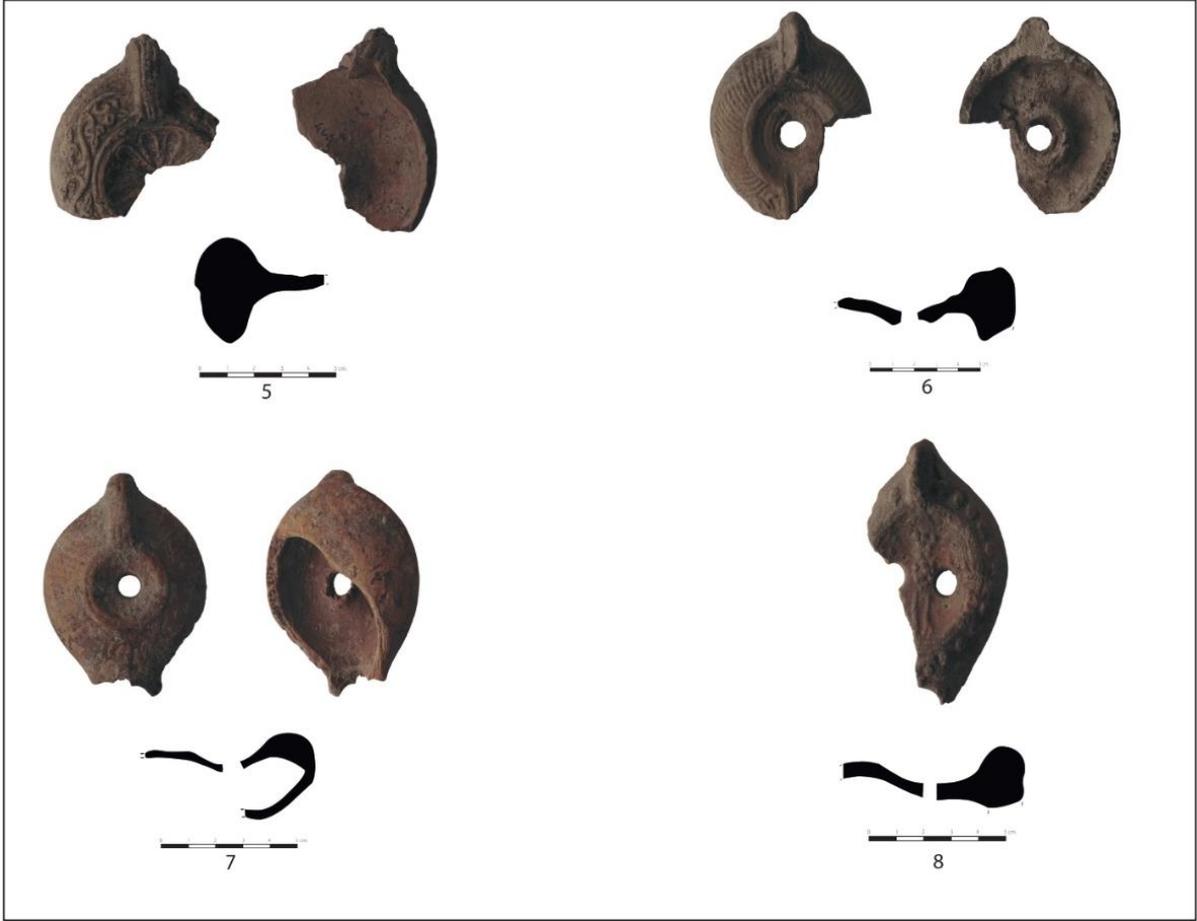

Fig. 3: No. 5-8

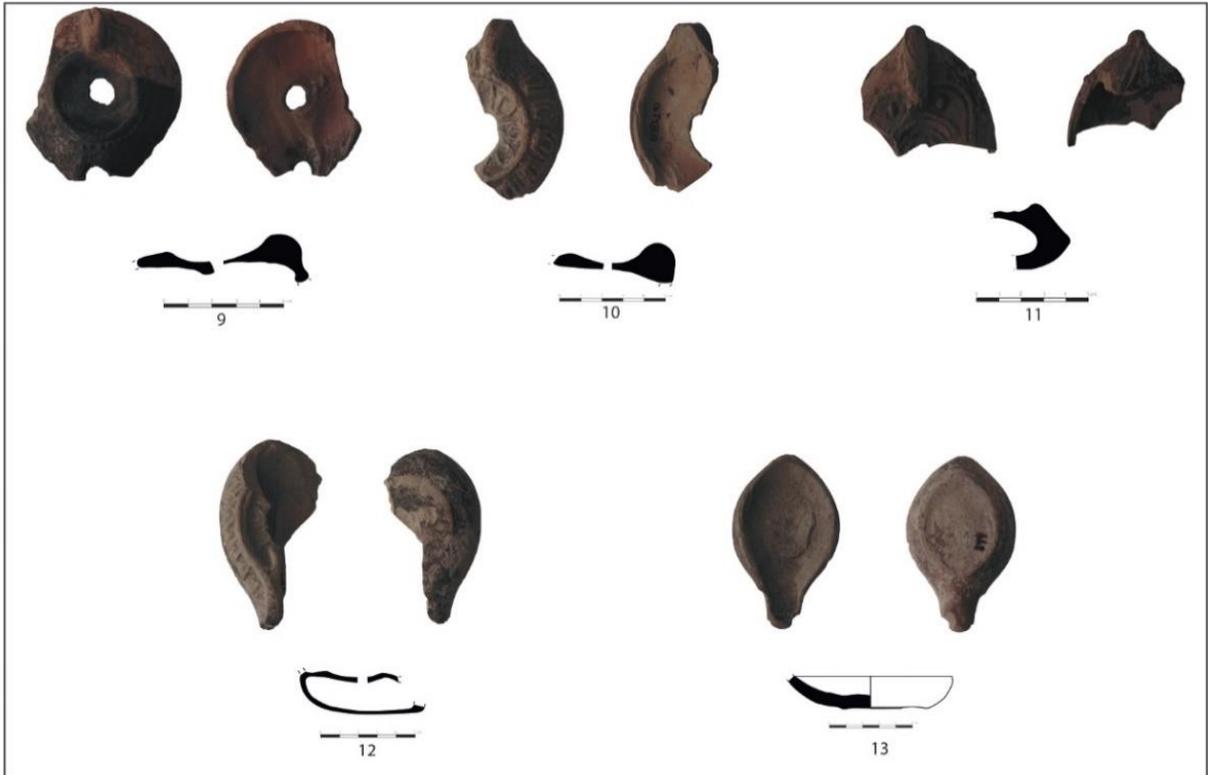

Fig. 4: No. 9-13

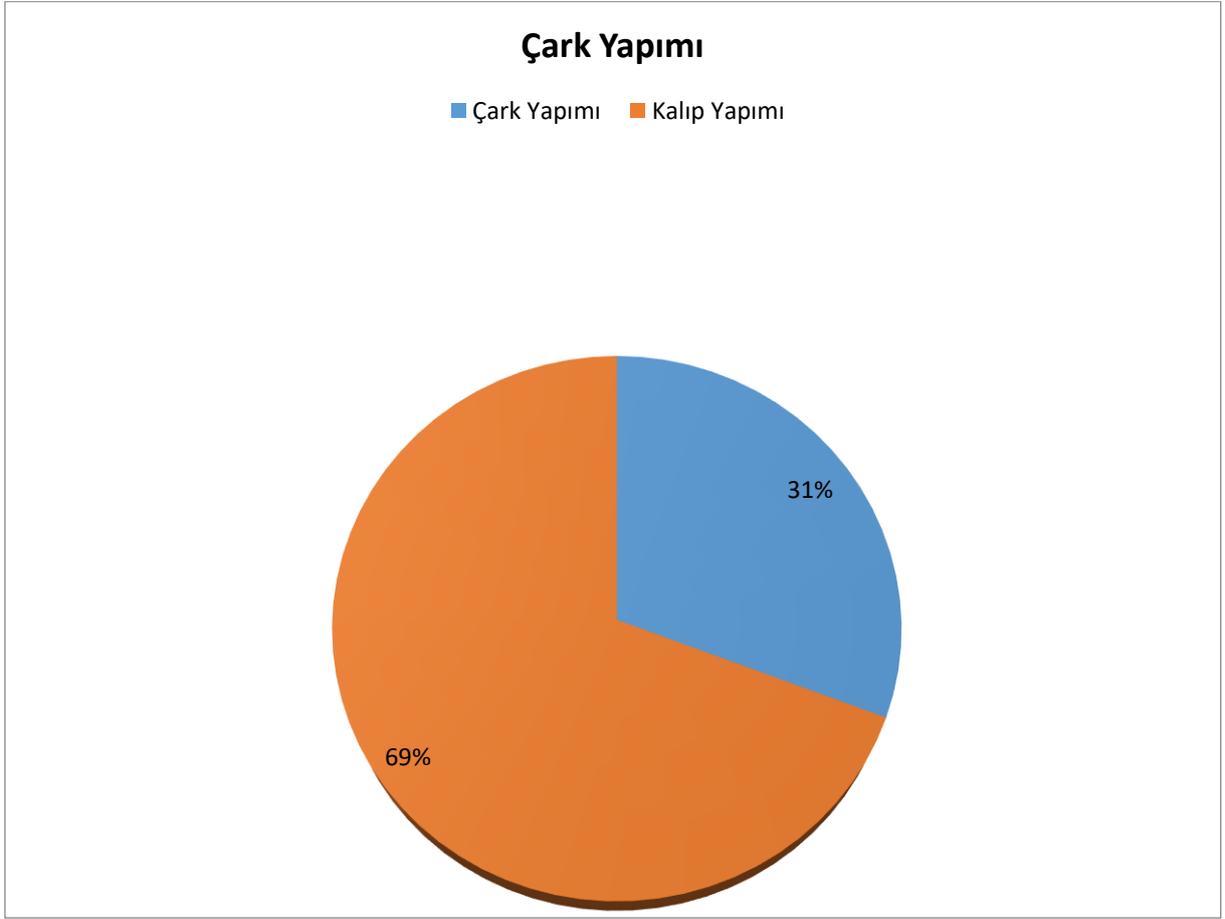

Fig. 5: Üretim şekline göre kandiller

SRMKA Sayı/ Issue 3
Yıl/Year 2021, 78- 98
Tartışma / Discussion

Geliş Tarihi / Received : 19.12.2021
Kabul Tarihi / Accepted: 29.12.2021
Yayın Tarihi/ Published: 31.12.2021

Makale Künyesi / Citation: İ. İvgin, “Sualtından Ele Geçirilen Pişmiş Toprak Kültür Varlıklarının YüzeY Temizliği Hakkında Bazı Düşünceler”, SRMKA 3, 2021, 78- 98.

SUALTINDAN ELE GEÇİRİLEN PİŞMİŞ TOPRAK KÜLTÜR VARLIKLARININ YÜZEY TEMİZLİĞİ HAKKINDA BAZI DÜŞÜNCELER¹

SOME THOUGHTS ON THE SURFACE CLEANINGS OF SUBMERGED TERRACOTTA CULTURAL ASSETS

İlkay İVGİN*

Özet

Türkiye’de sualtı arkeoloji kazılarının başlamasıyla, müzelerimize gelmiş ve konservasyonları yapılmış sualtı buluntularının sayısı bir hayli fazladır. Bununla birlikte balıkçı ağlarına takılıp, konteksinden koparılıp gelen ve herhangi bir konservasyon çalışması yapılmadan depolara kaldırılan sualtı kalıntılarının sayıları da yadsınamayacak kadar çoktur. Özellikle denize kıyısı olan müzelerimizin depoları ve teşhirleri yüzlerce sualtı arkeolojik buluntuyu barındırır. Çeşitli nedenlerle sualtından ele geçen pişmiş toprak kültür varlıkları, müze depolarına kaldırılmadan önce, gerekli tuzdan arındırma prosedürleri uygulanmazsa geri dönüşümü olmayan kayıplara uğrayacaklardır. Aynı zamanda sualtındaki canlıların, amfora vb. pişmiş toprak kültür varlığı yüzeyine yapışması ve yeni konaklama alanları oluşturmasıyla da sözü edilen bu kalıntılar ciddi zarar görmekte ve bilgi kayıpları olmaktadır. Bu deniz oluşumları kalıntı yüzeylerinden temizlenmeli ve var olan bilgi, kabukların altında saklı kalmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Sualtı Arkeolojisi, Amfora, Deniz Oluşumları, Pişmiş Toprak, Konservasyon.

¹ 16 Ekim 2014 tarihinde Eskişehir’de düzenlenen I. Tarihi Eserleri Koruma ve Onarım Çalıştayı: Seramik Eserler konulu konferansta bu makale “Sualtından Ele Geçirilen Buluntuların YüzeY Temizliği Hakkında Bazı Düşünceler” adı altında bildiri olarak sunulmuştur.

* Restoratör-Konservatör, Arkeolog (MA), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı Müdürlüğü. Ankara / Türkiye; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Doktora Öğrencisi. Ankara, TÜRKİYE. E-Posta: ilkay.ivgin@ktb.gov.tr
ORCID ID: 0000-0001-8284-5346

Abstract

When the start of underwater archaeological excavations in Turkey, the number of underwater artefacts that came to our museums and were preserved is quite high. In addition, the number of underwater remains caught in fishing nets, plucked from their context and removed to warehouses without any conservation work is undeniable. Especially the warehouses and displays of our museums, which are on the coast, contain hundreds of underwater archaeological artefacts. Terracotta objects recovered from underwater for various reasons will suffer irreversible losses if the necessary desalination procedures are not applied before they are stored in museum warehouses. At the same time, these remains are seriously damaged and information are lost when underwater creatures adhere to the surfaces of amphorae and similar terracotta objects and create new accommodation areas. These marine formations must be cleared of their residual surface and existing information must not be hidden under the shells.

Keywords: Nautical Archeology, Amphora, Marine Formations, Terracotta, Conservation.

1. Türkiye’de Sualtı Arkeolojisi

Denizlerimizde gömülü vaziyette yer alan binlerce gemi ve bu gemilerde yer alan ticaret metası eşya ve aletler dönem dönem balıkçıların ağları ile süngercilerin kangava torbalarına takılmış ve bu yolla tekrar derin sulardan karaya, ait oldukları yere çıkartılmışlardır.

Balıkçı ağlarına takılıp müzelerimize gelen kültür varlıklarını hesaba katmazsak; Türkiye’deki ilk bilimsel ve sistematik sualtı kazıları, 1960 yılında Pennsylvania Üniversitesi adına George F. Bass tarafından Gelidonya Burnu Batığında gerçekleştirilmiş ve bu çalışmalar sırasında sualtından çıkarılan kültür varlıkları müzelerimize kazandırılmıştır. Bu kazı bizatihi arkeologların dalarak gerçekleştirdikleri dünyanın ilk bilimsel sualtı kazısı olması bakımından da büyük önem taşımaktadır². Gelidonya Burnu Batığı kazısından çıkarılan kültür varlıkları Bodrum Kalesi’ne getirilerek burada koruma altına alınmış, böylece Türkiye’nin ilk Sualtı Arkeoloji Müzesinin de temelleri atılmıştır.

Türkiye’de 1960 yılında başlayan sualtı arkeolojik kazıları sırasıyla Yassıada (Bizans batığı, 1961-1964; Geç Roma batığı, 1967-1969; Osmanlı batığı, 1982-1983), Şeytan Deresi (MÖ 16. yüzyıl batığı(?), 1975), Serçe Limanı (Bizans Cam batığı, 1977-1979, Hellenistik Dönem batığı, 1978-1980), Uluburun (Geç Tunç Çağı batığı, 1984-1994), Bozburun - Selimiye (Bizans batığı, 1995-1998), Tektaş Burnu (Klasik dönem batık, 1999-2001) ve Pabuç Burnu (MÖ 6. yüzyıl batığı, 2002-2003)’dur³. Sözü edilen bu batıkların kazısı Geoge F.Bass ve INA (*Institute*

² Alpözen 2006, 48.

³ Bu bilgiler Prof. Dr. Cemal Pulak ile yapılan 09 Nisan 2015 tarihli görüşme neticesinde düzenlenmiştir.

of Nautical Archaeology) ekibi tarafından tamamlanmıştır⁴. Yine INA'nın diğer bir projesi olan ve 2005 yılında Deborah Carlson başkanlığında başlatılan Hellenistik Döneme ait Kızılburun batığı da, diğer bir önemli arkeolojik sualtı kazısıdır⁵. Bu batığa ait kazı çalışmaları da 2011 yılında tamamlanmıştır.

Marmara Adası Çamaltı Burnu I Batığı projesi, Nergis Günsenin tarafından 1998 yılında başlatılmıştır⁶. Bu kazı bilimsel anlamda ilk Türk arkeolojik sualtı kazısı olması bakımından önemlidir. Diğer önemli bir arkeolojik sualtı kazısı ise Hayat Erkanal ve Michal Artzy tarafından 2000 yılında, İzmir'in Urla ilçesinde, günümüzde Liman Tepe adı verilen höyük tipi yerleşim yerinin sualtında kalan kısmında başlatılmıştır⁷. Urla'da başlatılan bu kazıların ardından, ülkemizin sualtı kültür varlıklarının sistemli olarak araştırılması için 2006 yılında ANKÜSAM (Ankara Üniversitesi Sualtı Arkeolojik Araştırma ve Uygulama Merkezi, Mustafa V. Koç Araştırma Merkezi) kurulmuştur. Bu merkezin hedefleri arasındaki en önemli konu; denize kıyısı olmayan antik yerleşmelerde yapılan arkeolojik araştırmalarda elde edilen bulgular ile denizsel yaşam tarzının kültürel bağlantılarını araştırmaktır⁸.

2. Deniz Suyu Ortamının Arkeolojik Kalıntılar Üzerindeki Etkisi

Özellikle deniz yoluyla yapılan ticaret ve ulaşım amaçlı kullanılan tekne, kayık, gemi vb. araçlar ile içerisinde bulunan insan elinden çıkmış çok çeşitli materyallerden imal edilmiş obje ya da araç - gereçler, teknenin batmasının ardından yüzyıllar sonra bilimsel araştırma ve sergileme amaçlı uzmanların eline geçmektedir. Uzun süre deniz suyu ortamına adapte olan bu kültür varlıkları deniz suyu ortamından çıkarıldıkları andan itibaren kurumaya başlar ve kristalleşen deniz tuzuna bağlı olarak osmotik basıncın da etkisiyle hızlı bir bozulma sürecine girerler⁹.

Deniz suyu içinde 70 kadar kimyasal madde tespit edilmiştir. Bu kimyasal yapı içinde 6 majör iyonun egemenliği mevcuttur; Klor (Cl⁻), Sodyum (Na⁺), Sülfat (SO₄²⁻), Mangan (Mg²⁺), Kalsiyum (Ca²⁺) ve Potasyum (K⁺) iyonları bütünü % 99,5'ini oluştururlar. Deniz suyunun ortalama tuzluluğu %0,35'dir ve bu oran denizlerin, iç deniz veya açık deniz olmasına bağlı olarak değişiklik gösterir. Deniz suyunun pH değeri 7,5 ile 8,4 arasında değişebilir ve

⁴ Alpözen 2006, 48-49.

⁵ Carlson 2010, 145.

⁶ Günsenin 2001, 117.

⁷ Alpözen 2006, 50.

⁸ Şahoğlu- Erkanal 2017, 166.

⁹ Olive-Pearson 1975, 63.

bazik bir yapıdadır. Deniz suyu bünyesindeki çözünmüş temel gazlar ise oksijen ve karbondioksittir¹⁰.

Deniz suyu ortamına adapte olmuş kültür varlıkları zamana bağlı olarak bünyelerine yoğun tuz absorbe etmiş ve yapıları kimyasal tepkimelere girerek bozulmuş veya değişmiştir. Bu varlıkların bağlı oldukları ortamdan alınmaları ile eğer gerekli koruma şartları oluşturulmuyorsa bozulma süreci de başlamış olur. Bu bozulma süreci kimi kültür varlıklarında yüzey kopmalarına neden olduğu gibi kimilerinde çekme ve çatlamalara neden olmaktadır. Örnek olarak, ıslak ahşabın ani kurumasıyla küçülme ve çekmelere bağlı olarak kırıldıklarını ve çatladıklarını, özellikle dökme demirden yapılmış kültür varlıklarının ufalandıklarını, cam ve seramik buluntuların ise yüzey tabakalarını kaybettiklerini görmekteyiz¹¹. Eğer, deniz suyu ortamından çıkarılan kültür varlığına herhangi bir koruma önlemi alınamayacaksa, o objeyi bağlı olduğu ortamından çıkarmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

“Deniz suyu kimyasının kültür varlıkları üzerinde yapmış olduğu tahribatın yanı sıra deniz ortamında yaşayan kabuklu ve yumuşakçaların zararlı etkilerinden de bahsetmek gerekir. Bu zararlı etkiler daha çok deniz canlılarının kültür varlığının yüzeylerini kaplaması ile olur. Herhangi bir nedenle suya gömülen kültür varlıkları, suya girer girmez plankton ve bakteriler tarafından sarılarak biyolojik bozulmaya maruz kalırlar. Buluntu yüzeyinde veya içinde konaklayıp kültür varlığının bozulmasına neden olan bu canlılar yoğun olarak; kırmızı (*rhodophyta*) ve yeşil algler (*chlorophyta*), denizanaları (*scyphozoa* ve *cubozoa*), süngerler (*porifera*), mercanlar (*anthozoa*), denizlaleleri veya zambakları (*crinoidea*), denizyıldızları (*asteroidea*), tüp solucanları (*riftia pachyptila*) ve midyelerdir (*mytiloidea*) (Fig. 1).

Deniz canlıları tarafından kaplanan yüzey tabakaları zamanla bozulur ve parça kayıplarına neden olur. Bozulmalar genellikle “kalıntı + deniz suyu + atmosfer” ortak yüzeyli, “kalıntı + deniz suyu” ortak yüzeyli ile “kalıntı + tortu + deniz suyu” ortak yüzeylerde görülür. “Kalıntı + tortu + dip suyu” ortak yüzeylerde ise kimyasal, fiziksel ve biyolojik bozulmaların yavaş geliştiğini görmekteyiz¹²” (Fig. 2).

3. Pişmiş Toprak Kültür Varlıklarının Sualtında Bozulma ve Korunma Süreçleri

Sualtı ortamına adapte olmuş pişmiş toprak kültür varlıkları, sualtı kimyası içinde kaldıkları sırada hızlı bir bozulmaya maruz kalmazlar. Kültür varlıkları üzerindeki en fazla ve hızlı bozulma fiziki bozulmadır ve genellikle objenin suya ilk girdiği anda meydana gelir.

¹⁰ Kocabaş 1998, 6, 7.

¹¹ Kocabaş 1998, 4.

¹² Kocabaş 1998, 5.

Örnek olarak, teknelerin battığı sırada meydana gelen sarsıntı ile ticaret metası olan amfora, testi vb. pişmiş toprak kültür varlıklarının birbirlerine çarparak kırılmasını verebiliriz. Yine aynı şekilde bu kültür varlıklarının dip akıntıları ile kayalık alanlara savrulmasıyla da yoğun fiziksel tahribat meydana gelmektedir. Teknenin bu batış anından sonra hasar alan ve hasar almayan pişmiş toprak kültür varlıkları deniz tabanı tortusuna hızla gömülür ve sualtına adaptasyon süreci başlamış olur. Kalıntılar için eğer iyi bir gömülme olmuşsa, bu adaptasyon süreci içinde dışarıdan herhangi bir fiziksel darbe gelmediği sürece bozulma da yavaş olur.

Dip tortusu içinde kalan kültür varlıkları sedimentin içindeki biyolojik ve kimyasal yapıya bağlı olarak yüzey lekelenmelerine maruz kalabilirler. Dip tortusu dışında kalan pişmiş toprak kültür varlıkları ise deniz canlılarının akınına uğrarlar. Bu canlılar, kalıntıların yüzeylerinde veya içlerinde konaklayarak yeni yaşam ortamlarını oluşturmaya başlarlar (Fig. 3).

Pişmiş toprak kültür varlıkları, fırınlanma derecelerine bağlı olarak sualtındaki bozulma süreçlerinde farklılıklar gösterebilmektedir. Fırınlanmamış veya olması gerekenden az derecede fırınlanmış pişmiş toprak kültür varlıkları deniz suyu tarafından eritilir ve çok çabuk dağılırlar¹³. 1983 yılında Cemal Pulak başkanlığında başlatılan Geç Tunç Çağına ait Uluburun batığı kazısından ele geçmesi muhtemel herhangi bir pişmiş toprak tabletin bulunamaması bu durumun en büyük kanıtını oluşturmaktadır. Yine aynı şekilde kara kazılarında bilinen ve ağızları çamur tıkaç ile kapatılmış, Kenan amforalarının, Uluburun'daki örneklerine bakıldığında da bu tıkaçlara rastlanılamamıştır. Bu durumun en yalın ve net açıklaması; deniz suyunun pişmemiş toprak yapıtaşlarını erittiğidir¹⁴.

4. Sualtından Çıkarılan Pişmiş Toprak Kültür Varlıklarının Tuzdan Arındırma Prosedürleri ve Yüzey Temizlikleri

Tuzlu sualtı ortamına adapte olmuş ve bu ortamdan kontrolsüzce çıkarılan pişmiş toprak kültür varlıkları hızlı bir bozulma süreci içine girerler. Sualtı basıncı ile yüzey atmosfer basıncının farklı olmasından kaynaklı farklılık, özellikle büyük boyutlu amfora ve pithoslarda yüzey gerilimine bağlı olarak çatlama, hatta kırılmalara neden olabilir. Arkeolojik sualtı kazı ve araştırmalarında tespit edilmiş pişmiş toprak kültür varlıklarını yüzeye çıkartırken mutlaka düz platformlar veya paletler kullanılmalı, yüzeye yakın seviyelere gelindikçe yavaş ve dikkatli hareket edilmelidir. Özellikle deniz yüzeyine yakın yerlerde büyük boyutlu amfora ve

¹³ Kocabaş 1998, 93

¹⁴ Prof. Dr. Cemal Pulak ile yapılan 09 Nisan 2015 tarihli görüşme neticesinde bu bilgilere ulaşılmıştır.

pithosların yüzeyi ipek sapan halatlar ile çepeçevre sarılarak basıncın etkisi en az seviyeye indirilmelidir.

Su altından gelen pişmiş toprak kültür varlıklarının konservasyonundaki ilk adım, dip tortusu içine gömülmeyen kalıntıların yüzeyindeki deniz canlılarının bıraktıkları kabukların veya genel kullanımla kekamozların obje yüzeyinden uzaklaştırılmasıdır. Kekamozların kalınlığı ve yoğunluğuna bağlı olarak, sözü edilen bu kabuklar dişçi aletleri, küçük iskarpelalar, fırçalarla mekanik yollardan objeye zarar verilmeden temizlenmelidir. Bu temizlik işlemi hassas bir çalışma olduğundan uzun (birkaç ay gibi) sürebilmektedir. Eğer yeterli pH dengesi yeniden sağlanamayacaksa kimyasal temizlikten kesinlikle uzak durulmalıdır.

Sözü edilen bu deniz canlıları su yüzeyine çıkarıldıktan sonra yaşamaya devam etmezler ancak buluntu yüzeylerine bazı kimyasal etkiler vermeye devam ederler. Sözü edilen bu kekamoz ve kalker tabakalarının kurummasına asla izin verilmemelidir. Kuruyan bu kekamoz ve çözünemeyen tuz tabakaları atmosferdeki karbondioksit ile reaksiyona girerek sertleşir, dolayısıyla temizlik imkânsız hale gelir¹⁵ (Fig. 4).

4.1. Tuzdan Arındırma Prosedürü

Pişme derecelerine göre, iyi pişmiş (*earthenware*), çok iyi pişmiş (*stoneware*) ve porselen diye tabir ettiğimiz pişmiş toprak kültür varlıkları küçük gözenek yapısına sahip oldukları için bünyelerine çok fazla tuz absorbe etmezler. Dolayısıyla bu objelerin bünyelerindeki tuzu almak için de çok fazla zaman harcanmayacaktır. Ancak pişme derecesi az olan, daha çok sırsız seramik ve pişmiş toprak objelerin yapılarındaki gözeneklerin büyük olmasından dolayı bünyelerinde yoğun tuz ihtiva edecekleri için tuzdan arındırma işlemi uzun zaman almaktadır¹⁶. Ayrıca pişme derecesi az olan objelerdeki yüzey lekelenmeleri de derinlere kadar inerek lekelerin temizlenmesi de bir hayli zor olur.

Objelerin, tuzdan arındırma prosedürleri devam ederken aynı zamanda yüzey temizliği yapılabileceği gibi tuzlarından arındırıldıktan sonra da yüzey temizliği yapılabilir. Sualtından çıkarılan pişmiş toprak kültür varlıklarının yüzey temizliği yapılacaksa, buluntuların kurumalarına izin verilmemeli ve temizlik esnasında buluntu sürekli ıslatılmalıdır.

Pişmiş toprak kültür varlıklarının tuzdan arındırma prosedürü deniz suyundan-tatlı suya kademeli bir geçiş şeklinde gerçekleştirilir. Rodgers (2004); %50 deniz suyu ve % 50 çeşme suyu ile doldurulmuş konteyner içinde bir hafta bekletme; bu süre sonunda karışıma %50 çeşme

¹⁵ Kocabaş 1998, 96, 97.

¹⁶ Hamilton 1999, 17.

suyu ilave edilen bir uygulama önermektedir¹⁷. Altınanıt-Biçer (2017); INA Bodrum laboratuvarındaki seramik kültür varlıklarının tuzdan arındırılmasında ilk aşama olarak %75 deniz suyu, %25 çeşme suyu; ikinci aşamada %50 deniz suyu, %50 çeşme suyu; sonrasında %25 deniz suyu, %75 çeşme suyu ve son olarak %100 çeşme suyu kullanımını önermektedir¹⁸. Kocabaş (2021) ise tuzluluğu yüksek deniz suyundan gelen hassas seramik kültür varlıkları için %90 deniz suyu, %10 çeşme suyu; %80 deniz suyu, %20 çeşme suyu şeklinde %10'luk muhafazakâr geçişler önermektedir¹⁹. Belirtilen bu tuzdan arındırma yöntemleri ile iletkenliği ortalama 50.000 µmhos (micromhos) olan deniz suyundan, iletkenliği ortama 1.000 µmhos olan çeşme suyuna kademeli olarak geçirilerek pişmiş toprak kültür varlıkları üzerindeki osmotik basınç da dengelenmiş olur²⁰.

Genellikle dört hafta boyunca her gün çeşme suyu ile yıkama işlemi yapılan pişmiş toprak kültür varlıkları deiyonize su içine alınmaya hazırdır. İletkenliği mutlaka 50 µmhos ve altında olması gereken deiyonize su ile yapılan yıkama sonucunda klorid (Cl⁻), sülfat (SO₄²⁻) ve nitrat (NO₃⁻) gibi çözünebilir yapıdaki tuzlar pişmiş toprak kültür varlıklarının bünyesinden uzaklaştırılmalıdır²¹. Aksi durumda, kurumaya bağlı olarak hareketlenen tuz kristalizasyonu, pişmiş toprak kültür varlıklarında, yüzey erozyonuna sebebiyet verecek ve boya ile sır kayıplarının olma olasılığı artacaktır (Fig. 5).

Olive ve Pearson tarafından üç farklı yıkama prosedürü önerilmektedir. Bunlardan ilki durağan daldırma yöntemi, ikincisi akışkan suya daldırma yöntemi, üçüncüsü ise titreşim yöntemidir. Durağan daldırma yönteminde konteynir içine konulan pişmiş toprak kültür varlığının suyu periyodik olarak değiştirilerek yıkama, uygun tuzluluk değerine gelinceye kadar iletkenlik ölçer (*conductivity meter*) ile ölçülür. Bu yöntem buluntular açısından güvenli olup, uygulama süresi diğerlerine göre biraz daha yavaştır. Akışkan suya daldırma yönteminde su sürekli dolaşım halindedir, su bir taraftan girer diğer taraftan çıkar. Tuzdan arındırma işleminde çok verimli bir yöntemdir ancak çok fazla deiyonize suyun harcanmasına bağlı olarak maliyet çok fazladır. Ayrıca kırılabilir yapıdaki kültür varlıkları üzerinde bu yöntemin uygulanması sakıncalıdır. Titreşim yöntemi ise, suyun çalkalanması ile en iyi osmotik basınç farkını yaratarak yıkama yöntemidir²². Bu yöntem de hızlı ve verimlidir ancak konservatörler

¹⁷ Rodgers 2004, 150.

¹⁸ Altınanıt-Biçer 2017, 91.

¹⁹ Kocabaş 2021, ders notları.

²⁰ Olive-Pearson 1975, 63.

²¹ Buys-Oakley 2011, 96.

²² Olive-Pearson 1975, 64-65.

tarafından, kültür varlıklarının tahrip olma olasılığı fazla olduğundan tercih edilmez. Konservatörler yıkamada genel olarak, durağan daldırma yöntemini kullanırlar.

Durağan daldırma yönteminde pişmiş toprak kültür varlıklarının bulunduğu konteynir içindeki su değiştirilmeden önce suyun tuzluluk oranı ölçülür. Ölçülen değerler düzenli olarak kayıt altına alınır. Günü gününe tutulan bu kayıtlar, objenin bünyesindeki tuzun çıkış yoğunluğunu gösterir. Tuzluluk oranı iletkenlik ölçer ile ölçülebildiği gibi bazı spot testlerle de ölçülebilmektedir²³. Miktar görmemiz açısından en uygun tuz ölçme metodu ise iletkenlik ölçer ile yapılan ölçümlerdir.

Deiyonize su ile yapılan son yıkama safhasında pişmiş toprak kültür varlıklarının bünyelerindeki tuz iletkenliği 0-1 μ mhos arasında ölçüldüğü takdirde kültür varlığı % 50 deiyonize su, % 50 etanol karışımı içine daldırılır. Son yıkama ise % 100 etanol ile olur ve tuzlar tamamen pişmiş toprak kültür varlığı bünyesinden uzaklaştırılır. Etanol banyosu ile son yıkaması yapılan pişmiş toprak kültür varlığının tuzdan arındırılması prosedürü de böylece tamamlanmış olur. Pek çok kültür varlığı için çeşme suyu ile arındırma yeterli olurken, konservatörün vereceği karar doğrultusunda bazı kültür varlıklarında belirtilen etanol banyosu uygulanabilir. Bu aşamadan sonra güneş ışığı almayan bir ortamda buluntu kontrollü bir şekilde kurutulmalıdır²⁴.

Çok hassas ve kırılabilir yapıdaki pişmiş toprak kültür varlıklarının yüzeylerine, yukarıda anlatılan tuzdan arındırma prosedürü uygulanmadan önce Acryloid B-72 ile sağlamlaştırma yapılması gerekmektedir. Acryloid B-72, su geçirimsiz bir yapıya sahip olduğu için objenin bünyesindeki tuzun çıkışının engellenmesine etki eden bir yapıda değildir, sadece tuzdan arındırma prosedürünün süresini uzatmaktadır²⁵.

4.2. Yüzey Temizliği

4.2.1. Mekanik Temizlik

Sualtıdan çıkarılan pişmiş toprak kültür varlıklarının yüzeyinde genellikle deniz ortamından kaynaklanan deniz canlılarının kalıntıları, deniz suyundan gelen çözünemeyen tuzların oluşturduğu kalsiyum karbonat (kireç taşı, kalker) (CaCO_3) ve kalsiyum sülfat (alçıtaşı) (CaSO_4) tabakaları ile gemi donatılarından gelen metal lekeleri bulunmaktadır. Sözü edilen bu deniz canlılarına ait kalıntılar ile çözünemeyen tuzların temizliğinde en güvenli ve

²³ Buys-Oakley 2011, 96.

²⁴ Kocabaş 1998, 102.

²⁵ Hamilton 1999, 17.

verimli yöntem mekanik temizlik olmakla birlikte, kültür varlığı yüzeyindeki metal lekelerin temizlenmesinde ise genellikle kimyasal temizliğe başvurulmaktadır. Mekanik temizlik küçük keski, dişçi aletleri ve bisturi ile yavaş ve dikkatli bir şekilde, kültür varlığı ıslakken yapılmalıdır. En verimli ve hızlı temizlik ise havalı keski ile yapılan temizliktir²⁶ (Fig. 6).

4.2.2. Kimyasal Temizlik

Yukarıda bahsedilen mekanik temizliğin yanı sıra pişmiş toprak kültür varlıklarının yüzeylerindeki çözünemeyen tuz tabakaları ile metal lekelerinin çıkarılmasında bazı kimyasal temizlik yöntemleri de kullanılmaktadır. Ancak bu kimyasal çözücüler pişmiş toprak kültür varlığının bünyesinden tamamen uzaklaştırılmazlarsa yıllar içinde çok ciddi zararlar verebilmektedir. Pişmiş toprak kültür varlıklarının imalatında kullanılan kil hammaddesinin içindeki bazı bağlayıcı yapıtaşları, kimyasal çözücüler ile zarar görmekte ve kültür varlıklarında kalıcı hasarlara neden olabilmektedir. Kimyasal temizlikteki ana prensipler; kültür varlığının suya doymuş olması ve kimyasal arındırmanın prosedüre uygun olmasıdır.

İyi pişmiş ya da porselen kültür varlıkları üzerindeki çözünmeyen tuzların kimyasal temizliğinde temkinli bir şekilde nitrik asit (HNO_3), hidroklorik asit (HCl) ve oksalik asit ($\text{H}_2\text{C}_2\text{O}_4$) kullanılabilir. Uygulamaya başlamadan önce parçaya zarar verip vermediğini anlamak için sözü edilen bu kimyasallar kültür varlığının küçük bir alanına damlatılarak denenmelidir.

Kalker tabakalarının temizlenmesinde ise tercihen mekanik temizlik uygulanmalıdır. Calgon olarak bilinen sodyum heksametafosfat ($\text{Na}_6[(\text{PO}_3)_6]$) etkili bir kalker çözücüdür. Bazı uygulamalarda kalın kalker tabakaları için suya doymuş pişmiş toprak yüzeyine % 10-20 oranında uygulanan nitrik asit etkili bir çözücüdür. Sırlı kültür varlıklarında ise kullanılacak % 10-20 oranında hidroklorik asit, nitrik asite göre daha hızlı sonuç verebilir. Pişmiş toprak kültür varlığı yüzeyindeki demir oksit lekelerinin uzaklaştırılmasında da % 10'luk oksalik asit veya % 5'lik etilen-diamin tetra asetik asit (EDTA) ($\text{C}_{10}\text{H}_{16}\text{N}_2\text{O}_8$) kullanılmalıdır. Ayrıca demir sülfid ve organik lekelerin temizlenmesinde ise % 10-20 oranında hidrojen peroksit (H_2O_2) kullanılmalıdır²⁷.

Tüm bu kimyasal temizlik uygulamalarının pişmiş toprak kültür varlığına zarar verebileceği unutulmamalı, son çare olarak başvurulmalı, uygulama gerçekleşti ise sonrasında pişmiş toprak kültür varlığının sağlığı için, distile su ile pH'ı normal düzeye (pH 7-nötr)

²⁶ Chlouveraki 2010, 1.

²⁷ Hamilton 1999, 18.

gelineye kadar yıkanmalı, bazı durumlarda ise bazik bir yıkama yapılmalıdır²⁸. Kimyasal temizlikte, konservatör, kültür varlığının sağlığı kadar kendi sağlığını da düşünmelidir. Kimyasal temizlikte kullanılan asitler ile çalışılırken kesinlikle iş sağlığı ve güvenliği kurallarına uyulmalıdır. Asitler bir kaptan bir kaba aktarılırken uygulama çeker ocaklarda yapılmalı ve gerekirse ağız ve burun maskeleri ile nitril eldivenler kullanılmalıdır. Temizlik kapalı alanda uygulanacaksa havalandırma yeterli düzeyde olmalı, nitril eldiven ve gaz maskesi kullanılmalıdır.

5. Değerlendirme ve Öneriler

Türkiye’de ilk defa 1960’lı yıllarda başlayan, arkeolojik sualtı kazılarında ele geçen kültür varlıkları Bodrum Kalesi’ne getirilerek burada bir müze deposunun oluşturulduğundan bahsedilmişti. 1962 yılında emekli öğretmen Haluk Elbe, Bodrum Kalesi’ni müzeye dönüştürmek üzere atanır ve ilk sergi 1964 yılında açılarak kale, Bodrum Arkeoloji Müzesi olarak hizmet vermeye başlar. Bodrum Arkeoloji Müzesi adı ise 1981 yılında Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi olarak değiştirilir²⁹. Müzede, Akdeniz ve Ege’de yapılan sualtı arkeolojik kazılarında ele geçen kültür varlıkları koruma altına alınıp sergilenmektedir, sözü edilen varlıkların çoğunun konservasyonları kazı başkanlıkları altındaki ekipler tarafından yapılmıştır³⁰.

Sualtı kazılarında ele geçen kültür varlıklarının sergilendiği ve konsept müze olarak, Türkiye’de ilk ve tek olan Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi haricinde diğer müzelerimizde de ülkemizin coğrafi konumundan kaynaklı olarak sualtından gelmiş pek çok kültür varlığı mevcuttur. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi haricinde, özellikle denize kıyısı olan şehirlerimizdeki müzelere sualtından ele geçen kültür varlıklarının büyük bir çoğunluğu satın alma, bağış, zorunlu ve devir yolu ile gelmiştir³¹.

Balıkçılar tarafından, balıkçı ağları veya sünger kangavalarına takılarak bilinçsiz bir şekilde su yüzüne çıkarılan sayısız amfora ve benzeri pişmiş toprak kültür varlığı, su üstüne çıkarıldıkları anda kırılarak tekrar denize atılmış ya da bir köşede bırakılarak kontrolsüzce kurutulmuşlardır. Genellikle, bünyelerindeki deniz suyu kurutularak müzelere getirilen bu kültür varlıkları müze uzmanları tarafından envantere alınmış ve tuzdan arındırma işlemleri yapılmadan depolara kaldırılmışlardır. Konservasyonları yıllardır yapılamamış bu kültür

²⁸ Kocabaş 1998, 99.

²⁹ Alpözen 2006, 48-50.

³⁰ <https://nauticalarch.org/mission/> (Erişim Tarihi: Kasım 2021).

³¹ Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın 21/03/2001 tarihli onayıyla yürürlüğe giren Müzecilik Kılavuzu. <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-13998/muzecilik-klavuzu.html> (Erişim Tarihi: Kasım 2021).

varlıklarının depolardaki aktif bozulma süreci de halen devam etmektedir. Tuzdan arındırma prosedürlerinin uygulanmadığı bu kültür varlıklarının mikroklimatik koşullarının, malzemenin içerdiği çözünebilir veya çözünemeyen tuz çeşitlerine göre ıslak veya kuru durumda kalacakları bağıl nem koşullarına göre ayarlanarak sabit tutulması gerekmektedir³². Bahsedilen ortam şartları oluşturulamamış bu kültür varlıklarının bünyelerindeki çözünebilir tuzlar, kristalize olmakta (Fig. 7) ve geri dönüşü olmayan fiziksel yüzey tahribatına neden olarak malzemenin kimyasal yapısında da bozulmalara sebebiyet vermektedir (Fig. 8).

Benzer şekilde, tuzdan arındırma prosedürü uygulanmadan ve kurumaya bırakılmış pişmiş toprak kültür varlıklarının yüzeyinde yer alan kekamoz ve kalkerli ince veya kalın tabakalar da atmosferdeki karbondioksit ile sertleşerek yüzey temizliği çok zor hale gelmiştir. Pişmiş toprak kültür varlıklarının yüzeyinden temizlenmemiş bu tabakalar, objeleri kırılanlaştırdığı gibi yüzeyinde yer alan boya, damga, mühür, sgraffito, boyama (dipinti) gibi süsleme ve işaretleri de kapatarak, araştırmacıların kültür varlıklarına yönelik bilgi alamamalarına neden olmaktadır³³ (Fig. 9).

Müzelerimizde bulunan sözü edilen bu tuzdan arındırılmamış kültür varlıkları için yapılacak öncelikli eylem planı: Bakanlar Kurulunun 30.07.2012 tarih ve 3539 sayılı kararı ile kurulmuş Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarları bünyelerinde tuzdan arındırma havuzlarının (dinlendirme) yapılmasıdır. Özellikle denize kıyısı olan laboratuvarlardan; Akdeniz’de Antalya, Ege’de İzmir, Marmara’da Bursa veya İstanbul, Karadeniz’de de Trabzon Bölge Laboratuvarı bu havuzların yapımına destek olabilir.

Sözü edilen bu laboratuvarlarda kurulacak tuzdan arındırma havuzları ile bölgelerine bağlı müzelerde yer alan ve bugüne kadar tuzlarından arındırılmamış, sualtından gelen pişmiş toprak kültür varlıkları tuzlarından arındırılıp, yüzey temizlikleri yapılabilecektir. Konusunda uzman, deneyimli konservatörler tarafından gerekli tuzdan arındırma prosedürleri gerçekleştirilmediği sürece, sözü edilen bu sualtından gelen arkeolojik kültür varlıklarının, günden güne yok olacağı aşikârdır.

6. Tartışma

Tuzlu sudan çıkarıldıktan sonra, yüzey kekamozlarının temizlikleri yapılmadan depolara kaldırılmış veya teşhirde sergilenen amforalar kekamozlarından temizlenmeli mi yoksa temizlenmemeli midir?

³² Saltık 2000, 109.

³³ Başaran 2000, 27.

Bu konu ile ilgili müze uzmanları ve konservatörlerden gelen farklı yorumlar vardır. Bunlardan bir tanesi; kekamozların temizlenmemesi gerektiği yönündedir. Bu yorumu savunanlar, özellikle de teşhirdeki kültür varlıklarının “deniz altından geldiğine dair bir kanıt” oluşturması için yüzeyin temizlenmemesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bu yorumu savunanların bir diğer yaklaşımı ise deniz altından çıkarılan bu kültür varlıklarının “üzerindeki deniz oluşumları ile birlikte sergilenmesindeki estetik görünüştür”. Teşhirdeki kekamozlu kültür varlıklarının ziyaretçi için “estetik bir görsellik” sunacağını savunmaktadırlar (Fig. 10).

Diğer bir farklı yorum ise deniz altından gelen kültür varlıkları üzerindeki kekamozları temizlemeden tuzdan arındırma prosedürü uygulanmasını savunmaktadır. Eğer ki doğru bir tuzdan arındırma prosedürü uygulanması halinde kültür varlığı, tuzun vermiş olduğu tahribattan etkilenmeyecektir. Bu yorumu savunanlar, sözü edilen kültür varlıklarının kekamozları ile teşhir edilmesi ve depolanmasında da bir sakınca olmadığını vurgulamaktadırlar³⁴.

Yukarıda bahsi geçen yorumlardan bilimsel olarak kabul edebileceğimiz sav; yüzeyi kekamoz kaplı pişmiş toprak kültür varlıklarının tuzdan arındırma prosedürünün doğru bir şekilde uygulanması ile sağlıkları açısından uzun yıllar olumsuz bir durumun söz konusu olmayacağıdır. Ancak sualtından ele geçen buluntuların yüzeylerindeki sözü edilen bu deniz oluşumlarının, kültür varlıkları yüzeyinde yer alan “saklı kalmış bilginin” öğrenilmesi bakımından temizlenmesi gerektiğidir. Buradaki önemli olan konu, araştırmacıların, özellikle de ticaret metası, amforalardan mümkün olduğunca fazla bilgi alması gerektiğidir. Nitekim kekamoz kaplı bir amforanın temizlenen yüzeyinden atölye damgası, gemici işaretleri gibi bilgileri tespit edebilmemiz mümkündür. Bu damga ve işaretlerin bize sunduğu bilgiler sayesinde, o amfora artık bizim için daha anlamlı olacaktır. Örnek olarak, kekamozlarından temizlenmiş amforanın içinde taşıdığı malzemeden tutun da üretim atölyesinin adına kadar birçok stratejik sorunun cevaplarına, belki de bu sayede ulaşabileceğiz (Fig. 11).

Pişmiş toprak kültür varlıklarının yüzeylerindeki kekamoz tabakasını sırf estetik bir görünüm sağlıyor diye temizlememek anlaşılabilir bir durum değildir. Öncelikle farkına varmamız gereken önemli bir nokta, “antika toplayıcıları” olmadığımızdır. Bir kültür varlığının değeri, üzerindeki yıpranmışlık ve eskimişlikten ziyade, onun bize verdiği bilgi ile ölçülmelidir. Bronz bir hançerin patina tabakası üstündeki “yeşil renkli” bakır karbonat korozyonunu, cam bir unguentarium üzerindeki renkli irizasyon tabakasını, pişmiş toprak amfora üzerindeki

³⁴ Makalede bahsi geçen yorumların hepsi yazar tarafından, müze uzmanları ve konservatörlerle şifahi görüşmeler neticesinde derlenmiştir.

kekamozları sırf estetik bir görüntü oluşturuyor diye temizlememek bilim etiğine aykırı, antikacı bir ruh halinin yansımasıdır.

Öncelikli hedef üretimi yapılan bu araç-gereç, obje, eşyalar ile insan elinden çıkmış kültür varlığını korumak ve insanların yarattığı kültürü anlamaktır.

KAYNAKÇA

Alpözen 2006

O. Alpözen, “Türkiye’de Sualtı Arkeolojisi ve Bodrum Müzesi”, *Uluburun Gemisi, 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, Ü.Yalçın, C.Pulak ve R.Slotta (eds.), Bochum s. 47-54.

Altınanıt-Biçer 2017

E. Altınanıt-Biçer, “İNA-Sualtı Arkeoloji Enstitüsü Laboratuvarlarında Gerçekleştirilen Koruma ve Onarım Çalışmaları”, *TİNA Denizcilik Arkeolojisi Dergisi*, Sayı8, s. 88-101.

Başaran 2000

S. Başaran, *Pişmiş Toprak ve Cam Eserlerin Konservasyon/Restorasyonu*, Graphis Yayınları, İstanbul.

Buys- Oakley 2011

S. Buys- V. Oakley, *Conservation and Restoration of Ceramics*, Routledge, New York.

Carlson 2010

D.N. Carlson, “The Kızılburun Shipwreck and the Temple of Apollo at Claros” *American Journal of Archaeology*, Volume 114, No.1, Boston.

Chlouveraki 2010

S. Chlouveraki, “Recent Work At The W.D.E. Coulson Conservation Laboratory”, EKENTRO, Volume 13, <http://www.instapstudycenter.net/e-newsletter/Fall2011/article2.html> (Sonbahar 2010).

Günsenin 2001

N. Günsenin, “L'épave de Çamaltı Burnu I (île de Marmara, Proconnèse): résultats des campagnes 1998-2000”, *Anatolia Antiqua*, Tome 9, Paris, 117-133.

Hamilton 1999

D.L. Hamilton, “Methods of Conserving Archaeological Material from Underwater Sites”, *Conservation of Archaeological Resources I*, Texas A&M University, Anthropology 605, Texas.

Kocabaş 1998

U. Kocabaş, *Arkeolojik Sualtı Kalıntılarının Konservasyonu*, Norm Ajans, İstanbul.

Kocabaş 2021

U. Kocabaş, *Arkeolojik Sualtı Kalıntılarının Konservasyonu Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi.

Olive- Pearson 1975

J. Olive- C. Pearson, “The Conservation of Ceramics from Archaeological Sources”, *Conservation in Archaeology and the Applied Arts*, IIC, London 1975, 63-68.

Rodgers 2004

B.A. Rodgers, *The Archaeologist’s Manual For Conservation*, Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York.

Saltık 2000

E.N.C. Saltık, “Taş ve Seramik Eserlerin Özelliklerinin ve Bozulmalarının Koruma Amacıyla İncelenmesi”, *I.Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıkları Konservasyonu ve Rastorasyonu Kolokiyumu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Şahoğlu- Erkanal 2017

V. Şahoğlu- H. Erkanal, “Ankara University Mustafa V. Koç Research Center for Maritime Archaeology (ANKÜSAM)”, 20. Su Altı Bilim ve Teknoloji Toplantısı Bildirileri, H. Erkanal, V. Şahoğlu, İ. Tuğcu (eds.), Ankara

<https://nauticalarch.org/mission/> (12/10/2021).

<https://teftis.ktb.gov.tr/TR-13998/muzecilik-klavuzu.html> (12/10/2021).

FİGÜRLER

Fig. 1: Sol üst kareden başlayarak sırayla; kırmızı alg, yeşil alg, denizanası, sünger, mercan, denizlalesi, denizyıldızı, tüp solucanı, midye. (Kaynak: www.wikipedia.org)

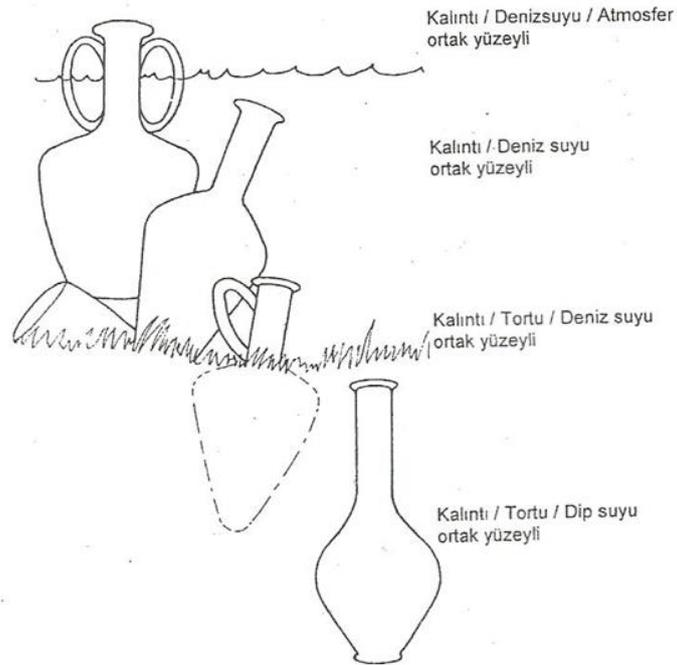

Fig. 2: Pişmiş toprak kültür varlıklarının sualtında bulunma şekilleri (Kocabaş 1998, 5).

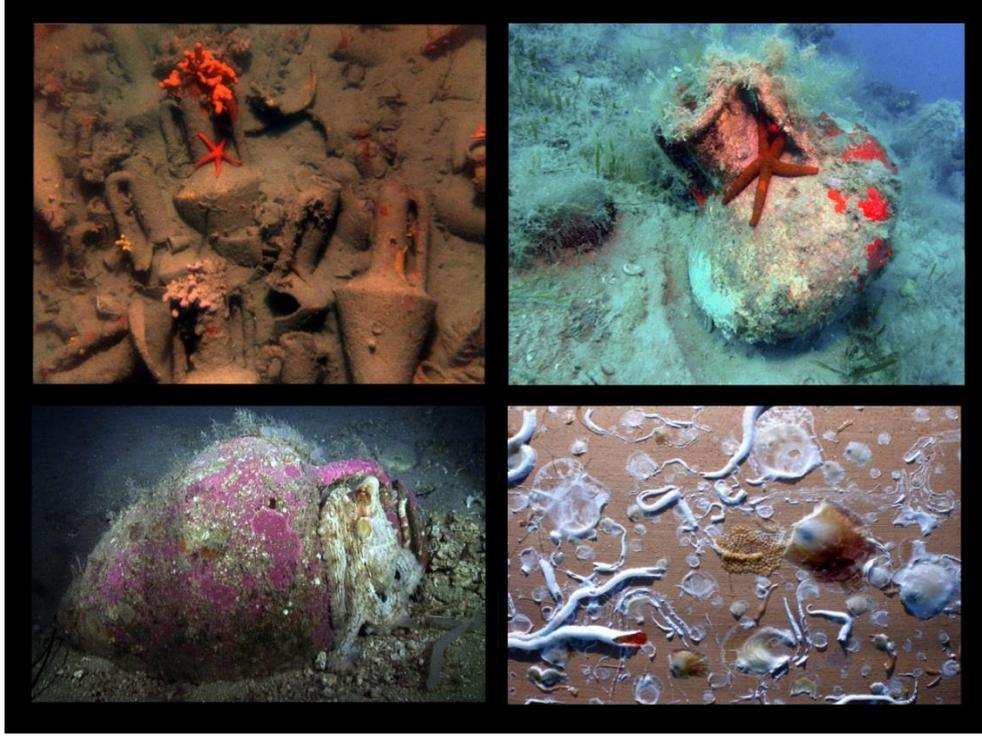

Fig. 3: Dip tortusu (sediment) dışında kalan pişmiş toprak objelerin yüzeylerinde konaklayan deniz canlıları. Sol üst fotoğraftan başlayarak: 1. karede mercan ve denizyıldızlarını, 2. karede denizyıldızı ve algleri, 3. karede ahtapot, yeşil ve kırmızı algleri, 4. karede ise tüp solucanlarını pişmiş toprak amforaların yüzeylerinde görmekteyiz (Kaynak: www.livescience.com).

Fig. 4: Çözünmeyen tuz tabakalarının pişmiş toprak amforaların yüzeylerinde oluşturduğu beyaz tabaka. (Fotoğraf: İlkay İvgin)

Fig. 5: Çözünebilir tuzların kristalizasyonu sonucu, pişmiş toprak kültür varlığı yüzeyinde meydana gelen yüzey erozyonuna bağlı boya kayıpları (Kaynak: www.fieldmuseum.org).

Fig. 6: Havalı Keski Kullanılarak Yapılan Mekanik Temizlik (Kaynak: www.instapstudycenter.net).

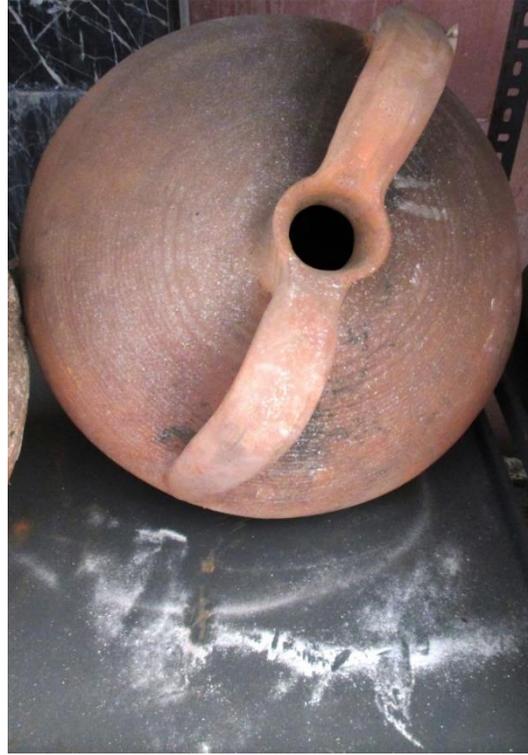

Fig. 7: Gereken mikroklimatik ortamın oluşturulamamasından kaynaklanan çözünebilir tuzların kristalize olması. (Fotoğraf: İlkay İvgin)

Fig. 8: Çözünebilir tuzların neden olduğu yüzey tahribatı örnekleri. (Fotoğraf: İlkay İvgin)

Fig. 9: Sualtından çıktığı anda yüzey temizliği yapılmamış ve atmosferdeki karbondioksit ile sertleşmiş deniz oluşumları. (Fotoğraf: İlkay İvgin)

Fig. 10: Yüzeyi kekamozlu ve kekamozsuz amphora örnekleri (Fotoğraf: İlkay İvgin).

Fig. 11: Amphora yüzeyleri kekamozlardan temizlendikten sonra monogram, dipinti ve damga mühür baskılarını görmek mümkün. (Kaynak: www.hadashot-esi.org.il , www.culture.gouv.fr)

YAYIN ETİĞİ ve YAZIM KURALLARI

- 1- Seramik Araştırmaları Dergisi [SRMKA], yılda bir kez aralık ayında yayınlanır.
- 2- Gönderilen makaleler daha önce bir yerde yayınlanmamış olmalıdır.
- 3- Seramik Araştırmaları Dergisi [SRMKA], değerlendirmede çift taraflı kör hakemlik süreci uygulamaktadır.
- 4- Makaleler ilk incelemeden sonra iki hakeme gönderilecektir. Hakemler tarafından sunulan rapora göre, yazılar yayınlanmak üzere kabul edilebilir, düzeltmeler talep edilebilir, yazılar reddedilebilir veya üçüncü hakeme gönderilebilir.
- 5- Makaleler Türkçe ve İngilizce yazılabilir.
- 6- Makele online sistem (DergiPark) aracılığıyla dergi editörlüğüne gönderilmelidir.

Bu konuda aşağıdaki link size yardımcı olacaktır.

https://drive.google.com/file/d/1O2JZ8A1IHZwGZHk-ZtZCH0fcIR3pT_oA/view

- 7- Yazarlar telif hakkı devir formunu onaylamalıdır.
- 8- Dergide yer alan yazılardan doğacak her türlü sorumluluk yazar(lar)ına aittir.
- 9- Makaleler için intihal programı kullanılacaktır (Benzerlik %20 altında olmalıdır).
- 10- Makaleler Microsoft Word programında yazılmalıdır.
- 11- Makaleler Times New Roman tipinde yazılmalıdır.
- 12- Başlık sayfanın ortasında 14 Punto (Türkçe ve İngilizce alt alta büyük harflerle),
Metin yazısı 12 punto, dipnotlar 10 punto olmalıdır.
- 13- **Özet:** Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 150, en fazla 250 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Özeti altında, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler mutlaka verilmelidir. Anahtar kelimelerin ilk harfleri büyük yazılmalıdır ve aralarında virgül kullanılmalıdır.

- 14- Noktalama işaretlerinden sonra bir boşluk bırakılmalıdır (Ölçülerde kullanılan 'Virgül' hariç (Örnek: 5,5 cm)).
- 15- Sayfa formatı; A4, kenar boşlukları (normal) (üst, alt, sol, sağ 2,5 cm) olmalıdır.

- 16- Paragraf Satır Aralığı 1,5 olmalıdır.
- 17- Fotoğraflar ve çizimler vd. 300 dpi çözünürlükte ve TIFF formatında olmalıdır.
- 18- Tüm resim, çizim, levha ve haritalar için sadece “Fig.” kısaltması kullanılmalıdır.
- 19- Seramikler yayında kullanması istendiği şekliyle toplu ve tek tek gönderilmelidir.
- 20- Seramiklerin çizimleri yanına mümkün oldukça fotoğrafları da gönderilmelidir.
- 21- İlk dipnotta yazar kurum bilgisi, e-posta adresi ve ORCID (Open Researcher and Contributor ID) numarası eklenecektir.
- 22- Dipnotlar her sayfanın altında verilmelidir.
- 23- İtalik karakter sadece eski diller (Örn. Latince, Akkadca) için kullanılacaktır.

Dipnot: Soyadı tarih, sayfa, figür ya da levha.

Işıklı 1998, 23, Plate 8, Cat. No. 15.

İki İsimde

Yılmaz- Ergürer 2012, 23, Plate 8.

3 isim ve daha fazlasında

Yılmaz vd. 2012, 23, Levha 8, Kat. No. 3.

KAYNAKÇA

Kitaplar

İsim Baş Harfi ve Soyadı, Kitap Tam İsmi, Basım Yeri Tarihi

Hayes 1972

J. W. Hayes, Late Roman Pottery, London 1972.

Crowfoot vd. 1957

J. W. Crowfoot- G. M. Crowfoot- K. M. Kenyon, The Object from Samaria. Samaria- Sebaste III, Londra 1957.

Sürelî Yayınlar

İsim Baş Harfi ve Soyadı, Tırnak içinde yayın ismi, Dergi ismi ya da kısaltması, Sayfa Aralığı veya Levha

Hayes 1967

J. W. Hayes, "North Syrian Mortaria", Hesperia 36, No. 4, 1967, 337- 347.

Borkisch-Böttger 1966

G. Borkisch- B. Böttger, "Spätrömische und Frühbyzantinische Keramik", Klio 47, 1966, 209- 256

Ceviriler

İsim Baş Harfi ve Soyadı, Kitap Tam İsmi (Parantez içinde Çev. Kısaltması ve çeviren yazar), Basım Yeri Tarihi.

Boardman 2005

J. Boardman, Yunan Heykeli, Klasik Dönem (Çev. G. Ergin), Ankara 2005.

Kitap Bölümleri ve Editörlü Yayınlar/ Chapter in an edited work

İsim Baş Harfi ve Soyadı, “Tırnak içinde yayın ismi”, Kitap İsmi, (Ed. Kısaltması ile editör) , Basım Yeri Tarihi, sayfa aralığı.

Ergürer 2013

H. E. Ergürer, “Tiyatro”, Antik Troas’ın Parlayan Kenti Parion, (Ed. C. Başaran), Ankara 2013, 77- 86.

Ergürer 2014

H. E. Ergürer, “Late Roman Light Coloured Ware from Parion”, Late Hellenistic to Medieval Fine Wares of The Aegean Coast Of Anatolia Their Production, Imitation and Use, (Eds. H. Meyza, K. Domzalski), Varsovia 2014, 175- 192

Sempozyum Yayınları

İsim Baş Harfi ve Soyadı, Tırnak içinde yayın ismi, Yayınladığı Kitap ya da Dergi ismi, varsa (Ed. Kısaltması ile editör) , Basım Yeri Tarihi, sayfa aralığı.

Mandel 2000

U. Mandel, “Die Frühe Produktion Der Sog. Oinophorenware- Werkstätten von Knidos”, RCRFActa 36, Abingdon 2000, 57- 68.

Tezler

İsim Baş Harfi ve Soyadı, tezin ismi, (üniversite, bölüm bilgisi), (Yayınlanmamış/ yayınlanmış) Basım Yeri Tarih.

Ergürer 2012

H. E. Ergürer, Parion Roma Seramikleri, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2012.

İnternet Kaynağı/ Internet Source

<https://veritabani.srmka.com/> (Alıntı tarihi ve varsa DOI numarası) şeklinde verilmelidir.

KAYNAKÇA ve YAYIN KISALTMALARI ÖRNEĞİ

Sürelî yayın ve kitap serilerinin kısaltmaları için aşağıdaki linklere bakabilirsiniz.

<https://www.ajaonline.org/submissions/journals-series>

<http://www.tayproject.org/bibkisaltma.html>

AASOR	Annual of the American Schools of Oriental Research
AJA	American Journal of Archaeology
LRCW 1	Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphores in the Mediterranean, Archaeology and Archaeometry, Ed. J. M. Gurt i Esparraguera, J. Buxeda i Garrigos, M.S. Cau Ontiveros, BAR- IS 1340, The Basingstoke Press, England 2005
RIC	The Roman Imperial Coinage
TAD	Türk Arkeoloji Dergisi

Abadie Reynal- Sodini 1992

C. Abadie- Reynal- J. P. Sodini, *La Céramique Paléochrétienne De Thasos (Alik, Delkos, Fouilles Anciennes), Études Thasiennes XIII. Athens 1992.*

Akyürek 1992

N. E. Akyürek, "Terra Sigillata aus dem Heiligtum des Apollon Smintheios", AMSt 8, Studien zum Antiken Kleinasien II, 1992, 125- 166.

Doğer 2005

L. Doğer, "Byzantine Ceramics: Excavation at Smyrna Agora", Çanak, Akdeniz ve Çevresindeki Arkeolojik Kazılarda Ele Geçen Geç Antik ve Ortaçağ Seramiği ve Mimari Seramiği, Byzas 7, (Ed. B. Böhlendorf- Arslan, A.O. Uysal, J. Witte-Orr), İstanbul 2005, 97- 121.

Hayes 1972

J. W. Hayes, Late Roman Pottery, London 1972.

Diğer Kısaltmalar

Arş.	: Arşiv
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Dn.	: Dipnot
Ed. / Eds	: Editör (ler)
Env. No.	: Envanter Numarası
Kat. No.	: Katalog Numarası
Lev.	: Levha
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
Res.	: Resim

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

EDİTÖRLER İÇİN YAYIN ETİĞİ

Yayın etiği konusunda DergiPark tarafından dergi editörleri için önerilen yönerge (The COPE code of Conduct for Journal Editors) beklenen minimum standartları ortaya koymaktadır.

(Türkçe)

<http://dergipark.gov.tr/download/file/6>

Yazım Kuralları: <https://dergipark.org.tr/tr/journal/3024/file-manager/15820/download>

AUTHOR

GUIDELINES

- 1- The Journal of Ceramic Research will be published once a year, in December.
- 2- The material submitted for publication should not be published previously.
- 3- The Journal of Ceramic Research applies an anonymous peer review process.
- 4- After the first examination the article will be sent to two referees. According to the report submitted by the referees, the article will be accepted for publication, corrections will be requested or the article will be rejected. In case of two diverging opinions a third referee will be appointed.
- 5- Articles in Turkish or English are welcome.
- 6- The articles must be sent to the journal's editor through the online system "DergiPark".

Help is provided by the link below:

https://drive.google.com/file/d/1O2JZ8A1IHZwGZHk-ZtZCH0fcIR3pT_oA/view

- 7- Authors must approve the copyright form.
- 8- The full responsibility of the texts, which will be published in the journal, stays with the author(s).
- 9- A plagiarism programme will be used (Similarity should be below 20%).
- 10- Articles should be written in Microsoft Word and submitted in .docx format.
- 11- Articles should be written in Times New Roman.
- 12- The title of the article should be 14pt and centered (with capital letters in Turkish and English). The text should be 12 pt, footnotes 10 pt.
- 13- **Abstract:** The article should include Turkish and English abstracts at the beginning (150-250 words).

Keywords: 5 to 8 keywords should be placed at the end of the abstract. The first letters of the keywords must be written in capital letters and a comma must be used between them.

- 14- One space must be given after the punctuation marks (Except for 'commas' used in measurements (For example: 5,5 cm)
- 15- Format of the page: A4 portrait, margins (normal) (top, bottom, left, right 2,5 cm)
- 16- The spacing of the paragraph line should be 1,5.

- 17- Photographs and drawings should be sent at least in 300 dpi resolution and preferably in TIFF format.
- 18- The abbreviation “Fig.” should be used for all photographs, drawings, plates and maps.
- 19- Ceramics should be sent collectively (for the article) and one by one (for the database).
- 20- Besides the drawings, photographs of ceramics should be sent as well, if possible.
- 21- In the first footnote, the information about the author’s institution, an e-mail address and the ORCID (Open Researcher and Contributor ID) number should be added.
- 22- Footnotes should be given at the bottom of each page.
- 23- Italics will be used for old languages in any article only.

Footnote:

Surname Date, Page Number, Fig. or Plate.

Işıklı 1998, 23, Plate 8, Cat. No. 15.

Two authors

Yılmaz- Ergürer 2012, 23, Plate 8.

Three or more authors

Yılmaz *et al.* 2012, 23, Plate 8, Cat. No. 3.

BIBLIOGRAPHY

Kitaplar/ Books

The first letter of the name, Surname, Title of the Book, Place of Publication Date of Publication

Hayes 1972

J. W. Hayes, Late Roman Pottery, London 1972.

Crowfoot *et al.* 1957

J. W. Crowfoot- G. M. Crowfoot- K. M. Kenyon, The Object from Samaria. Samaria- Sebaste III, Londra 1957.

Journal Article

The first letter of the name and Surname, “Title of the article in inverted commas”, Name of Journal, Page range or plate.

Hayes 1967

J. W. Hayes, “North Syrian Mortaria”, *Hesperia* 36, No. 4, 1967, 337- 347.

Borkisch-Böttger 1966

G. Borkisch- B. Böttger, “Spätrömische und Frühbyzantinische Keramik”, *Klio* 47, 1966, 209- 256

Translated Works

The first letter of the name and Surname, Title of the Book (Trans.) Place of Publication
Date of Publication

Boardman 2005

J. Boardman, Yunan Heykeli, Klasik Dönem (trans. by G. Ergin), Ankara 2005.

Chapter in an edited work

The first letter of the name and Surname, “Title of the article in inverted commas”, Name of Book, (Editor(s)), Place of Publication, Date of Publication, Page range.

Ergürer 2013

H. E. Ergürer, Tiyatro, in: (Ed. C. Başaran), Antik Troas’ın Parlayan Kenti Parion, Ankara 2013, 77- 86.

Ergürer 2014

H. E. Ergürer, “Late Roman Light Coloured Ware from Parion”, Late Hellenistic to Medieval Fine Wares of the Aegean Coast of Anatolia Their Production, Imitation and Use, (Eds. H. Meyza, K. Domzalski), Varsovia 2014, 175- 192

Symposium Publications

The first letter of the name and Surname, “Title of the article in inverted commas”, Name of Book or journal, (Editor(s)), Place of Publication, Date of Publication, Page range.

Mandel 2000

U. Mandel, “Die Frühe Produktion der Sog. Oinophorenware- Werkstätten von Knidos”, *RCRFA* 36, Abingdon 2000, 57- 68.

Thesis

The first letter of the name and Surname, Name of the thesis, Information of University, (Unpublished PhD diss.), Place of Publication and date

Ergürer 2012

H. E. Ergürer, Parion Roma Seramikleri, Atatürk University, Institute of Social Sciences, Department of Classical Archaeology, (Unpublished PhD diss.) Erzurum 2012.

Internet Source

<https://veritabani.srmka.com/> (quote date and if available DOI number) should be.

BIBLIOGRAPHY AND EXAMPLE OF ABBREVIATIONS

For abbreviations of periodicals and book series see:

<https://www.ajaonline.org/submissions/journals-series>

<http://www.tayproject.org/bibkisaltma.html>

AASOR Annual of the American Schools of Oriental Research

AJA American Journal of Archaeology

LRCW 1 Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphores in the Mediterranean, Archaeology and Archaeometry, Ed. J. M. Gurt i Esparraguera, J. Buxeda i Garrigos, M.S. Cau Ontiveros, BAR- IS 1340, The Basingstoke Press, England 2005

RIC The Roman Imperial Coinage

TAD Türk Arkeoloji Dergisi

Abadie Reynal- Sodini 1992

C. Abadie- Reynal- J. P. Sodini, *L Céramique Paléochrétienne De Thasos (Alikí, Delkos, Fouilles Anciennes), Études Thasiennes XIII. Athens 1992.*

Akyürek 1992

N. E. Akyürek, "Terra Sigillata aus dem Heiligtum des Apollon Smintheios", AMSt 8, Studien zum Antiken Kleinasien II, 1992, 125- 166.

Doğer 2005

L. Doğer, "Byzantine Ceramics: Excavation at Smyrna Agora", Çanak, Akdeniz ve Çevresindeki Arkeolojik Kazılarda Ele Geçen Geç Antik ve Ortaçağ Seramiği ve Mimari Seramiği, Byzas 7, (Ed. B. Böhlendorf- Arslan, A.O. Uysal, J. Witte-Orr), İstanbul 2005, 97- 121.

Hayes 1972

J. W. Hayes, Late Roman Pottery, London 1972.

Other abbreviations

Arch. : Archive

Trans. : Translate

Fn. : Footnote

Ed. / Eds : Editör (s)

Inv. No. : Inventory Number

Cat. No. : Catalogue Number

Pl. : Plate

BC	: Before Christ
AD	: Anno Domini
<i>i.a.</i>	inter altri = among others
et al.	: et alii

PRACTICE GUIDELINES FOR JOURNAL EDITORS

(English)

https://publicationethics.org/files/Code_of_conduct_for_journal_editors_Mar11.pdf

Author Guidelines: <https://dergipark.org.tr/journal/3024/file-manager/14411/download>

SERAMİK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF CERAMIC RESEARCH

e-ISSN: 2687-5683

www.srmka.com